Nr. 312 Somogymegyei Múzeum
Nyrapa adattár

Somogy Megyei Múzeum
Nr. 312
Néprajzi adattár

Gyűjtő: Marcz János és Nagy Kálmán

Gyűjtés ideje: 1964.

Tartalom: Kaposgyarmat története

és népkapcsolatai

122 lap, 5 térkép, 3 nyomat (vrag)
2 papírvirágos, 1 rajz, 51 db fotó

Földrajzi mutató, Kaposgyarmat

Balmutató, XXX, 1,
XXVIII
XIX

Iratgyűjtő
MSZ 5617
PAPIRIPARI VÁLLALAT
KISKUNHALASI GYÁRA

Leltárszám
Átvezetve az egységes ctr. 8R-es tétele alá

IV/27/2.

Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága
Rippl Rónai tér

812

SOMOGY MEGYEI MÚZEUMOK IGAZGATÓSÁGA
Kaposvár, Rippl Rónai tér
Telefon: 23-74 Postafiók: 70

RIPPL-RÓNAI MÚZEUM
KAPOSVÁR
Telefon: 23-74. — Postafiók: 70.

1964.

K A P O S G Y A R M A T T Ö R T É N E T E
É S N É P H A G Y O M Á N Y A I

Gyüjtötte és szerkesztette /irta/
Marek János és Nagy Károly

Somogy Megyei Múzeum
MA 342
Néprajzi adattár

Tartalom:

1./ Kaposgyarmat története 2 - 28 oldal.
2./ A község határának és belterületének földrajzi nevei, települési viszonyok és ragadványnevek./ Fényképekkel / 29 - 68 oldal.
3./ Régi falusi életmód: 69 -119 oldal, s ezen belül:
a./ lakodalmas: 69 - 87 oldal,
b./ hiedelmek, babonák, jóslatok 88 - 96 oldal,
c./ társalgási nyelvszótár: /szógyüjtemény, szóhasználat, népies jelentéstartalmu mondatok, nyelvi értelmezés. A mondatok népi szokásokat, a munkát, babonákat irnak le./ 97 -119 oldal.

Melléklet: hat db. térkép
hat db. népi diszitő elem a lakodalmas leirásához.

Kaposvár, 1964. IV. 10.

ooo 000 ooo

KAPOSGYARMAT TÖRTÉNETE

Földrajzi környezet

A Kapos völgyétől délre, egészen Szigetvárig nyuló dombos-völgyes, erdővel boritott tájat Zselicnek nevezzük. A név eredete csaknem a homályba vész. Nyelvészeink délszláv eredetünek tartják, s valami kellemest, kivánatost, gyönyörködtetőt jelent.

Erdőszegélyezte völgyeinek kanyarulata mentében 18 község huzódik meg. Valóban gyönyörködtető ez a táj; a megyének talán legszebb tája. Felszinét tulnyomórészt erdő boritja. Már régebben irta egyszer Gönczi Ferenc Somogyról a Somogyi betyárvilág cimü munkájában, hogy"itt mindig nagyonnsok és nagy terjedelmü erdőség volt. Azért válhatott közmondásossá, hogy nem az erdők vannak Somogyban, hanem Somogy van az erdőkben. Zákánytól Szigetvárig, Szigetvártól Kaposvárig s dél felé a Dráváig, Berzencétől Nagyatádig, Kadarkuttól,Lábodig, Iharosberény környéke; Nemesdédtől a Dráváig, itt ott 35 - 40 km hosszuságban, 10-15 km szélességben huzódtak ezek a rengetegek."

Erdő által legjobban boritott, s talán pont ezért viszonylag zárt tájegységet és néprajzi egységet is a Zselic jelent még ma is. Gönczi Ferenc megyére vonatkozó jellemzései, bár a megye mult századi természeti viszonyaira vonatkoztak, de a Zselicre még ma is helytállóak.

E táj különösen gazdag népszokásaiban, hagyományaiban, viseletében és táncaiban. Róla és a benne élő népről már több irás jelent meg, de ugy gondoljuk, hogy Somogy még önmagának is adós egy a 18 zselici községről irott történelmi-etnográfiai jellegü irással. Reméljük, hogy e hiányt hamarosan sikerül pótolni.

Ezzel a kis munkával is ennek a törekvésnek akarunk harcos támogatói lenni, mikor a 18 zselici község közül talán terjedelmében a legkisebben fellelhető értékeket adjuk közre.

A Kapos szabályozása előtt Zselic még jobban el volt zárva a "világtól", hiszen a mocsaras ingoványos Kapos-völgyön csak Batánál és a városnál volt átjárás. A századvégi nagy megyei vasutépitkezések aztán kimozditották a zselici embereket is magányosságukból. Az egyre javuló közuti közlekedés és az 1900-ban megépülő Kaposvár-Szigetvár-i vasut közelebb hozta Zselicet is a városhoz.

A vasut Taszár előtt kanyarodik délnek, követi a Surján patak

kanyargós völgyét. Egymás után tünnek szemünkbe a völgymentében hosszan elnyuló egysorosan települt községek; Sántos, Szentbalázs, Cserénfa és utunk végcélja, Kaposgyarmat, vagy ahogyan a régebbi történetirás is nevezte, Gyarmat.

Vasutállomása Táborhegy erdeje alatt huzódik meg. A községet nem inkább csak a harangláb tornyát látni az állomásról. Gyalogolnunk kell vagy egy kilométert, talán még annyit sem, mire beérünk a faluba. Az állomásról a faluba kövesut vezet, amelyet 1949-ben épitettek. A falu fekvésében alkalmazkodik a környezethez, ugy épült, mint a többi zselici község - völgymentében. Házainak száma 37. Környezete gyönyörü, valóban kitünatos a letelepedésre. Abkellemetlen csak az a szép fekvés ellenére, hogy esőzéskor minden csapadék az udvarokra ömlik, mivel a környező dombok mind a falu utcájára lejtenek. Legszebb kilátás a Forró-hegyről nyilik. A község tengerszintfeletti magassága 165 méter. Legmagasabb pontja a Forró-hegy, amely a községgel szemben , dél felé helyezkedik el. A falu közepén, azaz mellette, mivel egysoros település - névtelen patak folyik, amely esőzéskor folyóvá duzzad és mindig elönti az utcát. Ez a patak vezeti le a környező dombokról lefolyó csapadékot.

A falu határa nemcsak domborzatában változatos, hanem talajában is. A felszin mindenütt barna erdőtalaj. Azonban az irtott területeken az erdőtalajt az esőviz és a hólé lemosta. A talaj alul homokos vályog, vagy mélyrétegü lösz, amely a meredekebb lejtőkön már a felszinre is bukkant. Az erdei szakadékos vizfolyásokban mindenütt hatalmas homokkőtömböket találunk. A vizmosások, vizerek mentén elterülő hordalék,által feltöltött sik talaj humuszban már gazdagabb. Sajnos az ilyen területeken földmüvelést nem lehet folytatni, mert ezek a részek mindig áradásnak vannak kitéve. A hegyhátak, domboldalak talaja földmivelésre alkalmas. A földek minősége harmadosztályu, közepes termést adó föld. A lakosság foglalkozására nézve földmives; a fejlett állattenyésztésből és az erdőkitermelésből is jelentős jövedelme van. A falut szorgalmas, munkabiró nép lakja, amely a történelem során igen változatos eseményeket élt át.

A község története /1/

A községről irott első feljegyzések szerint 1296-ban a Győr nembeli I Ders fia, Ders Vásárolta meg. Az 1346 évi osztás alkalmával a

Szerdahelyi Dersfiakat iktatták a helység birtokába. Az 1425-ös feljegyzések alapján a Szerdahelyi Csepel János fiai, János és Dancs, továbbá Szerdahelyi Dersfi Márton tartottak jogot a helységre a Zselicszentjakabi apátsággal szemben. 1454-ben Dancsfi Pál itteni részbirtokait Somi Mihálynak vetette zálogba. Az 1660 évi dézsmaváltságjegyzék alapján Imrefy Farkasné jószága volt./2/

Mivel Kaposvártól csak 17 km-re van, lakossága a török hódoltság alatt sokat szenvedett az itt székelő török helyőrségtől. Az előző adatok ugyan nem tettek róla említést, de ugy gondoljuk, hogy a falu lélekszáma jelentős lehetett - a korabeli viszonyoknak megfelelően - a hódoltság előtt. Az 1695-ös, a török kiüzése utáni első hitelesnek mondható összeirások szerint 1 2/4 telkes, azaz másfél telkes magyar községnek volt feltüntetve. Ebben az időben 3 jobbágycsalád lakta - 20 fővel. A jobbágycs-aládok állatállománya; 4 ökör, 5 tehén, 7 borju, 31 disznó és 9 kas méh volt. Az általuk megmüvelt terület; 15 hold /1200 négyszögöllel számolva/ gabona/buza, rozs/, 16 hold zab és 1 hold köles. A kaszáló jelentős lehetett már akkor is, mert 27 szekér szénát termett a jobbágyok bevallása szerint is. A falu szőlője 15 kapás volt. Erdeje elég nagy és termékeny. Szántóföldjeinek nagy részét a bozót és az erdő a jobbágyoknak hiánya miatt benőtte. Még négy egész telek lakatlanul maradt. A falu örököse, azaz földesura ebben az időben a Sárkány család örökös jogán Eszterházy herceg. A török idők alatt a régi földesurnak évi négy forintot adóztak, mig Klose Bali, kaposvári basának házanként és évente 50 dénárt és egy /1/ okka /50 liter/ vajat.

Az összeirások szerint ugyanazt kellett most a császárnak is fizetni. A téli elszállásolási porció pedig évi 33 forint lett. Makkoserd-őnek a Vörös Alma elhagyott falu erdejét használták a magukén kivül. A falu lakossai mind katolikusok voltak. Az egyházi tizedet a kaposvári tiszttartóságnak fizették./3/

A település a következő két évtized alatt fejlődést nem mutatott. Az 1720-as országos telekösszeirások szerint jobbágytelkein ekkor is csak 3 jobbágycsalád lakott: Forró István, Nagy György és Pető György. Hatvanhét és egynegyed köböl terményt adó szántóföldön, 16 kaszás réten és 13 kapás szőlőn gazdálkodtak, Azx erdővel körülvett szántóterület agyagos volt, amely egy köblös vetésre 2,5-3 köböl termést hozott. Legelője nagy, rétje közepes szekér szénát termett kaszánként. Az erdő makkosa a földesuré volt. A falu földesura ekkor gr. Eszterházy József..A községhez tartozott Vörös Alma puszta, amely 1375-ben

possessió Veresalma alakban fokrdult elő. Veresalma a Győr nembeli Szerdahelyi Dersfi családnak tulajdona, amelynek ősi birtoka a Kaposvártól délnyugatra eső Szerdahely puszta volt. A szőlő egy kapa után három négy akó bort adott akónként 50 dénáros árban. /4/

A XVIII. században az ujra nagy lendületet vevő Habsburg gyarmatositás nem maradt hatás nélkül Kaposgyarmat jobbágyaira sem. Nemcsak a földesuri kizsákmányolás növekedésében jelenkezett ez, hanemaz állami terhek növekedésében is. Különösen Mária Terézia kora az, amikor a bonyolult földesuri és állami adózások kérdésében próbált a hivatalos közigazgatás "rendet" teremteni, egységessé akarván tenni a kizsákmányolás mind két részről. Ezt volt hivatva szolgálni az 1767-es urbéri rendelet, amely szerint a jobbágytelkek ujból felmérettek,és megállapitatott az adózás mértéke.

Az 1767-es urbéri rendezés szerint Kaposgyarmat tabllája a következőket tartalmazta. Ebben az időben 11 telkes jobbágy egy házas zsellér és egy ház-nélküli zsellér lakta Kaposgyarmatot. A telkes jobbágyok féltelken gazdálkodtak /13 magyar hold/. Összesen tehát 5,5 telek volt a községben, ami 145 holdat tett ki. Mindegyik fél telekhez 6 hold rét is tartozott. /összesen 66 hold/ Névszerint a következő jobbágyok lakták a községet 1767-ben:

1. Nagy Pál
2. Nagy Illés
3. Nagy Mihály
4. Kiss Nagy János
5. Nagy Gergely
6. Hegedüs Pál
7. Forró József biró
8. Forró István
9. Forró Ferenc
10. Forró Mihály
11. Öreg Nagy János
12. Deák Ferenc házas zsellér
13. Rozmán János háznélküli zsellér

A 11 féltelkes jobbágy a következő robottal tartozott földesurának: marhás robot - két marhával évi 26 nap,szántá-skor négy marhával volt köteles dolgozni. Az árenda esztendőként egy forint volt. Tartoztak ezenkivül fél öl fát vágni az erdőn és azt elfuvarozni. Kenderfonyás évi3font volt. Kötelesek voltak évente meghatározott napon fél icce kifőzött vajat, egy darab kappant, egy darab csirkét és hat tojást

fizetni a földesurnak. A házas zsellér évi 18 napi robottal és 1 forint árendával tartozott. A házatlan zsellér évi 12 napi gyalogrobotot teljesitett. /5 számu/

Az a tudatos betelepitési politika, amely Mária Terézia idejében vált legerősebbé - Kaposgyarmatot földrajzi fekvése következtében elkerülte. A németajku telepesek csak a jó minőségü földekre telepedtek. Az egész Zselicben nem találunk olyan községet amelyben akár kisebb százalékban is idegen ajkuak laktak volna. Az 1767-es urbéri felmérés után a népesség létszáma gyarapodást mutatott, pedig ekkor már az egész község az 1695-ben alapitott Eszterházy-féle hitbizományi birtokhoz tartozott. De ugy látszik, hogy a hitbizományi birtokfajta, mint holtkézi birtok, a jobbágyfelszabaditás előtt hatástalan volt a parasztság fejlődésére, létszám-gyarapodására. Sőt Kaposgyarmat esetében azt is jelentette, hogy ebből a kötött birtokfajtából talán pont azért, mert erdőbirtok volt mind több jobbágytelek kiszakitására nyilott lehetőség. A községi lélekszám és család-szaporodása erre enged következtetni. A hitbizományi gondnokság ugyan a birtoktest semminemü megcsonkitásához nem járult hozzá, de tudjuk, hogy Kaposgyarmat határát ma is kb. 70 %-ig erdő boritja, s még inkább igy volt ez a tárgyalt időszakban. Az erdő területét pontosan megállapitani az egyenetlen felszin miatt különben sem lehetett.

A lakoság szaporodásának oka egyrészt a természetes szaporodás másrészt a bevándorlás volt. II. József császár alatt az 1784-87-es hivatalos népszámlálás szerint a község lakossága a hozzátartozó lakott településekkel együtt 261 fő. Nemek szerinti megoszlás alapján 130 férfi és 131 nő. A házak száma 20, a családok száma pedig 21 volt. /6/

Az Urbárium kiadatása előtt az urbéri szolgáltatásokat szokás szerint fizették. Az urbéri tabella volt az első irásos okmány, amely rögzitette a jobbágy urával és az uralkodóval szembeni kötelezettségeit. A gazdálkodási mód a kettő, illetve jobbára a háromnyomásos volt, mivel az állattartás számára amugy is elegendő legelő állt rendelkezésre. A gyarmati jobbágy állandó harcot vivott a természettel, ami jelen esetben az esőzések a hóolvadás okozta vizmosások, a vadkár és az erdő állandó terpeszkedésében jelenkezett.

Birtokperek

Gyarmaton egy jobbágy telek - egész telek - átlagban, mivel harmadosztályu földekről volt szó - 26 magyar holdat jelentett.

A gazdálkodási mód és technika akkori szintje mellett, és nemkevésbé a földek gyenge minőszége miatt egy-egy holdról átlagban 8-10 mérő gabonát tudtak learatni. A művelés alatt álló terület kisebb részén termeltek csak kapásnövényeket. A földesuri birtok tulnyomó részt erdő volt. A szántóföld hiánya a mostoha természeti viszonyok mellett sulyos teherként nehezedett a jobbágyok vállá-ra. Gyakran a cserénfai határban kellett robotmunkát teljesiteniök. A tavaszi vagy nyári vizmosások miatt és az erdő terjeszkedése következtében bizony a régebben kimért jobbágytelek ugyancsak megfogyatkozott. Az ispánt pedig épugy kérte aszolgáltatásokat, mint azelőtt. Azért fordultak a cserénfai és gyarmati jobbágyok 1836-ban Vizlendvay György, a kaposvári Eszterházy urodalom ügyészéhez, hogy alázatos kérésüket terjessze a kaposvári uriszék elé. A következőket irták panaszos levelükben:

"Már több izben tettünk panaszt a tekintetes urodalomnak kegyes szine előtt a végett, hogy szesszíós földjeink a vizhordások által ugy megrongálódtak, hogy lehetetlen nagy fogyatkozásaikat tovább eltürni. Eddig minden kérésünk sikertelen volt. Azonban most, mivel az 1836 urbéri 10. törvénycikk 8.szakaszát megértettük, hogy milyen álapotban kell lenni szesszíós földjeinknek - nem szivelhetjük tovább abbéri nagy megkárositásunkat, mert földjeink az uj hordásoktól annyira megrongálódtak, hogy három sőt négy dülőben is kell szántani őket. /Azaz egy hold földet három-négy részre is kell darabolni a vizmosások miatt./ Az erdő közé szorult földjeink meg árnyékosak, s a fák lombja elnyomja vetéseinket. Igy szesszíós földjeinknek csak felét használhatjuk. A szolgálatot pedig épp ugy meg kell tennünk, mintha azt a járandóság valóságában használnánk."

Legelőjük is szük, azt is nagyobbitani szeretnék. Irják továbbá, hogy ők soha nem ellenkeztek az uraséggal, szolgálataikat ezentul is megteszik, sőt a határ, vagyis a telek ujra-felméréséhez szükséges mindennemü szekeres és gyalog munkát szivesen elvégzik.

A gyarmati jobbágyok folyamodványát a kaposvári uriszék meg is tárgyalta, és olyan értelmü határozatot hozott, amely helyben hagyja a panaszt, és elrendeli a haszontalanná vált állományi földek kipótlását a határbeli földekből. Ha az urodalom és az uriszék által kiküldöttek előtt az világosodna meg, hogy a visszamaradt /remancionális/ földekből nem lehet kipótolni a tönkrement földeket, akkor a "mostani urbéri telkek számát le kell szállitani annyira, amennyi telek ki-kerül a használható földekből.

A jobbágyok által kért legelőt pedig az urbéri törvénycikk 3-ik szakasza értelmében a megállapitandó szessziók számához kell mérsékelni./7/

A per azonban bonyolulttá vált, mert az urodalom arra hivatkozott, hogy Gyarmat ügyét már 1819 augusztusában rendbeszedte, amint erről a felvett jegyzőkönyv is tanuskodik. A bíróság viszont kérte a rendbeszedési okmányokat is, de azok felsőbb helyen való jóváhagyását az urodalom bizonyitani nem tudta, mivel az okmányok csak azt tartalmazták, hogy ezen helységben a rendbeszedés elkezdődött, de félbeszakasztatott. Kiderült az is a későbbi vizsgálatok során, hogy nem is a törvényes uton jártak el. "Ezért az urodalom az 1836-os év 10-ik törvénycikkének 6-9-ik paragrafusa szerint minden egyes telek egy tagbeli kiadása eránt hozott rendelésének megtartására s igy a legelő iránt az uj törvényben kiszabott intézésére utasittatik" - mondja a törvényes uriszéki itélet./8/

Minél jobban közeledett a jobbágykérdés a megoldás felé, annál jobban élesedett a jobbágy és a földesur között az ellentét. Az 1848-as áprilisi törvények kimondták a jobbágyfelszabaditást, de ennek a gyakorlatban történő végrehajtása a megyei közigazgatás kátyujába vesztegelt, és a szabadságharc közben nem volt rá sem idő sem alkalom, hogy maradéktalanul végrehajtsák. Az önkényuralom első évében, mint megoldatlan kérdés (fel sem vetődött.) Azonban az 50-es években megerősödő parasztmozgalmak és forradalmi szervezkedések arra kényszeritik az osztrák kormányt, hogy rendezze e kérdést. A jobbágyfelszabaditás végrehajtásáról intézkedő urbérrendezési pátens 1853 március 2-án jelent meg. Elismerte a jobbágyság megszüntetését, biztositotta a parasztság számára a jogegyenlőséget és a föld szabad birtoklását. Azonbana pátens a földesurak számára olyan lehetőségeket biztositott, hogy a parasztság tömegeit továbbra is gazdasági függésben tarthatták. Változatlan maradt a majorsági földeken dolgozó zsellérek helyzete. Gyakori eset volt, hogy a földesurak a parasztok kezére került földek egy részét, főleg az erdőirtásból származókat/ majorsági vagyis földesuri eredetünek nyilvánitották, és vagy erőszakkal elvették a parasztoktól, vagy használatukért földbért, robotot követeltek.

1848 előtt a jobbágy nem lehetett tulajdonosa a földnek, politikai értelemben pedig elnyomott tömeget jelentett. 1848 után azonban a földesur-paraszt kérdése már más értelemben vetődött fel.

A birtokos parasztnak van szavazati joga. Más kérdés az, hogy ez a jog igen korlátozott. Az ellentét most már nemcsak gazdasági sikon érződik, hanem politikai sikon is. Az urbéri pátens után ujraéledő birtokperek ezért olyan élesek. A földesurak nemcsak arra törekedtek, hogy minél kevesebb föld maradjon a parasztság birtokában, hanem arra is, hogy a közös erdő és legelő területét elkülönitsék egymástól és igy korlátok közé szoritsák a parasztság szabad legeltetési és faizási jogát. Ezeket a jelenségeket figyelhetjük meg Gyarmat esetében is.

1853 szeptember hó 24-én az ugynevetett rendezőperben beadott perujrafelvételi irásában herceg Eszterházy Pál a következő igényeket támasztotta volt jobbágyaival szemben: Megállapitást nyert, hogy 1848-ban Gyarmaton 7 3/4 telek volt és egy házas zsellér. A faizást és a legelőt ezen telkek után adták ki. Mivel a községben lelkész tanitó és jegyző nincs - mondja - a rájuk maradó fél telkekről pedig semminemü szolgálatot sem kapott, igy a ráeső faizást és legelőt is megszünteti.

1852-ben volt 37 hold 180 négyszögöl belsőség
240 " 790 " külsőség
83 " 790 " rét
összesen: 361 hold 760 négyszögöl /9/

A 7 3/4 telek volt jobbágybirtokra belsőséggel együtt ezek szerint 302 hold és 250 négyszögöl esett volna. A telken felüli felesleg 59 hold és 510 négyszögöl. A herceg azt követelte, hogy ezen 59 hold és pár ölnyi visszamaradt föld után, amelyről a volt jobbágyok sohasem adóztak, most 801 forint váltságpénzt és kamatot fizessenek. Történt uj foglalás is, amelyet a Cs. Ny. P. nyomán visszaitéltetni kér. A község határa harmadosztályu, silány minőségü földekből állt. Herceg Eszterházy mégis alapos hasznot akart húzni a visszamaradt földekből. Holott tudjuk, hogy egy-egy jobbágytelek után á tlagban 300-700 forint kárpótlást kaptak a földbirtokosok a föld minőségétől függően.

A volt urbéresek és a földbirtokos között főleg a faizás és a közös legelő kérdésében alakult ki éles vita. A legelő területe 28 hold 140 négyszögöl tiszta legelő a többi erdőá volt, ahol az állatok kevés füvet találtak. Gyarmat pedig akkor is már jeles állattartó község volt. Joggal követelték a volt urbéresek, hogy jobb legelőt jelöljön ki számukra az urodalom.

A vitás ügyek végzésében a Megyei Urbéri Törvényszék vezetője

hivatkozott az 1837 évi április 15-én hozott uriszéki, valamint az 1837 évi augusztus 16-i Megyei Urbéri Törvényszék által hozott itéletre, amely szerint, ha bármely törvényes vagy szerződésbeli akadály fent nem forog, amely a kivánt elkülönitést gátolná, akkor az Urbéri Törvényszék korábbi itélete 1853 decemberében jogerőre emelkedik. Azonban az urodalom ügyvédeinek huzavonája és agyafurtsága következtében a fenti itéletnek a Gyarmati jobbágyok érvényt nem szerezhettek. Ugyanis az 1836. X. t.c. 6 §-nak kitétele szerint a rendbeszedési ügyeket, amennyiben a Megyei Urbéri Törvényszék itéletében egyik fél nem nyugszik bele az Urbéri Törvényszék köteles az jóváhagyás végett az Urbéri Fötörvényszék eleibe terjeszteni. Az Urbéri Főtörvényszéket ped-ig a Királyi Tábla jelentette, ahol egy herceg Eszterházynak nyilvánvalóan volt akkora befolyása, hogy volt jobbágyaival szemben a pert megnyerje.

A per igy furfangos eljárások, fellebbezések folytán hosszu évekig, majdnem 10 évig is elhuzódott. A több évig tartó pereskedés közben a Megyei Urbéri Törvényszék a felperes Eszterházy herceg kérésére elrendelte Gyarmat határának felmérését, elkülönitve egymástól a volt jobbágyok által használt és az urodalmi földeket. A felmérést végző mérnök - Száva János - jelentette, hogy szeptember 22-én 1859-ben befejezte a határ felmérését. A felmérésről 1859 november 9-én jegyzőkönyvet készitettek " A gyarmati rendezés, tagositás legelő és erdő elkülönözése érdemében" cimmel.

Az összehivott hitelesitő bizottság tagjai voltak az urbéri törvényszék képviselője, az urodalom részéről Szokolay Dániel urodalmi ügyvéd, Rimanóczy János tiszttartó. A volt jobbágyok részéről: Ambrus Mihály uraságí legelői becsüs, Papp Antal, Papp Mihály szentbalázsi lakos jobbágy becsüsök és Schvanner János lukafai körvadász. Próbamérést is végeztek, amely mind a jegyzőkönyv adataival, mind a készitett térképpel megegyezett. A felek a felméréssel szemben semmi kifogást nem tettek. A felmérés a következő részlete eredményeket mutatta.

	Gyarmat község az 1859-i új felmérés szerint					Urbér szerinti járandóság				Maradvány
Név	Telekszám	Belső telek	Szántó	Rét	Összesen	Belső telek	Szántó	Rét	Összesen	Utrétbig
1. Kiss Nagy József	3/4	5^{3}	24^{14}	6^{18}	35^{35}	75	19^{50}	9	29^{25}	6^{10}
2. Felső Nagy Antal	1/4	^{29}	7^{99}	3^{49}	11^{77}	25	6^{50}	3	9^{75}	2^{2}
3. Nagy István	2/4	^{63}	14^{64}	7^{5}	22^{32}	50	13	6	19^{50}	2^{99}

4.	ifj. Nagy József	2/4	[illegible]	15^{24}	6^{33}	22^{49}	50	13 -	6 -	19^{50}	2^{99}
5. 6.	Kiss Ferenc és Kiss József	2/4	2^{8}	14^{87}	6 -	22^{95}	50	13 -	6 -	19^{50}	3^{45}
7.	Hegedüs Antal Forró János	2/4	2^{71}	15^{53}	4^{79}	23^{7}	50	13 -	6 -	19^{50}	3^{57}
8.	Nagy Antal	1/4	1^{22}	8^{6}	2^{91}	12^{93}	25	6^{50}	3 -	9^{75}	3^{18}
9.	özv. Forró Pál										
10.	Forró László és	2/4	1^{27}	17^{2}	6^{44}	24^{35}	50	13 -	6 -	19^{50}	5^{25}
11. 18.	Forró Mátyás	3/4	1^{16}	25^{1}	9^{95}	36^{82}	75	19^{50}	9^{50}	29^{50}	7^{57}
12.	Hegedüs Mihály Hegedüs Ferenc	2/4	4^{64}	15^{20}	4^{41}	24^{36}	50	13 -	6 -	19^{50}	4^{86}
13.	Sovány János	2/4	3^{21}	13^{83}	4^{56}	22^{81}	50	13 -	6 -	19^{50}	2^{10}
14.	Forró Gábor és Forró Mihály	2/4	5^{58}	14^{6}	2^{35}	23^{1}	50	13 -	6 -	19^{50}	2^{51}
15. 16.	Forró József és Forró György	2/4	3^{30}	15^{58}	4^{70}	23^{58}	50	13 -	6 -	19^{50}	4^{8}
17.	alsó Nagy János	1/4	1^{3}	8^{8}	2^{28}	11^{39}	25	6^{50}	3 -	9^{75}	1^{64}
19. 20.	Szentes László Nagy Mihály	2/4	98	15^{30}	6^{32}	23^{20}	50	13 -	6 -	19^{50}	3^{70}
21.	Molnár Gábor	1/4	91	8^{7}	2^{13}	11^{59}	25	6^{50}	3 -	9^{75}	1^{84}
22.	Topf Mihály	1/4	86	8^{10}	2^{63}	11^{14}	25	6^{50}	3 -	9^{75}	1^{84}
	Összesen:	7.3/4	37^{18}	240^{79}	83^{72}	361^{63}	7^{75}	201^{50}	93 -	302^{25}	59^{44}

23. Kis Nagy József házas zsellér; belsősége 69 /10/

A felvett jegyzőkönyv alapján a volt jobbágyok, mint felek kijelentik, hogy ők a gyarmati határban lévő erdei legelőkön minden évben József naptól Kisasszony napig gyakorolták a legeltetést, de az erdei legelő nagyságát megmondani nem tudják. A legelőszemléhez szükséges szakértők; Papp Antal és Papp Mihály szentbalázsi polgárok pótlólagos osztályozást is eszközöltek és a legelőt igen rossznak állapitották meg. Előadták továbbá, hogy a fahordást illetőleg a gyakorlat az volt, hogy Szent Mihálytól József napig minden héten kétszer dült és esett fából volt szabad a faizás, amely haszonvételért köteles volt egy telkes gazda a törvényben meghatározott térségre egy öl fát szállitani.

A felmérés elbirálása megtörtént, a becsüsök "hitükkel" is megerősitették. Ezek után megkisérelteték a felek közötti barátságos egyesség, amely nem sikerült. A felek ismét a törvényre bizták vitás ügyeik intézését. Az 1860 április 2-án 9-én, junius 18-án, julius 4-én kelt jegyzőkönyvek tanuskodnak erről.

A Megyei Urbéri Törvényszék Bereczk Antal nyugalmazott ügyvédet

bizta meg a volt gyarmati jobbágyok képviseletével, aki 1860 augusztus 30-án a volt urbéres község jobbágyainak nevében herceg Eszterházy Pál részéről a rendezés, a legelő és faizás tárgyában beadott 584 számu keresetével szemben a következő ellenbeszédet tette. Az általa vázolt helyzet fényt vet az egész peres ügy eddigi menetére.

A belsőségekről/beltelek/ megállapitotta, hogy azok családonként 3-4 darabban elszórva vannak. A lakosság azt kivánná, hogy ezeket is egy tagban adnák ki az uj felmérés szerint, és jó lenne, ha a falu belterülete uj házhelyekkel is bővülne, mert ezt a természetes szaporodás is megkivánná, másrésztk tüzveszély esetén a házak sem lennének olyan közel egymáshoz, ha egy tagban lenne a belső telek.

A rétek kijelölését illetően a falu azokat elfogadja, de csak azzal, hogy a cserénfai határ mentében a Kukod nádas felső része helyett az ugynevezett Lozsit a falu alatt adassék. A maradványrétek pedig ne a telki illetményből külön, hanem kinek-kinek telki birtokához csatoltassanak.

A szántóföldekre nézve Berzsenyótz és Rostora helyett kéri Irafának használható részét, mert Berzsenyótz és Rostora a falutól legtávolabb, a határ szélére esvén a hozzájuthatás is igen nehéz. Különben a volt földesur a határnak távoleső részét magának kivánván fenntartani, minthogy a maga részére a horvát irtást és a Berzsenyótznak egy részét ki is jelölte. Javasolja a volt jobbágyok képviselője továbbá, hogy a Berzsenyótznak és Rostorának a volt földesur részére leendő fenntartása őrá nézve a legcélszerübb, mert ezen területek a vörösalmai és a tótfalusi birtokával kapcsolatban voltak. A község részére is leginkább az felelne meg, ha Irafának földmüvelésre használható része kiirtatnék/és az urodalomnak/és az urodalomnak átengedett távolabbi terület ebből pótoltatnék. Megjegyzi, hogy igy a volt jobbágyok földjeit is egy tagban lehetne kijelölni, és igy az 1836 VI. t.c. 3§-nak is elég tétetne.

A maradvány-földeket kéri, hogy mindenkinek telki illetményénél adják ki. A célszerü értelmesebb gazdálkodás törvényben biztositott jogának igy érvényt lehetne szerezni. Kéri a község, hogy a hercegi birtokból az arra alkalmas helyen a község részére temetőnek illetve faiskolának egy-egy holdat a törvényszék részéről itéltessen meg.

Még a szántóföldnél is bonyolultabb volt a legelő kérdése.

Ugyanis a volt földesur a Kósa alatti gyepes tér, Irafa erdő és Nagy Fóka erdőből kivánta kijelöltetni olyan formán, egy egész telekre 10 holdat adjanak a rajta lévő fával együtt. A földesur szerint el kellene a falunak ezt fogadni, mert a legelő jó, közel esik a faluhoz, és különben is urodalmi földből nem jelölhet ki - mondván, mert az 1836 VI. t.c. 3§-a is tiltja a földesuri igazak megcsonkitását.

A legelőszemle alkalmával azonban kiderült, hogy a földesur által jónak mondott legelő egy része közepes, a másik része pedig rossz. A törvény különben sem engedte meg, hogy a legelő, mint volt attól kevesebb legyen. Az 1836 -os VI. t.c. 3§-a azt is kimondta, hogy nemcsak a gyepet, hanem az erdőt is - hol közösül szolgált - legelőnek veszi, teremjen azon bőségesen, gyéren vagy bár semmi fü. A gyarmati jobbágyok pedig régebben a határban lévő összes erdő területét használták legelőnek, ahola marhájuk járt. E terület pedig 1200 hold volt. A földesur által felajánlott terület viszont olyan kicsi, hogy azzal a törvényes rendelés sem elégedhet meg. Annál is inkább nem, mert a volt jobbágyok jövedelmének fő ágát a marhatenyésztés tette. A legelő leszükitése pedig gátolta volna őket marhatartásukban, és szomoru jövőnek néztek volna elébe. A marhatartás leszükitése megfosztaná őket attól a lehetőségtől, hogy sovány földjeiket trágyázni tudják - mondja a volt jobbágyok képviselője.

A volt földesur által felajánlott legelőt azért sem fogadhatták el, mert rossz minőségü és terjedelme olyan kicsi, hogy azt naponta a marhák többször is megjámák, és akkor annyira felvágnák, hogy használhatatlan lenne. A földesur tehát ne gondolta, hogy a 10 hold odaajánlásával tetemes áldozatot hoz, mert az esetleges fa is, ami a legelőn van, értéktelen. Azt javasolja a törvényszének, hogy az 1836 VI,t.c. 3§-a nyomán telkenként 20 hold fa nélküli legelőt itéljen meg pártfogoltjainak, s igy a földesuri igazak/birtokok/ is épségben maradnak.

A volt jobbágyoknak eddig bőséges faizásuk lévén, mivel a már előbb emlitett időszak alatt a határban lévő összes erdőben szabadon élhettek ezzel a jogukkal. A telkenként ajánlott 3 hold erdőt el nem fogadhatják, már csak azért sem, mert 1853 március 2-i Cs. K. Ny. P. szerint is ilyen haszonvételnek megfelelő erdőrész adandó. A telkenkénti 3 hold erdőből pedig annyi fa ki nem kerül amennyinek az eddigi haszonvétellel fel kellene érni..A faizásra felbecsült erdőt nem 35, henem legalább 60 éves vágásokra kellene

osztani, hogy az eddigi haszonvétel pótoltassék. Helytelennek tartják az erdőbecsüt holdanként harminc ölre, mert az Öreg Lucsis erdőnek azon a része, amelyből a megfelelő részeket kijelölni szándékoznak a gálosfai uttól nyugat felé - még 20 öl fát sem ád holdanként.

A volt jobbágyok részére azt kéri, hogy a viszonszolgálatok beszámitásával telkenként 10 holdat 1200 négyszögölével jelöljenek ki. Viszonszolgálat fejében a telkes jobbágyok részéről tett fuvarozás az urbéri törvény szerint egy napra 20, a zsellér részéről 10 krajcárral számitható.

A szentbalázsi lelkész számára évenként járó 3 öl fának megfelelő erdőrészül 8 holdat kiván a képviselő. Mivel az iskolamesternek mindenkor az uri erdőből a volt jobbágyok által megvágandó 2 öl tüzifa jár - ennek megfelelő erdőrész fejében 5 hold erdőrész kijelölését kéri.

A pereskedés még ezzel sem ért véget, mert most már Szokolay Dezső, az urodalom ügyvédje fellebbezett, kérvén a hozott végzés megváltoztatását. Nyugvópontra csak 1863 augusztus 12-én jutott, mikor abirtokrendezési perre vonatkozó összes iratokat bekérte a Megyei Urbéri Törvényszék, és biróilag jóvá-hagyatott a "barátságos egyesség". 1863 október 14-én aztán herceg Eszterházy is kérte, az urodalom és volt jobbágyai közötti egyesség végrehajtását.

Azt, hogy a volt jobbágyok óhajának mennyire felelt a legutolsó törvényszéki döntés, bizonyosan nem tudhatjuk, de valószinü, hogy kis változtatással mindkét fél beleegyezett a Bereczk Antal nyugalmazott ügyvéd által előterjesztett folyamodványba. /11/

Gazdálkodási és birtokviszonyok.

A község határának felszine, amint már szóltunk is róla igen változatos. Sikterület, amely földmüvelésre a legalkalmasabb lenne nincs is. A község határa ősidők óta erdőrengeteg volt. Ma is minden oldalról erdő veszi körül a községet. Azt a müvelés alá vont területet, amely ma is a mezőgazdaság rendelkezésére áll, a jobbágyoknak kellett szivós munkával az erdőtől elhóditaniuk. A földmüvelés ennek ellenére a mai napig is legjelentősebb mezőgazdasági ág az állattenyésztés mellett.

Az első hiteles adatok az 1897-es statisztikából valók. 1897-ben a község határa 1903 kat. hold. A gazdaságok száma pedig 36.

A község határának területi megoszlása a következő:

szántó	350	kat.	hold
legelő	104	"	"
rét	170	"	"
erdő	1220	"	"
szőlő	19	"	"
kert	5	"	"
terméketlen ter.	35	"	" /12/

Az erdőbirtok teljes egészében a herceg Eszterházy-féle hitbizományhoz tartozott. Belőle kisbérlet cimén 50 holdat bérelt a község. A hitbizományi birtok, mint bérlet, a Mezőgazdasági Ipari Részvénytársaság kezelésében volt, amelynek Somogyban 44 ezer kat. hold bérlete volt. Ez a részvénytársaság bérelte herceg Eszterházynak minden birtokát Somogyban.

A föld megmüvelése háromnyomásos módszerrel történt. Kaposgyarmat esetében feltételeznünk kell azt, hogy a háromnyomásos módszerről a vetésforgós rendszerre korábban tértek át, mint a megye más területein, mivel legelő bőven állt a gazdák rendelkezésére; nem volt szükség arra, hogy az amugy is kevés szántóföldet pihentessék.

Gagonaféléket főleg buzát, rozsot, árpát és zabot termeltek. A kapásnövények közül a burgonya, kukorica és a cukorrépa termesztése a legelterjedtebb. A jobb fekvésü földeken, a laposabb területeken, ahol több nedvességet kapott a növény, kendert, cukorrépát és zöldségféléket termelnek mak is. A takarmány-szükségletet a rétiszéna, a lőhere, a lucerna és a baltacin termesztésével biztositják.

A patakok mentén, a mélyebben fekvő helyeken füzet, a völgyek mélyén kosárfüzet, a partos szakadékos részeken akácfát, az utak mentén vadrózsa, som, mogyoró, kökény bokrot találni. A legelőkön gyakori a boróka-fenyő és a fekete szeder, A községet körülvevő erdő fái közül leggyakoribb a tölgy, bükk, gyertyán, szil, cser, fenyő, éger és a hárs.

A szőlőben és a belsőségek ugynevezett szilvás részén gazdag a gyümölcsfa-állomány. A ma már öregedő gyümölcsfák a belterületeken és a régi szállás helyén is a régebbi fejlett gyümölcstermelést bizonyitják. Ma is vannak szép gyümölcsösök, de a fák eléggé elhanyagoltak , és a gyümölcstermelés közel sem játszik olyan szerepet még táplálkozás területén sem, mint régen.

Az 1897-es összeirások alapján volt a községben 163 db. almafa

127 körtefa, 55 cseresznyefa, 664 meggyfa, 565 őszibarack, 810 szilvafa, 49 diófa és 369 eperfa, vagy ahogy népnyelven nevezik; szederfa. /13

A szemtermelés mellett mindig jelentős szerepet töltött be a mezőgazdaság másik ága, az <u>állattenyésztés.</u> A szemtermelés ugyanis függvénye az időjárásnak, viszont az állattartás mindig biztos jövedelmet jelentett a gazdaságok számára. Gyarmaton az állattartásra mindig nagy gondot forditottak. Az állatokat jobbára a szabadban tartották egész évben, csak télen, mikor a hideg vagy a hó miatt nem járhatták az állatok a legelőt vagy az erdőt, akkor hajtották őket a szállásra. Ma is igy nevezik a község azon részét, amelyik a jegeskut felé esik, ahol a mai napig is látszanak a szálláshely maradványai, nyomai. Valószinü, hogy a község első települése is ekörül lehetett, csak később huzódottk a völgy széle felé, a mai helyére.

A jobbágyfelszabaditás után megszoritották az állattartást is, mivel az elkülönitési perek alkalmával leszükitették a legelőket, s ezáltal csökkent a marhák járásának tere. A lakosság kénytelen volt az intezivebb istállózó állattartásra áttérni. Ez az áttérés szükségszerüen maga után vonta a takarmánnyal bevetett területek növekedését, és a szilaj magyarfajta marha tarka marhafajtára való cseréjét is. Az istállózó állattartással növekedett a trágyahozam; ennek következtében emelkedett a szántóföldek terméshozama, mivel több földet tudtak trágyázni. Valószinü, hogy a szállás is a jobbágyfelszabaditás után szünt meg szállás lenni, mivel a szétszórt belső telkeket most már egy tagban osztották ki, és igy a megnövekedett belső telken volt hely az istálló számára.

Az állattartásból származó tejtermékeket kezdetben inkább a család fogyasztotta; az állatok eladásából pedig készpénzre tett szert. A tejtermékek áruként való forgalomba hozatala a századforduló táján alakult ki a község gazdálkodásában, mikor megépitették a Kaposvár-Szigetvár közti vasutat, s igy a város közelhozása elősegitette a piacozást.

<u>Az állattartás alakulása 1897-től 1911-ig:</u>

1897: szarvasmarha - bika-borju: 3 fajta szerint: magyarfajta: ~~21~~
üsző-tehén: 80 pirostarka: ~~139~~
tinó-ökör: 40 egyéb szines: 13
123 123

sertés: 530 db. ló: mén: 6 db.
baromfi: 789 " kanca: 40 db.
méhcsalád: 17 " herélt: 7 "

Az 1911-es állatszámlálás szerint volt a községben:

szarvasmarha - magyarfajta -
pirostarka: 152 db.
a borjak száma: 53 db.
ló: 74 db. sertés: 808 /mind mangolica/ /14/

Mind az 1897-es, mind az 1911-es állatszámlálásnál Gyarmat község állatállományában szerepelt a vörösalmai urodalmi sertéshizlaló és gőbölyhizlaló állatszáma is. Tudjuk, hogy a nagybirtokon sokáig megmaradt a magyarfajta szarvasmarha mint vonóerő. A paraszti gazdaságok - bár később térnek át a tarkafajta marhatartásra - gyorsabban átállnak a szines fajta marha tényésztésére. Igy volt ez Gyarmat esetében is, mert nyomonkövethetően ki lehet mutatni, hogy a magyar fajta marha tenyésztése mintegy 15 éves időtartamon belül megszünt. Vele párhuzamosan a tarka fajta szarvasmarhák száma szaporodott, sőt duplájára emelkedett. Az ujfajta szarvasmarha-állomány szaporitása elősegitette a tejgazdálkodás fejlődését is, sőt egyetlen mája lett annak. A magyar fajta szarvasmarha háttérbe szorult igavonás területén is a hidegvérü lóval szemben.

A község juhállományáról egyik statisztika sem számol be, valószinü azért, mert az állattartás ezen ága a község életében sohasem játszott fontos szerepet.

Kaposgyarmat történetében is nyomonkövethető az a gazdaségi, társadalmi folyamat, amit mi birtokelaprozódás szóval szoktunk jelölni. Ttt azonban sajátságos módon alakult.

A jobbágyság időszakában - amint tudjuk - 7, 3/4 telken gazdálkodott a falu népe. A lassu szaporodás következtében az egész telkek fél illetve negyed telkekké osztódtak. Negyed telken aluli jobbágycsaládot azonban csak kettőt találunk; egyik házatlan zsellér, a másiknak volt háza. Ezek valószinüen a vörösalmai uradalomban dolgoztak. Az 1767-es urbárium is csak két zsellérről tett emlitést. Vajon mi az oka, hogy számuk idővel nem szaporodott? Erre magyarázatot a müvelhető terület megoszlása ad. A község határának földmüvelésre alkalmas része már 1767-ben is tulnyomórészt a jobbágyok telkeit alkotta. A gyarmati határban herceg Eszterházy majorsági birtokához csak kevés müvelhető terület tartozott. A hercegi birtok javarésze erdőbirtok volt. Már 1848 előtt a jobbágyság szaporodásának egyik fő oka az elégtelen birtok volt. Irtást a földesur nem engedett. A jobbágyok azonban, ha kellett illegá-

MAGYAR NÉPRAJZI MÚZEUM KÖNYVTÁRA

lisan is igyekezték növelni telkeik területét. Igazolja ezt az 1859-es felmérés, amikor 59 hold telken felüli - ugynevezett remancionális - földet találtak, amelyet a jobbágyfelszabaditás utáni ledolgozással váltottak meg a volt földesurtól, mivel az érte követelt 8ol koronát megfizetni nem tudták. Valószinü, hogy nemcsak Gyarmaton, hanem másutt is az ilyen visszamaradt földeket hasonló módon váltották meg a volt jobbágyok.

A földesuri erdőn kivül tehát a falu használatában 600 hold föld volt. Ennek kb. 52 %-át alkotta a szántó, a többi rét, legelő, kert, szőlő stb. volt. Az 1925-ös közigazgatási tájékoztatók alapján Gyarmat területe nagyjából az 1897-es állapotokat tükrözte.

Összterület: 1903 kat. hold /nem változott/			
szántó	325	kat.	hold
rét	164	"	"
szőlő	13	"	"
legelő	105	"	"
erdő	1245	"	"
kert	5	"	"
terméketlen ter.	45	"	"

/15/

Szembetünő, az erdő térhóditása és látszólag a szántóföld rovására történt, de lehet, hogy mérési hiba.

A falu lakossága a fenti területen való gazdálkodásból, állattartásból és az erdőgazdálkodás nyujtotta munkaalkalomból élt. Mind a mai napig lényegtelen a száma azoknak a gyarmati embereknek, akik másutt, mint saját községükben keresnek munkát.

A kapitalista gazdálkodási viszonyok kialakulása sem bolygatta meg a falu népének életét. Látszólag hatástalanul suhant el a völgyben megbujt falu fölött. Azonban mégsem igy történt. A község lélekszámalakulását vizsgálva - sok évtizedre visszamenőleg - meg kell állapitanunk, hogy ebben a semmi nem történésben mind a mai napig van valami nyugtalanitó, valami szomoru.

A népesség alakulása

Azzal, hogy 1848-cal a jobbágy is tulajdonosa lehetett a földnek, szemében annak értéke óriásira nőtt. Kivált nagy értéket jelentett a föld Gyarmaton, ahol különben sem állt módjában a mostmár jogilag szabad parasztságnak, hogy földet vásárolhasson, A határ 68,4 %-án herceg Eszterházy erdeje terpeszkedett, amelyhez hitbizományi birtok

mivolta miatt különben sem lehetett hozzányulni. Mivel a többi szomszédos zselici községek volt jobbágyai is hasonló helyzetben voltak, mindenütt kevés volt a termőföld - arrafelé sem lehetett terjeszkedni. Az ilyen állapot mélyen érintette azokat a somogyi községeket is, amelyeknek határában nem éppen erdő képezte a nagybirtokot, de Zselicben ez százszorosan hatott. Hogy önmagát védjen a község, befelé fordult, az egyke utjára lépett. Az egykézés a mezőgazdaság poroszutas fejlődésének rendellenes megnyilvánulása.

A lakosság létszámának alakulása 1784-től 1962-ig:

1784	1900	1912	1925	1941	1949	1960	1962	
261	217	279	227	220	222	222	222	/16/

Ha az utolsó 60 év lélekszámalakulását nézzük - nem számitva bele az 1912-es év kiugrását, aminek valószinü oka az, hogy nagyszámu cigányság telepedett meg a község határában - stagnálást kell megállapitanunk. E mozdulatlanság igazolására hadd álljon itt ez a statisztika.

Születés és elhalálozás Kaposgyarmaton 1880-1895 között:

Év	született		elhalálozott			
	férfi	nő	férfi		nő	
			száma	kora	száma	kora
1880	2	3	4	5 nap 18 hét 9 hónap 1 év	8	5 hét 78 év 28 év 18 év 4 év 2 év 5 év. 9 év
1881	5	1	1	2 év	2	55 év 1 év
1882	1	5	5	64 év 22 év 2 hónap 2 óra 2 nap	7	10 év 6 év 4 év 34 év 4 év 2 hét 1 hónap
1883	5	1	-	-	3	64 év 48 év 28 év
1884	5	3	5	64 év 22 év 2 hét 2 óra 2nap	-	-

1885	3	3	2	halva szül. 79 év	2	79 év 73 év
1886	2	3	2	2 hetes halva szül.	4	7 napos 75 év 67 év 60 év
1887	1	2	1	5 hetes	1	49 év
1888	1	1	2	65 év halvam szül.	-	-
1889	2	4	-	-	3	77 év 1 év 2 hét
1890	2	2	2	15 év 35 év	1	78 év
1891	3	1	1	3 év	5	92 év 22 év 4 év 7 év 8 év
1892	2	3	3	68 év 1 Ø2 év 1 hetes	1	70 év
1893	2	1	2	69 év 10 év	2	62 év 59 év
1894	4	-	4	78 év 1 hetes 54 év 13 év	4	60 év 56 év 55 év 23 év
1895	2	2	1	70 év	-	-
Össz.	42	35	35		43	/17/

Nem is a XX. századból, hanem a XIX. század végéből vettünk adatokat annak bizonyitására, hogy az egykézés Gyarmat esetében már a mult század 70-80-as éveiben kezdetét vette. Itt emlitjük meg, hogy nemcsak a helvét vallásu községek lakosságát pusztitotta ez a kóros népbetegség, hanem a katolikusok lakta községeket is. Kétségtelen, hogy szoros összefüggés van az egykézés és a parasztbirtok elaprózódása, a parasztság elszegényedése között. A mezőgazdaság poroszutas fejlődésének elfajulása következtében egyes jó módu községek valósággal elnéptelenedtek. A statisztika alapján 1880-1895 közötti 16 év átlagát tekintve a születések és az elhalálozások arányban álltak egymással. Gyarmat esetében az egykézésnek nem azzal az esetével találkoztunk, amikor a halálozás nagyobb arányu, mint a születés; hanem a kettő tudatos vagy véletlen összhangjával. Gyarmat elég kicsi község ahhoz, hogy ne véletlennek

vegyük ezt. Elvándorlás ugyan történt a faluból, de ez olyan minimális volt, hogy a létszámalakulásban nem játszott lényeges szerpet. Évszázadokon keresztül ugyanazok a nevek fordulnak elő a mai napig, mutatva azt, hogy a volt jobbágyok utódai általában itt maradtak, s csak ugy tudtak ma-guknak megfelelő életkörülményt biztositani, a határ szükös volta miatt, ha a lélekszám szaporodását akár természetellenesen is, de szabályozták.

Nagyon elgondolkoztató tényekre vagy inkább találgatásokra vagyunk utalva, ha az elhalálozottak korát vizsgáljuk. Az elhalálozottak közül a statisztika alapján 50 % még a 18 életévét sem töltötte be. Ha ezt tovább vizsgáljuk, egészen megdöbbentő tények előtt állunk. Ugyanis a 39 fiatalkoru elhalálozott közül 23 még az 1 életévét sem töltötte be. A halotti anyakönyvek a legtöbb esetben nyavalyatörést említenek a halál okaként. Feltehetnénk azt a kérdést is, hogy vajon az egy éven alul elhalálozottak világrajövetele óhajtott volt-e vagy nem?! Ez magyarázatot adhatna halálukra is. Kétségtelen, hogy a fertőző gyermekbetegségeknek is nagy szerepe volt ebben.

Akaratlanul is eszünkbe ötlik egy másik gondolat: miért pont Zselicben volt annyi javasasszony, vagy öntőasszony, ahogy ott még ma is nevezik őket. Az egykézés szoros összefüggésben van a nép tudatlanságával és müveletlenségével - legalább is ebben a konkrét esetben.

A gyarmati példa - illetve egykézés- gondolom, nemcsak egy községre vonatkozott, hiszen hasonló körülmények között élt a többi zselici község népe is.

Gyarmat lakossága mindig földmiveléssel foglalkozott. 1848 után a telkes jobbágyból birtokos paraszt lett. Az 1910-es népszámlálás alapján 8 családnak volt 10 kat. holdon felüli és 29 családnak volt 10 kat. holdon aluli birtoka. Az 1930-as adatok alapján valamivel kedvezőbb a helyzet, mert ekkor 11 családnak volt 10 kat. holdon felüli birtoka, 25 családnak pedig 10 kat. holdon aluli birtoka. Az 1920-as népszámlálás adatai szerint volt a községben 7 kereső és 1 eltartott gazdasági cseléd, valamint 6 kereső gazdasági munkás. A falu lakosságának 6,2%-a volt földnélküli.

A lakosság megoszlása az 1900-as népszámlálás alapján: 116 kereső és 101 eltartott. A keresők közül földmüveléssel foglalkozott 106, iparral foglalkozott 9, a közlekedés területén dolgozott - vasutas volt 3, közszolgálatot látott el 1.

Az 1925-ös közigazgatási tájékoztató szerint a népesség foglalkozás szerinti megoszlása egyszerüsödött. Ez idő tájt fordult elő elvándorlás is a faluból. Kereskedelemmmel és iparral egy-egy em-

ber foglalkozott. A községben egy szatócsbolt és egy borbélyüzlet volt. A lakosság közül 2 elöljárót választottak. A község előzőleg a szentbalázsi körjegyzőséghez tartozott, s csak 1907-ben csatolták a gálosfai körjegyzőséghez, mivel itt akkor uj körjegyzőséget szerveztek. Igy a községben közhivatalt viselő ember a tanitón kivül nem volt. Az orvosi teendőket a szentbalázsi körorvos, a bábai teendőket pedig a Hajmáson lakó bába látta el.

Kulturális élet /18/

A mult században kulturális életről a községben a mai értelemben szó sem lehetett. A vasut és a közutak megépitéséig kivált a zselici községek - önmagukban éltek. Oda a városi élet zaja csak annyiban hatott el, amennyiben a városban járt emberek beszédeiből, hireiből futotta. Jó időben, főleg nyáron, mikor szárazak voltak az utak - gyakrabban érinkezhettek a zselici községek egymással, de az őszi vendégmarasztalósár otthon-ülésre kényszerítette az embereket. Az első fecske visszatértéig nem igen mozdultak ki falvaikból.

Igy az elzártságban, az elszigeteltségben alakult ki a zselici községek sajátságos népi kulturája, népmüvészete. A ma is csodálatos zselici kanásztáncok, faragások, népszokások eredetét az elmult századok magányában kell keresnünk. A zselici nép sajátságos folklorisztikai értékei mellett nagyon vallásos életet élt, és ugyanakkor babonás is volt. Érzésein, szokásain, gondolatvilágán uralkodott az elmaradottság a müveletlenség. A megye ezen területén élő szorgalmas, munkáját becsületesen végző értékes lakossággal a multban igen keveset törődtek.

A fiatal gyarmati generációnak igen küzdelmes uton lehetett csak a kulturához jutni. Addig, mig iskola nem volt a községben Hajmásra jártak a betüvetést és számolást elsajátitani akaró gyarmati gyerekek és lányok. Bizony télen a rossz, járhatatlan utak, a hideg szelek és a hó alapos megpróbáltatásnak tette ki őket. 1928-ig kellett a három kilométeres utat ősztől-nyárig taposnia a gyarmati fiatalságnak. 1928-ban aztán a község elhatározta, hogy iskolát épit. Az iskola a tanitói lakással együtt 33 ezer pengőbe került, melynek nagyobb részét a falu dolgos parasztsága teremtette elő. Az állam 10 ezer pengő segéllyel járult hozzá a falu elhatározásához. A községben mindig egy tanitó volt, aki a község társadalmi életében jelentős szerepet töltött be.

A félszabadulás előtt irodalmi életről; szinház, mozi, könyvtár, előadások - általában a kulturszükségletről beszélni sem lehetett. A falu tanitója tanitottx be évente 2-3 szindarabot, főleg szórakoztató népszinmüveket. A kalenderium volt a családban az egyetlen kultur-forrás. Ha vasut hozzá is segitette/aho/ a falut ahhoz, hogy gazdasági téren közelebb kerüljön a városhoz - kulturális téren már kevesebb eredmény mutatkozott. Az évszázadok allatt megrögződött szokásokat, babonákat, kuruzslást nehéz volt legyőzni, de a multban ezzel keveset törődtek. Közvetlen a második világháboru előtt azonban már megmozdult a falu, mutatja ezt az is, hogy öten jártak Kaposvárra aranykalászos gazda-tanfolyamra.

1945 után megváltozott a helyzet. 1949 őszén a Megyei Könyvtár szervezésében könyvtárat kapott a község. A könyvtár 200 kötetnyi szépirodalmi és szakkönyvből állt. Az iskolában nyert elhelyezést. A falu fiatalsága és öregje egyaránt megbarátkozott a könyvvel, s ma már igen jelentős számu szorgalmas olvasója van a könyvtárnak. Épült az iskolában szinpad is, ahol a tanitó segitségével, főleg a téli pihenő időszakban a fiatalság szindarabok bemutatásával szórakoztatja és neveli a falu népét. 1949-től 1952-ig negyedévenként, 1953-óta pedig hetenként van hangos mozi előadás mindig telt ház mellett. A villany bevezetésével a falu általános életszinvonala fejlődött. 1950-ben bevezették a telefont, amely az iskolában nyert elhelyezést. Évenként rendszeres népmüvelési előadássorj tartatnak. Az előadások témája igen változatos: irodalmi, természettudományi, mezőgazdasági stb. Megtartásukat a megyei TIT. szervezet segiti elő.

A község egyetlen középülete az iskola, amely a tanitás, a kulturális rendezvények és az istentisztelet helye is egyben.

A községben nagy számu cigány él. Hosszu ideig problémát jelentett a cigánygyerekek beiskolázása és a felnőtt cigánylakosság munkába állitása. Az előbbi a volt helyi tanitó lelkiismeretes munkája következtében megoldást nyert, de az utóbbi ma is megoldatlan.

Müködött a községben a Horthy-korszakban egy katonai jellegü polgári lövészegyleg, melynek számos lelkes hive volt. Versenyzői, akik a helyi vadásztársulatnak is tagjai voltak, több országos versenyről hozták el az első dijat. Az egylet a második világháboru alatt befejezte müködését.

A felső iskolába való járást régebben nem ismerték. 1945 előtt a faluból egy fiatal járt polgári iskolába. Az egykézés és a paraszti

gondolkodás-mód szerint "minek a felsőbb iskola - ennek az egy gyereknek amugy is lesz mit apritania a tejbe." No persze még egy jómódu középparasztnak is drága volt, sok pénzébe került, ha a fiát vagy lányát iskolába akarta járatni. Pedig Gyarmat esetében a város közelsége miatt erre lehetőség lett volna, és a bejárás sem került volna sokba. Ez a szemlélet a felszabadulás után kiveszett. Ma már a falu fiataljai élnek a tanulás lehetőségével. Tudásukat felsőbb iskola után igyekszenek gyarapitani. Ma már Gyarmaton is általános igény a tudás megszerzése. Mutatja ezt az is, hogy az idősebbek közül többen járnak levelező oktatásra a városba.

Gyarmat lakossága, mint az egész Zselicé őző nyelvjárásban beszél. Bár községenként van bizonyos kiejtés különbség - ,de nagyjából Somogy más tájainak nyelvjárásától elüt a zselici - tisztább, jobban megőrizte eredetiségét. Igazolván azt, hogy lakossága kevésbé keveredett a megye más területének lakosságával. Bár ma már érezhető a keveredés és "elfajulás", de gondoljuk, hogy még az idő nem késő ahhoz, hogy az erre a szép feladatra vállalkozó nyelvészek a zselici dialektust a maga izes népnyelvi sajátságaival együtt felgyüjtsék.

A falu társadalma 1945- után /19/

A birtok-viszonyok hosszu időre meghatározták a falu fejlődésének és népesedésének irányát. Kaposgyarmat a többi somogyi községekkel szemben igen hátrányos helyzetben volt és van ma is. Mig ott, ahol a község határában hatalmas urodalmak terpeszkedtek, amelyek felosztása az illető község lakossainak lehetőséget nyujtott ahhoz, hogy földhöz jusson, és ez által javitsa megélhetési viszonyait,addig Gyarmaton a földkérdés továbbra is megoldatlan maradt. A község lakossága által müvelt szántóföld nem növekedhetett, mert a falu határában lévő nagybirtok csak erdőből állt. Az pedig a felszabadulás után állami tulajdonba került.

A népesedés szaporátlanságának azon oka, amely fennállt 1945 előtt, fennáll mai napig - kevés a termőföld. Az 1900 és 1962 lakosság-létszáma között csak 5 a szaporulat. Ez pedig még 1 fő gyarapodást sem jelent 10 évenként. A mai gyarmati mezőgazdaságnak sok más ügyes-bajos teendője mellett az is feladata, hogy a technika állandó fejlesztésével jobb életmódot biztositson a falu lakosságának, és ez által népesedését is kimozditsa a holtpontról, elősegitse annak gyarapodását.

A község közigazgatási funkcióit a gálosfai körjegyző, valamint a község bírája látta el. Községi bírót 1949-ig rendszeresen választottak.

A birói tisztség hatásköre az 1945 őszén megalakult népképviseleti hatalmi szerv; a nemzeti bizottság tevékenysége révén névlegessé vált. A nemzeti bizottság tagjai voltak: Derdák Imre, Fazekas János, Forró Ferenc /B/, Nagy Lajos /M/ és Török János. Valamennyien a kisgazda-pártnak voltak a tagjai. A községben 1945-ben más pártba tartozó ember nem volt. Az 1947-es választások után a kommunista pártból is beválasztottak két tagot a községi nemzeti bizottságba. A kommunisták közül beválasztott két bizottsági tag vasutas volt. Az SZDP-nek nem volt párthive a községben. Igy a biró, mint választott egyén a nemzeti bizottság mellett mind kisebb mértékben szólt bele a falu ügyeibe. A nemzeti bizottságok sok ügyes-bajos dolgot intéztek. Irányitották a közmunkákat, utakat, árkokat, ásattak, hidakat csináltattak stb. Ekkor épitették a bekötő utat is, amely 1949-ben adtak át a forgalomnak.

1950 őszén megalakultak a tanácsok. A nemzeti bizottságok befejezték küldetésüket, a rájuk bizott munkát elvégezték, szükségtelen volt további fenntartásuk. Kaposgyarmaton nem alakult önálló községi tanács. Tanácsilag mind a mai napig Hajmáshoz tartozik a község, amely 2 és fél kilóméter távolságra esik. A közös tanácsba a Gyarmatiak a választások alkalmával 5 tagot küldenek, akik a falut képviselik. Minden hónapban van tanácsülés.

1961 jan. 14-ig nem volt termelőszövetkezet a községben. Akkor egy brigádba szervezték az egészet. Mai is ugy szerepelnek, mint akik a hajmási termelőszövetkezetbe tartoznak, de jövedelmüket önelszámolás utján külön számolják el. A munkafegyelem nem mondható a legjobbnak, mert még visszahuz a régi, a saját, de a termelőszövetkezet anyagi alapjai évről-évre gyarapodnak. 1963-ban több mint 100 ezer forintos beruházással szép uj tehénistállót épitettek. A mult évben kapott a község uj betonjárdát is, amelyet jobbára társadalmi munka utján épitettek.

A falu lakossainak többsége mai is a földben dolgozik. Kaposvári üzemben vagy gyárban senki nem dolgozik. A bejárást a rossz vonatközlekedés is meggátolja, ugyanis nem alkalmazkodik az üzemi váltáshoz. Igy csak 2 segédmunkás jár be dolgozni, de ők is csak 8 órakor kezdődő munkára tudtak elszegődni. Buszközlekedés csak Szentbalázsról van, az viszont 7 km-re van Gyarmathoz.

Azok, akik nem a helyi termelőszövetkezetben dolgoznak - leginkább cigányok - az erdőgazdaságban találnak munkát.

Községi alkalmazottak

Tanitó: A gyarmatiaknak csak 1928-tól van tanitójuk. A tanitói földet, 6 holdat mindig az Istenkutnál szokták adni. Voltrétje is a tanitónak, valamint konyhakertje. Járt neki évente 5-6m fa az iskola fáján kivül, A fát a gazdák szállitották a tanitó lakására. Kapott azonkivül a tanitó házaspáronként 1 fölöntő buzát csapva. A tanitó földjét a község munkáltatta meg, és a terményt házhoz szállitotta. Kapott a tanitó községi szokás szerint a gazdáktól csirkét, tojást, tejterméket stb. ajándékként.
Pap: A papnak a gyarmatiak földet nem adtak, mivel a szentbalázsi pap látta el a különböző egyházi szertartásokat Gyarmaton is. A keresztelést Szentbalázson/tartották/ tartották. Temetésért és keresztelésért külön fizettek, valamint ha valaki misét szolgáltatott azért is külön fizetett. A pap kapott páronként párpért, borpénzt és egy-egy csirkét is házanként.
Kovács: A járandóságát eke után kapta. A borona után 1 fölöntöt fizettek évente a vas élesitéséért. A kovács azonkivül kapott a községi erdőből fát, szántóföldet és készpénzt is. Mivel idegen helyről jött kovács volt, ő is a pásztorházban lakott.
Csősz: Régebben csősze is volt a községnek. Szolgálatáért házanként 1 fölöntő buzát kapott. Mivel kicsi volt a határ egyszemélyben mező és erdőőr is volt. Éjjel-nappal vigyázta a határt.
Harangozó: Falusi ember volt - Hegedüs nevü. A napszaknak megfelelően harangozott. Kapott minden háztól 1 fölöntő buzát évente.
Csordás: Egy fölöntő buzát kapott a marhák után. Azt a gazdát, aki külön őrzött azzal büntették, hogy fél felöntőt kellett a csordásnak fizetni. A csordás kapott lakást a pásztorházban, 6 m fát, földet és rétet. Igy meg-volt a megélhetése. Ezen kivül a kanászt és a csordást meg is ajándékozták, mert ha ellett a disznó meg a marha az a kanász érdeme is volt, aki értesitette a gazdákat a várható szaporulat felől. Ajándékként vagy 1 üveg bort vagy esténként 1 fazék tejet, nagyobb ünnepnapokon gazdagabb ajándékot, esetleg 1 kis malacot is kaphatott.
Kanász: Mint minden községi alkalmazottat a kanászt is évről-évre fogadták. 32 felöntő buza volt a járandósága. Az anyakocák és a malacok után negyedévenként 4 mázsa buzát kapott, ami benne volt

az egész évi fizetésben. A terményt a kanász lakására szállitották. A fizetésen kivül a kanász kapott lakást is az e célra épitett pásztotházban. Kapottó ɱ erdei fát gyergyánt és bükköt, meg ágfát. Ezenkivül világitást és havontam 10 pengőt. A malacszoptatásért régebben kapott 10 fillért, egy hold földet és egy hold rétet,melyet ő maga müvelt, de földjét a falu szántotta fel.

Kihajtás alkalmával tülkölve és durrogatva mentek végig a falun és kolompoltak. A kanász nem névsor szerint irta fel hogy kinek hány disznaja volt, hanem csak a házszámot jelezte, hogy melyik házból hányat hajtanak ki. Ugy rótta egy botra a jeleket. Régen azt a fát, amelyik fel volt róva a disznók száma egy ember kezelte. Ezt az embert Cserdi Miska bácsinak hivták, vagy köznyelven rovásulónak. A rovásuló megbecsült ember volt a községben.

JEGYZETEK

1. Levéltári adatok hiján Csánky Dezső megyei monográfiájára kellett támaszkodnunk.
2. Csánky Dezső: Somogy vármegye monográfiája Bp. 1912
3. K.Á.L. 1695-ös telekösszeirások
4. K.Á.L. 1720-as országos összeirások
5. K.Á.L. 1767-es urbéri összeirások
6. Az első magyar népszámlálás 1784-1787 Bp. 1960 lap
7. K.Á.L. Urbéri peres ügyek 1836, 1853-1863
8. K.Á.L. " " " "
9. K.Á.L. " " " "
10. K.Á.L. " " " "
11. K.Á.L. " " " "
12. Magyar Stat. Közlöny 1895 Bp. 1897
13. " " " " "
14. Magyar Stat. Közlöny 1911 41 sz.
15. K.Á.L. közigazgatási tájékoztató lapok 1925
16. A megfelelő évek összeirásaiból és népszámlálási adataiból állitottam össze.
17. K.Á.L. A szentbalázsi egyházi születési és elhalálozási anyakönyveiből állitottam össze.
18. Marshall Lajos kaposgyarmati tanitó által összegyüjtött adatokat és értesüléseket is felhasználtam.
19. Az 1945 utáni részt jobbára fül és szemtanuk elmondása után, illetve saját tapasztalatom szerint irtam meg, hitelességét tekintve ez a rész bizonytalan.

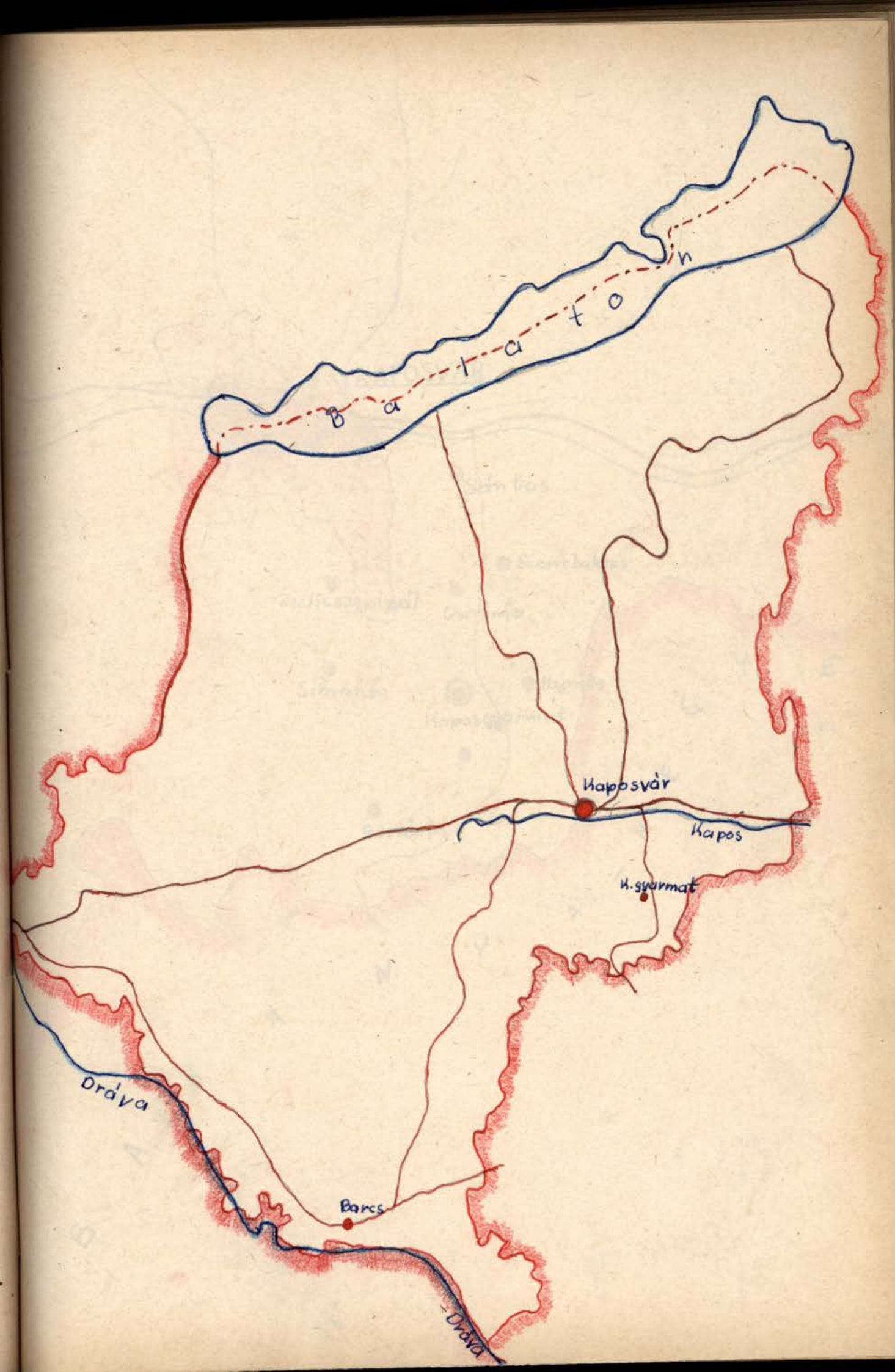
Balaton
Kaposvár
Kapos
K.gyarmat
Dráva
Barcs
Dráva

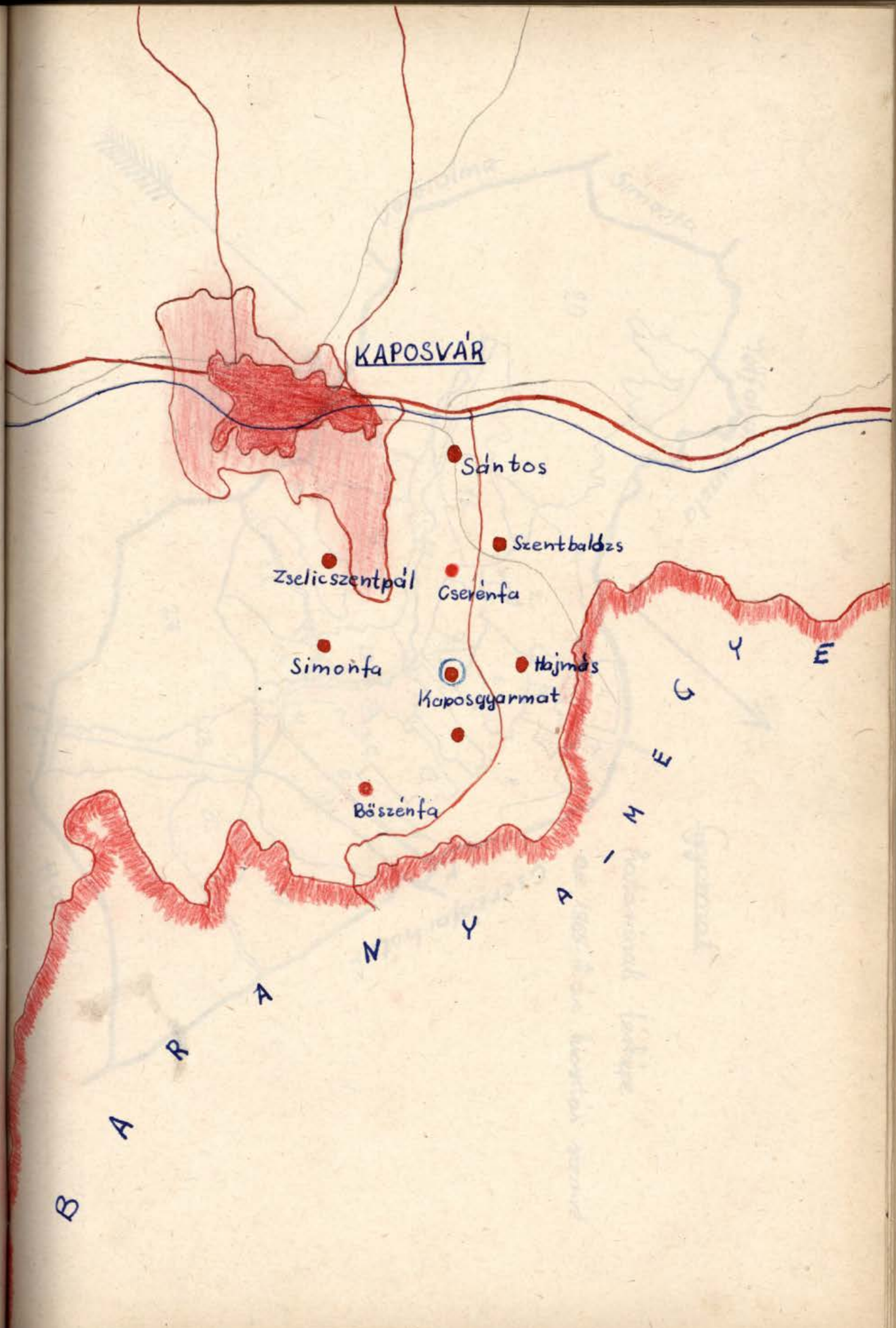
KAPOSVÁR
Sántos
Szentbalázs
Zselicszentpál
Cserénfa
Simonfa
Hajmás
Kaposgyarmat
Böszénfa
B A R A N Y A M E G Y E

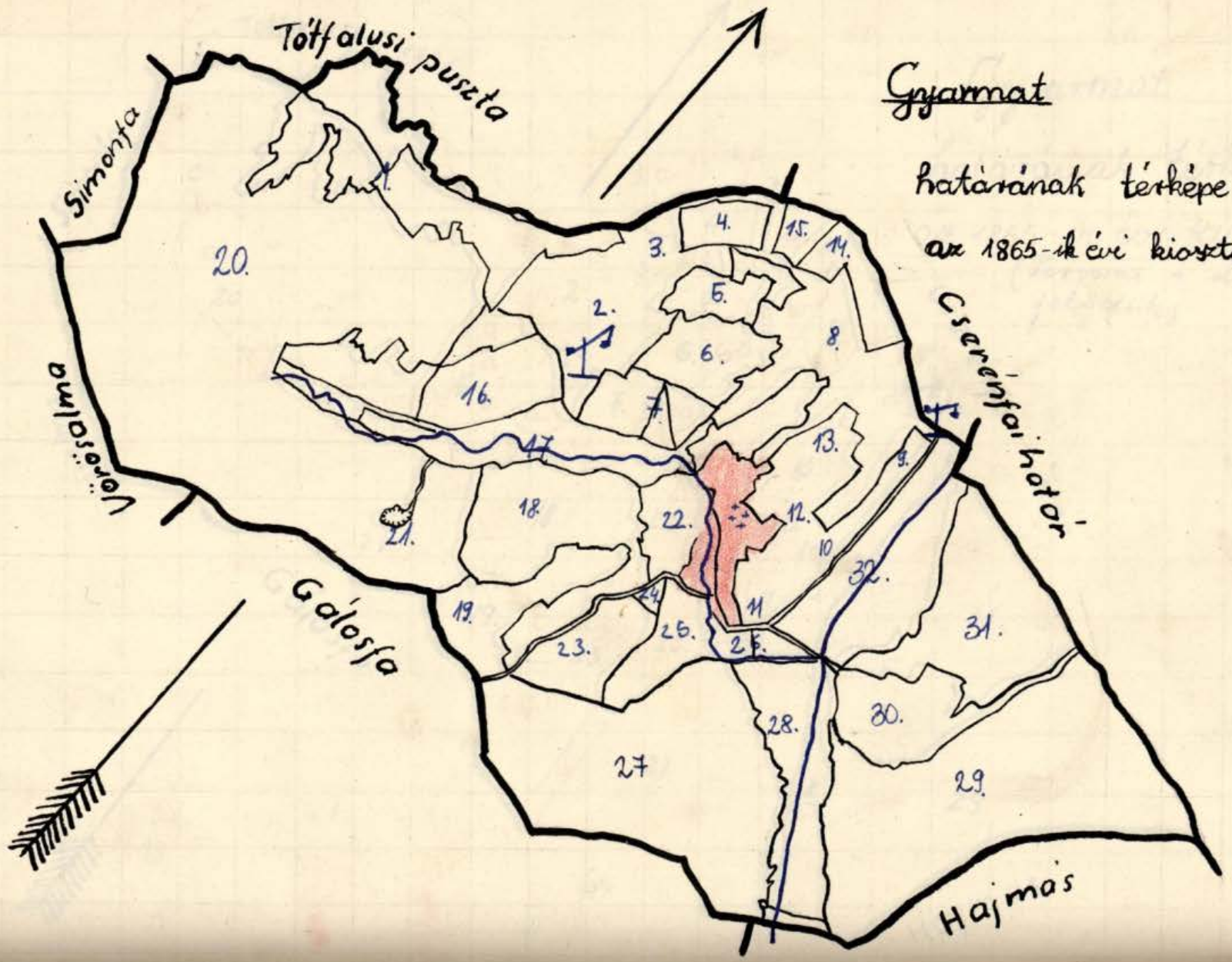

Gyarmat

határának térképe

az 1865-ik évi kiosztás szerint

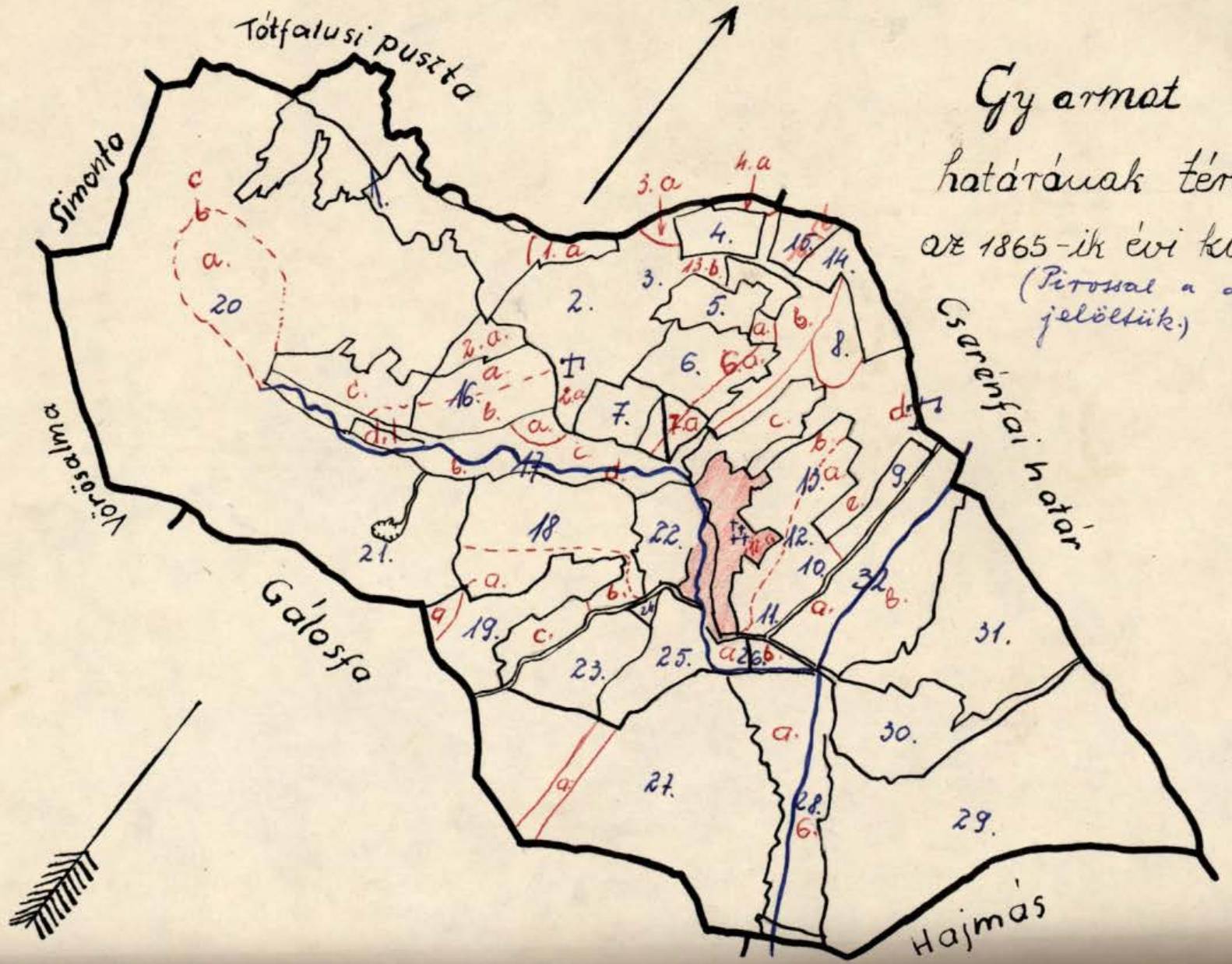

Gyarmat

határának térképe

az 1865-ik évi kiosztás szerint

(Pirossal a dülőrészeket jelöltük.)

Kaposgyarmat község

határának dülőnevei

Előzetes jelző a részletes leíráshoz:

a./ a község határa egészen kicsi. A szántóterület az idők folyamán lényegesen nem nőhetett. Ezért van az, hogy a kicsi terület ellenére is igen sok név él a nép nyelvén: a kevés földet viszonylag sok gazda birtokolta; a művelés nagyon apró parcellákat hozott létre./ Nagyüzemi gazdálkodás szántóterületen soha nem volt./

b./ Aláhuzottan szerepel a dülő hivatalos neve, a szaggatottan aláhuzott név a népies név.

c./ Az ábc. kis betüivel jelzett részek egy-egy dülő részdarabjait mutatják, ahogy azokat a népnyelv kialakitotta rendszerint a művelés alapján, vagy természeti adottságot örökitve meg.Egy-egy dülő/ rész /nek gyakran két népies neve is van.

d./ Legelőerdő: csak az első dülőnél részletezzük; ezalatt a továbbiakban azt kell érteni, hogy ebben bükk,- gyertyán,- és cserfa van vegyesen.

e./ A magyarázó szövegrészekben idézőjellel jelölt szavak, vagy mondatok szószerinti népies megjelölést adnak.

f./ Régészeti leletről a faluban nem tudnak, ezért erről nem teszünk említést.

g./ A leirást fényképekkel illusztráljuk abban az esetben, ha jellegzetes felszinről van szó, vagy kiemelkedő, régi emléktárgy található, pl. gémeskut, forrás, stb.

Egyes dülők részletes leirása

1./ Berzsenyócz.

Berzsenyócz.

Régen teljesen fenyő boritotta, melyet 6 éve kivágtak, de a területet ujra fenyővel ültették be.

a./ Jobbittás.

Most teljesen szántó. Valamikor erdő volt, " azt ugy irtották ki." Ennek idejére pontosan nem emlékszik már senki, ugy tudják az öregektől, hogy valamikor az 1860-as években történhetett ez, amikor a község lakóinak kimérték megvétel céljára. A községi / rinyiki / erdőhöz tartozott.

A Berzsenyóc név eredete ismeretlen.
A Jobbittás név onnan származik, hogy a falunak kevés volt a szántója, s ha az erdőt irtotta, - amely a hercegé volt - jobb földet kapott, jobb életet várt.

/ Megjegyzés: ha a szántóföldről irunk, akkor nem részletezzük a müvelést. Szinte minden gazda önállóan alakitotta ki a maga szükségletének megfelelő vetésforgót. A határban tehát nem alakultak ki táblák, a termelés képe a tarkaságot, szétszórtságot mutatja. A talaj lényegében az egész határban azonos összetételü./

2. N a g y f ó k a .

Néveredet ismeretelen.

R a n y i k i _e_r_d_ő_._

Ez a néveredet is ismeretlen, a nép jóformán csak ezen a néven ismeri a területet.

A terület alsó részét hivják

2.a. K i s r i n y i k -nek, illetve r i n y i k i _ l e g e l ő -nek is, mert valamikor urbéri legelő és erdő volt, u. n. legelőerdő.

A 2.a. területen van egy gémeskut. Ma már ezt alig használják mert az ott legelő állatok itatására szolgált./ Ma a legeltetés egyre kisebb mértékben folyik./

Fénykép a rinyiki kutról: / hivják I t a t ó k u t -n a k is./

3.U r b é r i k ü l ö n ö s z ö t t l e g e l ő .

Néveredet a használati, ill. tulajdonjogból származik. Jog szerint legeltethettek és hasznositották az esetleg megtermelhető szénát.

Népies neve nincs.

3.a._P_a_r_k_a_s_v_e_r_e_m_._

/ Leirást lásd a tuloldalon!/

" Alul a luknak a feneke szélesebb vót." Hogyha a farkas beleesett nem tudott kijönni. A lyuk tetejére keresztbe tettek egy rudat, arra valamilyen dögöt akasztottak rá, erre a szagra ment a farkas.

" Még máma is ott van a legnagyobb vadváltó"-mondják. Vagyis: itt keresztezik egymást a szomszédos községek felé vezető dülő-, ill. erdőutak. Ezért ásták ide a vermet. Az alább közölt fényképeken jól láthatók a felszini jelenségek, eltérések. Farkasfogásról az idősebbek még tudnak. / Kb. 60-70 év./

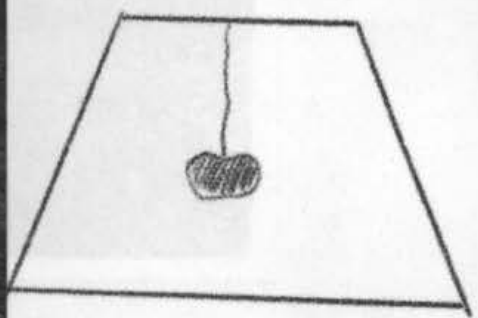

3.b. B e t y á r i r t á s .

Nevét szájhagyomány őrzi, mely szerint " abban az időben, mikor a betyárokat a Bakonyba megszoritották, azok erre gyüttek a Zsubri, meg a bandája." Állitólag itt fogták el őket.

Ez is legelőerdő volt, de 1927-ben a fákat kitermelték az épülő iskola céljaira. Majd akáccal telepitették, ma is akác, de meglehetősen elhanyagolt, bozótos. Valószi-

nü, hogy a gödrös és fás terület romantikája adta a nevet, amuhez a mai még dzsungelszerübb kép csak hozzájárult./ Ezt az állapotot a képek jól illusztrálják./

4. R o s t o r a .

A hivatalos név eredetét homály fedi, de a nép igy sose hivta. Népies neve: R á s z t o r a . Ez is ismeretlen eredetü név. Az egész terület szántó volt, ma is az. Mindig nagyon kellett védekzni az erdőnyomás ellen, teljesen erdő szegélyezi, amit a fényképek mutatnak szemléltetően.

4.a. C s a p á s .

A Rásztora keskeny szegélye, ezen hajtottak el régen a pásztorok; a terület egyébként legelő.

A terület birtokosainak, - de az egész községnek, - mindig nehéz küzdelmet kellett vívniok nemcsak az erdő, hanem a vadak ellen is. Termésüket kora tavasztól késő őszig veszély fenyegette: vaddisznók őzek, szarvasok, borz, stb. pusztították a vetést, a szemet. Ezért volt mindig megbecsült közhivatal a mezőőrség. Ezen kívül védekeztek tüzeléssel, madárijesztőkkel, vadászok igyekeztek távolüzni a kártevőket. Ez a probléma ma sem teljesen megoldott, jóllehet a Állami Biztositó most kártéritést is fizet. Az itt élő parasztság azonban jobban szerette a termést, mert élethivatása volt és maradt az állattenyésztés, amiben nagyszerü eredményt értek el. Feltehetően csak ez lehet a jövő termelési iránya is.

5. M a r k ó h e g y .

Népies neve nincs. Nevét bizonnyal tulajdonosaitól kapta, mert jórészt a Markóknak van ott területük./ A Markó név viszont népies./ A fényképen 5. számmal jelzett terület müvelés szerint eléggé elaprózott: déli része mindig szántó volt. Középtájon szőlők vannak és a szőlők között kis csikokban kaszálók. " A hegyperem az szinte szántó. A keleti ódala az szinte szőlő, direkttermők vannak benne." Ősi telepitésről beszélnek, ami a gyakorlatban kb. 50 éves szőlőt jelent. A területen azelőtt is szőlő volt.

A tulajdonosoknak most nagy problémájuk van a területtel, amióta a községben megalakult a tsz. Ez a hegyterület zártkert, ami nem esett tagositás alá. Tulajdonosaik a tsz-től bérbe kapták, de nem számitott be a háztájiba. A kérdés még nem rendeződött, nyugtalanitja a tulajdonosokat. Nagyon szeretik ezt a földet, ehhez ragaszkodnak leginkább. Ez érthető, hiszen élték a maguk paraszti romantikáját. Érdekes a gondolkodásuk, amikor igy beszélnek róla: nem olyan föld ez, amiből meg lehet élni. Mégis igen drága föld ez, mert háromszoros adót is fizetünk: állami adót, bérletet a tsz-nek és boradót. És most mégis azt tervezik, hogy a jövőben mint a háztáji terület egyik részét adják majd használatba. Igy gondolkodnak, küzdenek a régiről, a régiért. Bizonyos, hogy a problémát javukra fogják megoldani, csak ezt nagyon nehéz megértetni.

6. S z ő l l ő m e z ő .

Népies neve nincs. Ezt az elnevezést onnan kapta, hogy egy-két gazda ültetett bele szőlőt is. Ezek nagy része vagy kipusztult már, vagy áttelepitették a Markó-hegyre, mert az nem volt olyan értékes terület szántóföldi müvelésre. A falunak pedig mindig küzdenie kellet a nagyobb szántóterületért. Ma már csak itt-ott látható kevés szőlő, de ezeket is ki kell vágni 1965-re a tagositás, ill. az uj müvelés érdekében. Ezt azonban megértik, illetve ezzel egyetértenek.

A mellékelt fényképen 6. sz. alatt látható a terület.

7. N a g y k e r t .

Népies neve ennek sincs, mindig igy hivták köznyelven is. Nevét onnan kapta, hogy bár a föld mindig szántóterület volt, de mivel a faluhoz nagyon közel van, leginkább termeltek olyan terményeket, amelyeket kertekben is szoktak termelni, pl. burgonyát, mákot, kevés lucernát, ha gyorsan kellett hazavinni az állatoknak, stb.

6.a és 7.a. P ö r é s .

A Szőllőmező és a Nagykert részei. Keskeny földsáv.

8. Urbéri különözött legelő.

Az egész területnek nincs népies neve, de egyes részeinek van. Ezt a nevet is ismerik, hiszen eredete nyilvánvalóan összefüggött a régebben életben lévő tulajdon-és használati joggal. Nagyon régen teljesen legelő volt, de kb. 60 éve már több az erdő.

8.a. Puszta pārag.

Nevét onnan kaphatta, hogy puszta legelő volt. Lényegében ma is az, ~~xxxxx~~ bár elszórtan ős-cserfák is láthatók.

8.b. Varga-domb.

Néveredet ismeretlen. A nyugati oldala egész hosszában az Uj dülők -ig és a Szoványirtás -ig erdő, legelő erdő. / Hivatkozás: az erdős részt Pörési erdőnek is hivják./ Valójában azonban csak a dombtetőt hivják Varga-dombnak, amely legelő teljesen.

A dombra felvezető utat Varga dombi ut -nak hivják. Valamikor régen az erdőben, a pörési erdőben pincék voltak, a tetőn tehát a tulajdonképpeni Varga-dombon szőlők voltak.

8.c. Vágy.

Ez a nevét onnan kaphatta, hogy völgyben van. Területe két részre oszlik: a déli fele rét, az északi fele végig szántó. A Vargadomb felőli oldala a Vargadombi utig Vőgyi erdő néven ismeretes. Ez is legelő erdő egészen a Vargadombi legelőig.

A keleti fele, ill. oldala akácos legelő erdő egészen az Ujdülősarok -ig , de ezt a részt is Vőgyi erdőnek hivják. Mindkét részt hivják népiesen összefoglaló néven Ódal - nak is.

8. d. Istenkuti legelő erdő.

Helyét népiesen igy határozzák meg:" Ez a Vargadomb tetejitü meg az Ujdülő sarkátu terül el egész az Irafai utig. Itt áll az Istenkut is."

A név eredete bizonnyal a használattól származik: legeltetés folyt rajta és jó ivővizéről nevezték Istenkut -nak. A kut ma is jó állapotban van és használják is./ L:fénykép./

8 e. Sarok erdő.

Ez is legelő erdő volt, a terület sarkában. Innen a neve. Legeltetésre ma is használják. A terület szegélyét hivják Rókalyuknak, mert olyan sok a rókalyuk.

./.

E sávtól keletre legelő erdő van, ami már a Vargadombhoz tartozik, annak nyugati oldala, de azért ezt a területet is az erdőrészről nevezték el. Sok neve van, de mindegyikben szerepel a Pürés kifejezeés: Pürési legelő erdő, a pürési földek, pürési erdő, pürési mező.

A néveredet onnan van, hogy ezen a helyeken voltak valamikor a pincék, tehát itt préseltek is. Ma teljesen szántó.

Ezen a képen az egyik pince környéke látható.

9. I s t e n k u t .

Népies használatban igy szerepel: I s t e n k u t i _ s z á n t ó, I s t e n k u t i _ m e z ő .

A néveredet bizonnyal összefügg a szomszédos dűlők nevével. " Ez mindig szántó, vagyis mező vót."-mondják a használatáról. Értékes, jó terület, viszonylag nem tulságosan meredek a felszine, ezért könnyebben szántható is. Az alsóbb részei sem vizenyősek. Jó trágyázással gazdagon termő terület, rangos dolog volt itt birtokosnak lenni. Legeltetésre alkalmas füve szintén jó minőségü. Könnyen megközelithető, hiszen egyrészt közel hagylad el mellette az uj megyei köves ut, többi részére is jó mezei ut vezet és közel van a településhez.

10. és 11. U j b e l s ő .
A nép nem tudja a néveredetet, mindig csak h á z h e l e k n e k ismerte. Valamikor erre szánhatták, de soha nem épültek rá. Mindig szántónak használták, erre nagyobb szükség volt, hiszen az egyke miatt nagyobb lakosságszaporulat ugysem következett be. Legalább 65 éve hivják házheleknek.

12. H o s s z u m e z ő .
Ezt a dülőt mindig ezen a néven ismerték, bár különösebb történetéről, magyarázatról nem tudnak. Mindig szántónak használták. Kiterjedése: a falu belsőségig és az istenkuti fülé, a sarok erdő végéig. Nem hosszu terület ez, csak a kis falu viszonylatában hosszu. Valószinüleg ez adta a nevet is. Hasznos, jó szántóterület.

12. a. B ó d i k e r t .
Ezt a kis részterületet a telek tulajdonosáról nevezik Bódi-kertnek. Nem más ez, mint nagyobb kert a ház mögött. A Bódi név is ragadvány név. A terület alkalmas lenne házhelynek is. A kataszteri térkép szerint már a belsőséghez tartozik, de felszinileg a Hosszumező szerves része, azért szerepel itt. A falubna talán a legnagyobb kert, azért kaphatott önálló nevet is.

13. I r a f a i m e z ő .
A néveredet szintén ismeretlen. Egyesek tudni vélik, hogy Irafa felé huzódik a terület. Ez azonban nem megbizható magyarázat. Az tény, hogy a terület közepén végighuzódik egy mezei ut, amely a községi dögkuthoz és Cserénfa község felé vezet.

13. a. Ásóirtás . / Helyesen irva: Á s ó i r t á s ./
Kb. 70 évvel ezelőtt, vagy még régebben legelőerdő volt, amit kiirtottak, hogy több legyen a szántóterület. Minden dülőrészt alsónak neveznek, amelyre délre, inkább van a falu felé.

b. L u k á c s v ö r ö s .
" Szintén mező, főszögál az istenkuti erdőig a temetőtü és a belsőségtü."
Különösebb névmagyarázatot nem tudnak adni.

14. U j d ü l ő .
F ő s ő i r t á s néven ismerik csak. Eredet ugyanaz, mint a többi irtásé, mint pl. az Ásóirtásé. Ezt is kb. 70 évvel ezelőtt irtották ki, de ez nem legelőerdő, hanem bükkös erdő volt. Valamikor házak is állhattak itt. Erre abból következtetnek, hogy szántás közben most is találnak téglákat.

15. U r b é r i l e g e l ő .

Régen tiszta bükk-erdő volt. 1927-ben a fát kitermelték, szintén az akkor épülő iskola faanyagának biztositására. Az iskola katolikus felekezeti iskola volt, a község saját erejéből épittette. Utána ismét fásitottak, de most már akáccal, most tehát teljesen akácerdő.

A nép csak S o v á n y i r t á s i l e g e l ő e r d ő néven ismeri, nyilván azért, mert a terület kis része szántó.

15. a. S o v á n y i r t á s .

Az urbéri legelő nevü dülő része, irtványföld, amely megmaradt szántónak . A terület nagyobb része a Sovány-családoké volt a táblásitásig. Innen tehát a név.

b. Soványirtási gödör. (Gödrös, szabadlikos erdő rész)

16. B a k ó c z a .

Néveredet ismeretlen, de az egész területet ezen a néven ismerik. Több kisebb részletületre oszlik.

16. a. P e r c a i d ü l ő .

A terület északi része, egy dülő ut választja el a többitől. Mindig teljesen szántó volt. Néveredet ismeretlen.

b. B a k ó c a i d ü l ő .

Szintén teljesen szántó, ez a déli rész.

MAGYAR NÉPRAJZI MÚZEUM BUDAPEST

c. K ó s a .

Bár a faluban lakik Kósa-család, a dülőrész nem innen kaphatta a nevét, más névmagyarázat sem ismeretes.

A Kóa nyugati végén kb. 2 kh. területet az állami Erdészet kisajátitott fadepónak. Ez 1961-ben történt. Ide horják össze a fát, melyet főként az Öreg Locsisból, de más erdőkből is kitermelnek.

d. L a n k a .

Mindig legelő volt, néveredet ismeretelen.

Ettől nyugatra laknak a cigányok, de ezen tul ismét szántó van a depóig. Jelenleg 15 cigánykunyhó áll. A cigányoknál, a patak mentén van a cigánykut, melyet népiesen P a z e r j á s k u t n a k is hivnak; a képen látható, hogy ez nem kut formáju alkotmány, hanem egy kettéhasitott és kivályt fenyőrönk, amelyet besüllyesztettek a domboldalba. A régi és ma már elpusztult jeges kut utóda. Jó, egészséges és jéghideg vize van, a cigányok ide járnak inni. Természetesen használják az erdei napszámosok is, akik szép számmal dolgoznak itt, vagy járnak erre felé.

A Lankának a keleti csucsán vannak a k e n d e r á z t a t ó t ó k ." Eszt ma má nëm hasznájják 1960 óta, mer azóta nëm vetnek kendërt. Itt mindënkinek saját tója vót." A községben nagy mennyiségü kendert dolgoztak fel házilag gatyának, lepedőnek, törölközőnek. Utóbbiakat stafirungba is adták. A gatyát ma már nem használják, nem is található. Ágynemünek sem igen használnak kenderlepedőt, ezek ma már jobbára csak az idős asszonyok szekré-

nyeiben fedezhetők fel, emlékként őrzik.
/ A fényképen a pazerjás kut látható./

17. U t c z a i r é t p a t a k .

A hivatalos véeredet minden bizonnyal onnan van, hogy a patak keresztül folyik a réten és az utcán, vagyis a falu közepén. A nép azonban a rétnek csak a faluhoz közel eső részét hivja utcai rétnek.

17. a. S z á l l á s .

A nagyfókai dülőből egy ásott patak vezet a patakba, ennek a nyugati oldala a Szállás. Ezen mesterségesnek látszó emelkedések vannak, felszinén legelő és gyümölcsös található. A névéredet biztos és világos. Még emlékszenek az öregek, amikor itt lebontották az utolsó, dülödező istállóakt, apjtákat és a még használható anyagot beszállitották a faluba, mivel lakóházuk már ott volt és ott használták fel ujabb épitkezéshez. Kétségtelen tehát, hogy állatok szállása volt ez. Hogy miért itt tartották az állatokat, arra több magyarázat is szolgál. Jó legelő és itató viz állt rendelkezésre, itt tárolták a jóminőségü rétjeik szénáját is. Ez a természetes magyarázat. Egyese, ill. a szájhagyomány szerint a török és osztrák üldözések idején hozták ide állataikat, mert az rejtettebb helyen volt, nem volt belátható.Ez a magyarázat is ésszerü.
/ A következő két képen jól láthatóak az épületek helyei./

b. Szállási rétek.

A Szállásnak a mesterséges pataktól délre eső része. Azelőtt kaszálták is, de 1960 óta csak legelő.

c. Uccai rét.

Tehát a falu felé eső rész és a pataktól északra.

d. Nyiva.

A pataktól délre fekszik. Most szántó, de nem egészében. Régen rét volt, de feltörték. " Most főként a főső faluvég felé szántó, a többi része máig is rét. " / L.: fénykép./

18. U r b é r i e r d ő .

Nevét az urbérességtől kapta, használati és tulajdonjog.

B ü k k i _e_r_d_ő_._ / " Emegyünk a Bükkbe."/ Tiszta bükk és gyertyán. Most már van benne kevés cser és tölgy is. Ez azért van, mert elég gyakran végják és igy más fajta fa is kerül bele. Az utóbbi 70 évben már háromszor vágték,- emlékszik rá az öregebbje.

_"_F_á_j_i_z_ó_ e r d ő n e k is hijják, mer onnan fájzottuk a fát."

Ez az erdő jogi erdő volt: kinek mennyi volt benne a joga, amit törtekben fejeztek ki:1/4, 1/2, 3/4. Egész birtokos nem volt. Ezek voltak a fertályok. A fát árverésen adták el, a tulajdonosok a pénzt fertály szerint kapták meg. Igy emlékeznek az idősebbek: akkor is a gazdagabbak jártak jól, mert "pl. akinek volt 3 fertálya, " ha az most vett 120 P-ért fát, , egy fertályra kapott pl. 30 P-t, akkor kapott 90 P-t, igy igy a fája 30 P-be került. Meg az árverézésnél is vót suskus. Kinézte a fát, azt nem igen nyomták fö."

Voltak, akiknek csak 1/8, 1/16. joga volt, sőt olyanok is voltak, amikor az1/8-on hárman is osztoztak. A jogot el is lehetett adni, mert az telekkönyvezve volt. A jogok most is fennállnak, de most a tsz-é. Régen is és most is ellenőrzést gyakorol az állam.

a._A_l_m_á_s_d_ü_l_ő_._

Másként hivják F o r r ó _d_ü_l_ő-nek is.Mivel a terület régen is és ma is teljesen szántó, az almásdülő-név eredete ismeretlen. A másik név a Forró hegy tulajdonosairól származik. A könyöktől keletre szőlő. Elszórtan egy-két szőlő beékelődik a szántóba, de ezt is ki kell irtani 1965-re az uj művelési mód miatt.

b._ó_r_,_vagy ó r i _l_e_g_e_l_ő_._

Mindig legelő volt, de kb. 30 éve beültették akáccal ritkásan, négyzetesen.

c._Z_s_i_d_ó_h_e_g_y_a_l_l_a_._

Neve ennek éppugy ismeretlen, mint az Óri legelőnek. Tiszta szántó.

19. F o r r ó h e g y .

Neve bizonnyal onnan ered, hogy a nagyrészt szőlőterület birtokosai között vannak az őslakó Forró családok is. Kisebb része szántó és kaszáló, mint a szőllőkben általában. Nyugati oldala akácos.

a./ C s u k a f ő d .
Szántóterület. Nevét onnan kapta, hogy egy Csuka nevü erdős előbb bérbevette, majd megvette. A bérletet a kaposvári bankkal kötötte, s a hercegtől vásárolta meg.

20. Ö r e g l u c s i s .

Erdős terület. Valamikor nyilvánvalóan fenyőerdő lehetett, amit bizonyit, hogy még ma is található fenyőfa. Ma azonban már vegyes erdő: bükk, gyertyán, cser és tölgy.

20. a. Népnyelven nem hivják Öreg lucsisnak, csak J e g e s - V ö g y - nek. Azért ez a neve, mert ez egy völgy, a Jegeskuttól származott. Az itt lakó cigányokat oláhoknak hivják, de még általánosabb nevük: jegesvögyi cigányok.

b. J e g e s k ú t .
Tehát: innen kapta a nevét a Jegesvögy. Régi forrásviz, hideg és egészséges. Valamikor téglával, boltozatosan volt kirakva, az erdőmunkások használták még munkásnak fürdésre is. Azóta kevesebben járnak erre, az idő a kutat, ill. a téglázást elpusztította: iszap, hordalék betemette./ következő oldal két fényképe mutatja./

c. F e k e t e t ó c s a i g ö d ö r .
Ez oldalas terület, innen a viz a Jegeskut felé folyt, ezen terület vize temette azt el. A Jegesvögyön keresztül lehuzódik a falusi patakba.

21. K ő b á n y a .

Tulajdonképpen nem önálló dülő, hiszen az Öreg lucsis területén fekszik. Nevét onnan kapta, hogy kb. 60 - 70 évvel ezelőtt még bányászták. Homokkövet nyertek belőle, amit házépitéshez nem használtak, de utépitéshet alapozásra nagyon alkalmas volt. Innen hordtak követ pl. a szentbalázsi köves ut építéséhez, de a vasutépitéshez is. Ma már egyáltalán nem használják, sőt annyira elpusztult, hogy csak az idősebbek sejtetik, hogy hol volt a bejárata. Állitólag több bejárata is volt, hatalmas üregnek kell lennie a felszin alatt, mert a kibányászott terület átnyult egészen a szomszédos Gálosfa községig.

22. G y a r m a t .

A község néveredetéhez ennek a névnek feltétlenül köze van, de valószinüleg csak hivatalosan, mert a nép nyelvén ezt a területet soha nem hivták Gyarmatnak, hanem csak S z i v á s n a k . Ez a név bizonyosan onnan ered, hogy területén ma sok a szilvafa. Használják kaszálónak is, mert jó füve van. Déli részére lenyulik a b ü k k i e r d ő . A legidősebb generáció ugy emlékszik, hogy itt is volt néhány ház, amint a terület szélén még ma is vannak. Az ő öreigjeiktől pedig ugy tudják, hogy teljesen itt volt a régi falu.A szivástól kb. kétszáz méterre van a régi temető, ez is azt igazolja, hogy itt lehetett a falu, mert náluk nem volt messze a temető, lévén nagyon kicsi a határ./ A mellékelt fénykép szépen mutatja a felszint./

23. U r b é r i l e g e l ő . / Kiejtve: Urbéri legelő./

Néveredet a már emlitett urbéri jogból és használatból alakult ki. U.n. legelőerdő volt. Népnyelven ezt sem hivták igy soha, csak

L o z s i t i e r d ő -nek.

" Vannak benne nagy gödrök, vizfolások."

Az egyiket B a n y a g ö d ö r n e k hivják. Itt szokták tartani régen a majálisokat; oda el szoktak menni az öregasszonyok is, ezért nevezik Banyagödörnek.

S z é n é g e t ő g ö d ö r .

A községi kovács ott szokta égetni a faszenet. A legutolsó ilyen kovácsnak a neve Lukics volt, aki 60 éve voltitt kovács. Őt az öregek ismerték.

" Ennek a gödörnek a küső, vagyis a gálosfai déli vége a F e h é r - s z é k o s g ö d ö r . Mer Gyarmaton vót egy Papp György nevü fehéredényes. Onnand gyüjtötte eszt a fehér fődet, ebbü csinyáta az edényeket." Ő is kb. 60 éve költözött el a faluból, de emlékét ma is őrzik edényei, amelyek fehér alapon festettek és, a fehér szin zománccal van bevonva.

Van még itt egy kis forrás is : L o z s i t i k u t .

Téglával boltozatosan kirakott kut. Ezt kb. 30 éve készitették, ezelőtt csak fadongás volt. Állatok itatására használták; akik arra jártak, vagy az erdőben dolgoztak, szintén jó ivóvizet találtak benne. Most ennek szomszédságában épült a tsz. istálló. A kutra még nagyobb szükség lesz. Azt tervezik, hogy a forrás eredetü kuttól állandó lefolyást képeznek ki az istálló irányába, hogy a tsz. istálló állatait elláthassák.

24. T e m e t ő .

Csak azt tudják bizonyosan, hogy itt volt a régi temető. Ezt a szülőktől tudják. Ma erre már semmi sem emlékeztet. A mellékelt fénykép is mutatja, hogy felszine ma legelőnek használható csak és néhány öreg fa, tüskés bozót látható rajta.

Egyébként erre felé sok tüske van. Irtják, de nem pusztul ki. Valamikor nagy becsülete volt ennek, mert minden háziasszony szerette: gyümölcséből sok lekvárt főztek, de még pálinkát is. A szegényebb emberek gyümölcse volt, azért is hivták f ő d i s z ö d ö r n y e , vagy éppen k ó d i s s z ö d ö r n y e . Ma már ritkán szedik, illetve jobbára még a cigányok, az arra játszó gyerkek és a háziasszonyok is, ha véletlenül sok idejük van. Ilyen pedig ritkán akad.

24. es
határrész →

25-ös
határrész →

25. L o z s i .

Népnyelven csak L o z s i t .

Néveredet ismeretlen. A terület egy kis beszögelés az erdő közé. Déli oldala szántó, az északi kaszáló. A szántórészt népiesen k e n d e r f ő d e k n e k nevezik, mert korábban itt termelték meg a szükséges kendert. Ma már nem termelnek kendert, a terület a tsz-é, buzát és répát termelnek. 1914-ben olajat is kerestek itt a terület kisebb része lápos. Az eredményről senki nem tud semmit.

26. T ü s k é s .

Népiesen T ü s k e s .

Vevét onnan kapta, hogy felszinén sok tüske volt, amit kiirtottak és ma már kaszálónak használják. A terület két részre oszlik:

a. M a l o m i r é t .

Ezen a területen valamikor volt egy malom, vizes malom- mondják. Ez azonban kb. 70 éve elpusztult. Az utóbbi években - amióta iskolájuk volt, ezt a területet a tanitó kapta meg és ő kaszálónak használta. Innen többen tanittó rétnek is nevezik. A községen keresztül folyó árkot innen m a l o m i á r o k n a k nevezik már.

b. Szintén kaszáló, de ez az igazi T ü s k e s .

27. G y e r m á n t o r .

Néveredetét sejtetik, tudnivéli, hogy személyhez füződik. Abból gondolják ezt, hogy valamikor G y ő r m á r t o r n a k hivták. Ma általánosságban elfogadott neve: G y e r m á n t o n . Valamikor tiszta gyertyán és bükkerdő volt, de ma már ez is vegyes.

a. K ü j e s g ö d ö r .

Ez lényegében egy keskeny"horhó", kövek is vannak benne. Ez vezeti le a Loszit " vizit ". A viz természetesen az utcai árokba folyik le.

28. H a j m á s i r é t .

Nevét a szomszédos Hajmás községtől és rét mivoltától kapta.

a. H á r s f a k u t . Vagy: H á r s f a k u t i r é t .

" Valamiko itt vót a disznóknak etető és a kut, ami hársfa bodonba vót. Valamikor a bankosoknak vót itt egy disznónevelőjük."

A bankosokról és a hercegről nagyon sokat lehet a faluban hallani, hiszen lényegében minden az övék volt. Ők vettek el mindent, ők akadályozták a terjeszkedést, és tőlük kellett venni birtokot ha a lakosságnak összegyült egy kis pénze.

b. U j r é t . Vagy ujabban: V a s u t k ö z .

Hivják még C i g á n y b e r e k n e k is.
Mindhárom névnek elfogadhatóan hiteles magyarázata van. Ujrétnek azért hivják, mert az első világháboru után vették meg a hercegtől 50 éves lejáratra. Vasutköznek a vasut miatt. Cigányberekneк azért, mert a szomszédos dülőben laktak valamikor a cigányok és ezen a részen is települt 1-2 család.

29. K a v a r i n .
Ezt a nevet akkor hallották először, amikor erről érdeklődtünk. Mindig T á b o r v ő g y n e k hivták az igaz Táborvőggyel együtt. Valamikor itt laktak többségükben a cigányok, 1919-ben költöztek mai szállásukra. Ott is laknak mindmáig. Bár tettek már kisérletet a faluba való beteleitésükre, házhelyet is biztositak számukra, ez a kérdés még nem oldódott meg.
Egyébként a terület felszine erdő, vegyes erdő. Az északi részén jól karbantartott vadászház van. Ezt ugy alakitották, hogy alkalmas legyen a külföldről vadászás céljából ideérkező vendégek szállásheljének. Ez a védettség nem tetszik a lakosságnak, mert azt mondják, hogy igy a kevés vadászat miatt igen elszaporodik a vad. Régen sok paraszt vadászott és sokkal kevesebb volt a vadkár. Ha véleményükkel szembeállitjuk, hogy ma már hatásos riasztó eszközök vannak a vadak elzavarására, a fejüket csóválják. Persze ezeket az eszközöket csak elvétve alkalmazzák. Hatástalannak vélik és a külföldi valutát sem értékelik annyira, mint az elpusztuló termést. Nehéz kérdés ezeket megmagyarázni.

30. H o s s z u f ö l d .
Nevét bizonnyal a hosszan elnyuló földnyelvtől kapta.
" 1898-ba főszántották és évetették, vagyis eke után érakták tőgymakkā." Tiszta tölgyerdőnek nevezhető, mivel csak kb. 2 holdnyi hazai fenyó található benne, amit a tölggyel egyidejüleg telepitettek. T ö l ö s n e k is hivják, mert valamikor szántó volt, csak 1898 után lett erdő.

31. T á b o r v ö l g y . Népiesen: T á b o r v ő g y .
Felszinén vegyes erdő található.
A néveredetnek sok magyarázata van. Egyesek szerint törökök, mások szerint kurucok táboroztak itt. Sőt Hegedüs János szerint a tótokat szoritották ide. Bővebbet senki nem tud. Abban azonban egységesek, hogy ez valamikor katonai tábor volt. Kutásáskor, a vasut épitésekor kardokat, sarkantyukat találtak. Ezek a leletek azonban elvesztek, azokat senki meg nem vizsgálta. Érdekes Török János ma-

gyarázata, mely szerint a törökök gyarmat volt.
Pontjelzés:

G u l a k u t._

Ma is megvan a kut, de jól el van telve. 60 éve még jártak oda a gulyák inni. Népiesen: " 60 éve még jártak oda a gulák innyi, a kuttu keletre a Hosszufődnek a csücskibe ott vót egy gulaakó, az a bankosoké vót és ide jártak itatnyi. " A réteken legeltettek, a sántosi pusztáról hajtották ide az állatokat különösen ősszel. " I t t v ó t a z a k ó j i k ." / Talán ez egyike a legzamatosabb tájszólásnak./

32. K u k a d n á d a s . Népiesen: K a k u k n á d a s .

A hivatalos név magyarázata ismeretlen, a népies nevet az erdőből idehallatszó kakukszónak tulajdonitják. A területet a Surján patak osztja ketté, de a patakot itt mindenki csak k a n á r i s n a k mondja. Igaz, hogy többször rendbehozták, tisztitották és kanális kiképzés látszatát kelti, valójában természetes vizlevezető árok.

a. N a g y r é t .

Valószinüleg azért hivják igy, mert a község legnagyobb rétje.

b. U j r é t .

Neve onnan származik, hogy ezt is a hercegtől vették, mint a Hajmási rétet, vagy más birtokrészeket.

.....

A dülőnevek leirása után mellékletként szerepel a tsz. által készittetett uj térkép, amely már bizonyos tagositást mutat. Pl. megnagyobbodott a falu belsőségterülete, egységesebbek lettek a táblák. A földmüvelés még nem annyira nagyüzemi, mint járásunk más községeiben, ezt mutatja a csökkentett tagositás is. Előbb véglegesen ki kell dolgozni a község termelési irányát . Ehhez viszont még sok -sok beruházás kell. A ut előre mutat, ezt igazolja a most épült 50 férőhelyes istálló is. Tehát kb. 10 év mulva uj térképet kell mellékelni, mert már egészen más lesz. A térképre berajzoltuk az összes utakat, folyóvizeket, vasutat is.

.....

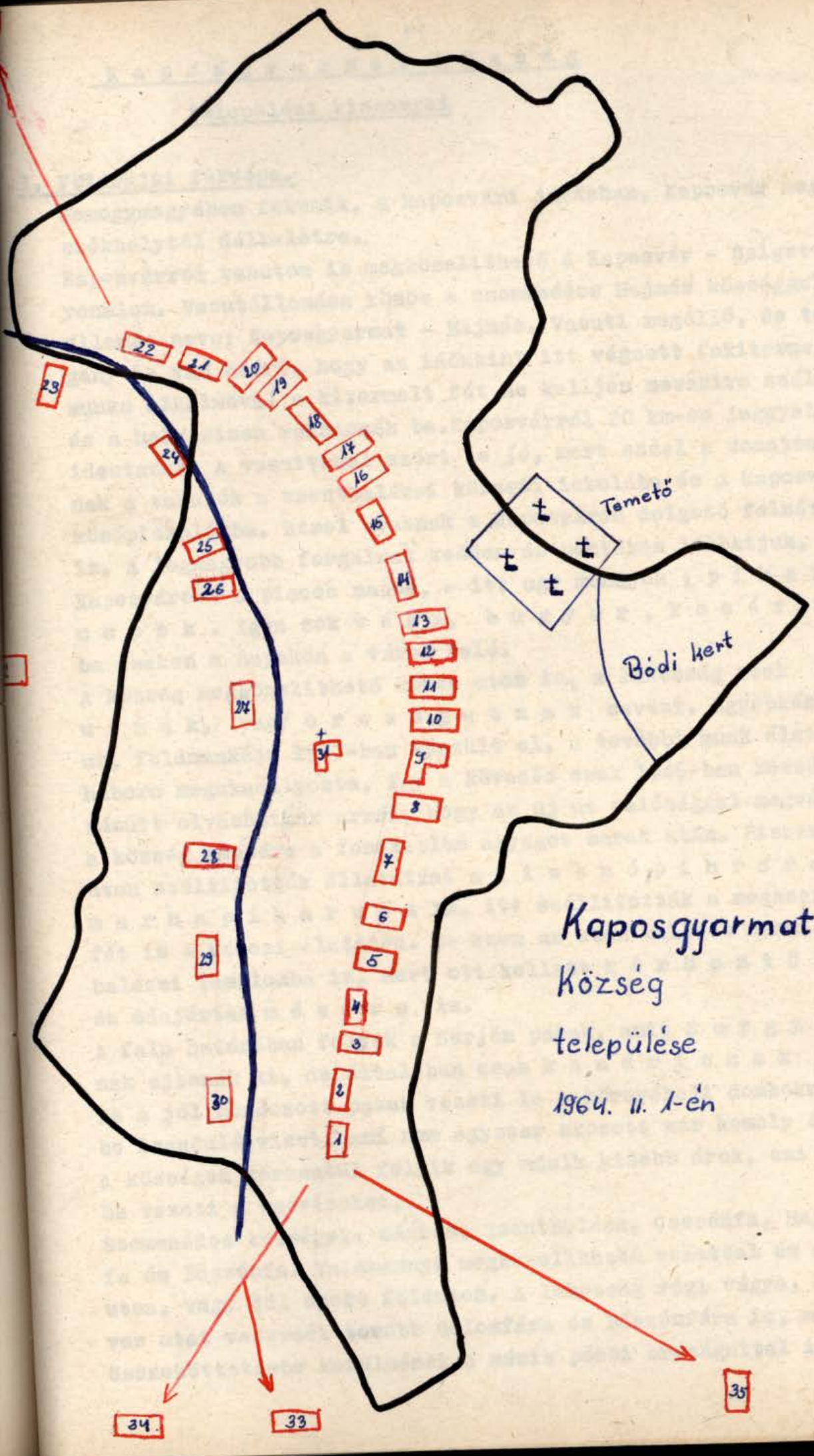
Temető
Bódi kert
Kaposgyarmat
Község
települése
1964. II. 1-én

Kaposgyarmat község

települési viszonyai

1. Földrajzi fekvése.

Somogymegyében fekszik, a kaposvári járásban, Kaposvár megyei székhelytől délkeletre.
Kaposvárról vasuton is megközelithető a Kaposvár - Szigetvári vonalon. Vasutállomása közös a szomszédos Hajmás községgel, az állomás neve: Kaposgyarmat - Hajmás. Vasuti megálló, de tehervágány is van azért, hogy az időnkint itt végzett fakitermelési munka alkalmával a kitermelt fát ne kelljen messzire szállitani és a helyszinen rakhassák be. Kaposvárról 20 km-es jeggyel lehet ideutazni. A vasutvonal azért is jó, mert ezzel a vonattal járnak a tanulók a szentbalázsi körzeti iskolába és a kaposvári középiskolákba. Ezzel utaznak a Kaposváron dolgozó felnőttek is. A legnagyobb forgalmat kedden és pénteken láthatjuk, ezek Kaposvárott a piacos napok, - itt ugy mondják : p i h a r c o s n a p o k . Igen sok v é k a, b u g y o r , k o s á r indul utba ezeken a napokon a város felé.
A község megközelithető köves uton is, a lakosság csak k ü j e s u t n a k, vagy o r s z á g u t n a k nevezi. Egyébként ez megyei ut, földmunkája 1943-ban készült el, a további munk álatokat a háboru megakadályozta, igy a kövezés csak 1946-ban készült el. Másutt olvashatunk arról, hogy az uj ut valósággal megváltás volt a község részére a feneketlen agyagos sarak után. Hiszen ezen az uton szállitották állataikat a d i s z n ó p i h r c r a, meg a m a r h a p i h a r c r a is, itt szállitották a megszerzett fát is a városi eladásra. De ezen az uton kellett menni a szentbalázsi templomba is, mert ott kellett k ö r ö s z t ü t e t n y i és ódajártak m é s é r e is.
A falu határában folyik a Surján patak, amit S u r g y á n pataknak ejtenek ki, de általában csak k a n á r i s n a k neveznek. Ez a jól gondozott patak vezeti le a környébeli dombokról a volgybe lezuduló vizet, ami nem egyszer okozott már komoly árvizeket. A községen keresztül folyik egy másik kisebb árok, ami a Surjánba vezeti a vadvizeket.
Szomszédos községek: Sántos, Szentbalázs, Cserénfa, Hajmás, Gálosfa és Bőszénfa. Valamennyi megközelithető vonattal és a köves uton, vagy jól ápolt földuton. A lakosság régi vágya, hogy a köves utat vezessék tovább Gálosfára és Bőszénfára is, mert igy összeköttetésbe kerülnének a másik pécsi országuttal is. Csak

2. A község belső helyzete.

Bevezetőben meg kell emlitenünk néhány esetleg félreértésre adható okot:

a. gyakran irunk dült betükkel. Ez a népies megjelölést mutatja. Ezzel is gazdagitani szeretnénk a népnyelv feltárására való törekvésünket.

b. Néhány mondattal utalunk történeti kérdésekre is, de ez nem jelent keresztezést, csak szükségszerü utalást a tárggyal, a családdal kapcsolatban.

c. A családnevek után szintén dült betüvel jelöljük a ragadványneveket. Az érthetőség kedvéért:a települést össze kellett kapcsolnunk a ragadványnevek gyüjtésével, mert a község annyira kicsi és olyannyira összefügg a családok élével, hogy azt éppen szétválasztani lett volna helytelen.

Szükségesnek látszik egy fényképpel bemutatni a falut. Ez a kép szépen mutatja, hogy csupán egy utcából áll, sőt jobban megfigyelve még ez az egy utca is majdnem csak egysoros utca, hiszen a másik soron csak néhány ház áll. Ennek az az oka, hogy valamikor a patakon tuli oldalra, tulajdonképpen a Szivásra / l.:22-es dülő./csak szükségből épitkeztek, mert annak területe eléggé vizenyős. S ha igaz az, hogy valamikor itt állt a falu, az nem mond ellent ezen közlésnek, hiszen a történeti részből világosan látszik, hogy a mainál is sokkal kevesebb ház volt. Mindig igy volt, ma különösen áll, hogy rangosabb a tulsó oldalra épitkezni. Ezért vannak, akik lebontják a régi házukat és átépitkeznek. Ma erre nagyobb lehetőség van, mert több házhelynek alkalmas belsőséget kijelöltek házhelynek.

A falu egyetlen utcáját Fő utcának hivják. Mindig ez volt a neve a nép nyelvén, bár az 1950-es években Sztálin utcának hivták, a házakat táblával is megjelölték. Ezt a nevet azonban nem használta senki sem, legfeljebb hivatalos irásokon.

A következőkben a mellékelt települési vázlat sorszámait követjük az egyes házak, ill. családok ismertetésénél..

1. sz.

Az első ház 1962-ben épült. A Földmüvesszövetkezet épittetett egy boltházat, amelyben Italbolt és Vegyesáru bolt van elhelyezve. Azt tervezik, hogy az épület mögötti telekre épitenek még egy tánctermet, amely ideiglenesen pótolná a nagyon is hiányzó kulturházat.

Ettől a háztól indul ki az xxxxxxxx 1963-ban épült járda, amely betonozott és községfejlesztési adóból és társadalmi munkával készült. Járda azonban csak ezen az oldalon van.

2. sz.

Kalupár János. / B o g n á r-é k ./

" A zöregaptyuk vót bognát. Zsvábok vótak, gyüttek valahunnaj." Igy ismerik a család eredetét. Ez az öregapa volt bognár, aki vőnek jött Toffékhoz, a házban lakó korábbi családhoz.Tehát: itt régen egy Toff nevü család lakott, akihez vőnek jött az öreg Kalupár nagypapa, s ő bognár volt. Azóta minden utóda paraszti foglalkozásu.Az ős Toff Mihály földes és zsuppos házát a Kalupárok 1910-ben ujjáépitették. Ma már téglaház és cserepes. Ugynevezett forditott házuk van, vagyis a ház nem az udvar felé, hanem az utca hosszában helyezkedik el. Ez a forditott ház, a másik a r ö n d ö s h á z .

Simonfára vezet gyalogut. A falu rokonsága ezekben a községekeben található legnagyobbrészt.

A községet a Belső Somogy terület keleti oldalán, a Zselicségben találhatjuk, annak erdőbitottak dombjai övezik.

Kaposgyarmat ma nem önálló politikai község, a tanácsok megalakulása óta Hajmással együtt alkot egy községet.

A falu felé igyekvő utazót, vagy a dombokról széttekintő kirándulót szép, mondhatjuk bátran, festői szépségü kilátás fogadja.

Kár, hogy a községnek nincs valamilyen nagyobb mennyiségü természetes vizforrása, mert ezzel kiváló üdülőhellyé fejlődhetne.

Kalupárk házának udvari részét fényképpel mutatjuk be. Ez a fajta oszlopos kiképzés sok háznál látható, de ilyen széles ivvel nem. Ezt a folyónak használt részt g a n g n a k is hivják, de leginkább csak p i t a r n a k .

3. sz.

Forró Gyula. / H a j d u é k . /

Régi kaposgyarmati család. Valamelyik ősük, de nem tudják pontosan, hogy melyik, hajduszolgálatot teljesitett. Mindig paraszti család volt. A jelenlegi családfő volt biró, és hosszu ideig urbérességi elnök. Házuk most is a régi tömésház, de cserepezték. Az alábbi fénykép is sok érdekességet mutat. Kb. 25 - 30 évvel ezelőtt kezdett divattá lenni a kőkeritések felállitása. Azóta majdnem minden ház előtt ilyen található. Förróék háza már röndös ház, szük pitarral és az utcára s z ó g á l ó keskeny nyilással. Az utcafronton téglaoszlop tartja a tetőrészt, a pitar hosszában pedig faoszlopok, amelyek kb. egy méter magasságu deszkaalapon nyugszanak. A deszka k i v a n l u g g ā v a . Ilyen diszitést többen is tudtak készitení. Szép kisiparosi munka a kuttető is, amelyet egy a faluban lakó ács készitett, aki azóta azonban elköltözött onnan. A házzal egybeépitve áll a rangosabb istálló, ez egészen tégla és cseréptetőzetü. Minden paraszt többet adott az istállójára, mint a lakóházára.

4. sz.

Állami általános iskola.

Történetéről csak annyit, hogy ez az iskola 1927/28-ban épült. Kár, hogy a falunak nincs kulturháza. Ez a tanterem pótolja azt. De a templomot is. A tanteremben tehát iskolai butorok, oltár és szinpad is található.A tanitó neve jelenleg: Táncos Jánosné.

5. sz.

Török János.

Ragadványneve nincs. Régi paraszti család. Az ős Molnár Gáspár volt. Ő fogadta örökbe egyik távoli rokonának fiát, Török Györgyöt. Ez a Török György is nevezetes ember volt. Azt mondják, háromszor is volt biró és 30 évig volt vadászbérlő. Gyerekkorában ő is csak nagy csinytevő volt. Egyszer meg akarta gyujtani a macskát, a menekülő állat a ház falához száritás céljából odatámasztott kender közé szorult. Igy aztán az egész ház leégett. A ház ismét tömés, de már sok tégla van benne, tetőzete cserepezett. Török György sokáig katonáskodott. A fia pontosan 9 évet szolgált. Szomoru jelenet volt, amikor apa és fia még az első világháboruban összetalálkoztak az olasz fronton. Egyik sem tudta miért van ott, lo holdas parasztok voltak, s a 10 hold akkor nagyon keveset ért. - Két fényképet mutatunk be, mindkettő tanulságos a településsi viszonyokat illetően. Az egyik mutatja a gangot, ill. a pitart. Ugyanugy téglaoszlopok szerepelnek, mint Kalupároknál, de keskenyebb nyilásokkal. Ez az általános. A házhoz épült a f é s z e r . Ez tégla épitmény és az istálló az udvaron különállóan kapott helyet. A másik kép a földbevájt pincét mutatja. A falu ezen utcája dombnak az aljában helyezkedik el. Ezeket a f ő d p i n c é k e t mindenki maga készitette, kivitelezése is kezdetleges: egy ajtó, két faduc és szalmával, vagy kukoricaszárral van tetőzve.

6. sz.

Hegedüs Jenő. / H e g e d é s é k ./

Ez tulajdonképpen nem ragadványnév, inkább népies kiejtés csak. Fiatal házasok, a férj most a párttitkár. Szegény falubeli parasztcsalád gyermeke, de szorgalmas munkásember. Mostanában szándékozik házat építeni. A falu egyik legöregebb házában lakik, ezt nemrégen vette. A fényképet azért mellékeljük, mert valamikor majdnem valamenynyi ház ilyen volt: tömés, bár zsupptetővel, gangos, alacsony, kis ablakok, s az udvaron hátul keresztben az istálló.

7. sz.

Takács Sándorné. / S z e n t ö s é k ./

A család történetét részletesebben irjuk le annak megvilágitása céljából, hogy miért és hogyan is lett, ill. volt egykés falu Kaposgyarmat. Ez a leirás majdnem minden családra vonatkoztatható.

Az őst hivták Szentesnek. Meghalt a felesége. Az öreg Szentes László 1848-as katona volt. Egyszer őrjáratban járt, s ezért vitézi telket kapott. Ugy tudja a család, hogy Kossuthtól kapta a " Gyermártor puptyán." Később ezt visszavette a herceg. " A Gyermártorba megy fő egy horhóut, eszt róla ugy nevezik, hogy S z e n t e s h o r ó ." Első feleségétől gyermeke nem maradt. Ezután hozott egy asszonyt Szentbalázsról, aki hozott magával egy gyereket. Ezt Pusztai Jánosnak hivták. Ő is megnősült később, egy Hegedüs Ilona nevő lányt vett feleségül. Az Ilona néninek született egy lánya, őt Pusztai Annának hivták. Ennek férje Kovács István volt. Leányuk Kovács Anna. Ennek férje lett Takács Sándor. Leányuk Takács Erzsébet, s ennek férje Berkes Rudolf. Ezt a történetet nem népnyelven irtuk, hanem tartalmilag népiesen, ahogy elmondták. A történet még mehetne tovább, de a lényeg egy: vagy egy gyerek se, vagy legfeljebb egy. Előző esetben vőt hoznak a házhoz, másik esetben szigoru törvény, hogy csak egy gyerek lehet, hogy szét ne menjen a g y u s s ./ Örökség./ Parasztcsalád.

8. sz.

Berkes István./ **M á t y á s é k ./**

Ez a név is származásából maradt fent.1800-ban meghalt egy Forró Mátyás nevü ember. Az öreg Forró Mátyásnak 3 gyereke volt és bár a nevük Forró volt és a faluban sok volt a Forró-család, inkább a Mátyásról nevezték el őket, de meghagyva a Forró nevet is, sőt még egy negyedik nevet is ragasztottak hozz egy későbbi családi kapcsolat kialakulása után. Igy lettek a gyerekek: Forró József Mátyás/ Kósa/, Forró János Mátysá / Burus / és ennek vője Forró István Mátyás. Ennek a vője lett Berkes György, akinek fia Berkes István meghalt a második világháboruban Moszkva alatt. Minden ős és leszármazott ragaszt. pa-

9. sz.

Nagy Gyula. / **M a r k ó é k ./**

A ragadványnév eredetét nem tudják. Mindenki igy ismeri a családot, a család a névre nem neheztel, tehát nem gunynév.Szintén parasztok. Parasztcsalád, kisbirtokos.Egy fia és menye van, a fiu mezőgazdasági technikumot végzi.

Érdemes rövid időre megállni Nagy Gyula portáján. A következő oldal képei sok mindenről beszélnek. A fedél alatt két család lakik. Házuk olyan volt, mint általában a kétcsaládosoké. Ha meghalt az apa, a ház is két tulajdonosé lett, mint a föld.Erről majd egy későbbi kép fog beszélni. 1945 óta ezek a viszonyok nagy mértékben megváltoztak. Az egy szobás, kicsi konyhás, inkább szükségkonyhás lakások megnőttek. Nagy Gyula is megtoldotta házát, igy lett az forditott. De nem tudta

megtoldani az udvart. A kép világosan mutatja a zsufoltságot. Ez sem kellemes nem volt, sem egészséges nem./ 1. sz. kép./
A 2. sz kép viszont mutatja, hogy itt is előbb az istálló szépült meg és azt a faluban hagyományos épitkezéssel oldották meg: bejárat, pajta, pince. Ez volt a téli, a melegebb pince.
A 3. sz. kép ismét a zsufoltságot mutatja. Bizony nem egyszer került a kut az istálló, vagy a baromfiól közvetlen közelébe.Ilyen gémes kut még ma is majdnem minden udvarban található.
A 4. sz. kép a ma már ritkaságszámba menő fészert mutatja. Ezt is saját kezüleg készitették: 4 faduc, oldala csak kukoricaszár, teteje szalma. Ugyanilyen alkotmány volt a multban, csak ennél nagyobb méretü, az u.n. p o l v á s l i k . Ez csak néhány év óta ment ki a használatból, mióta közös szérü van, szóval mióta a község is tsz. község.
Az 5. sz. kép azt mutatja, hogy a gyakran szükséges gazdasági szerszámokat a gazda nem a fészerben tartotta, hanem az istálló bejáratánál, hogy kéznél legyen. Soha senkinek nem jutott eszébe, hogy ezekből bármit is ellopjon.

10. sz.
Nagy Lajos. / Szintén M a r k ó é k ./
Ugyanugy ismeretlen a néveredet, mint Nagy Gyuláé, hiszen ők testvérek. N. Lajos is parasztember. Két évvel ezelőtt nagy csapás érte a családot: egyetlen katona fiuk gyakorlat közben baleset folytán hősi halált halt. Nagy katonai pompával temették el. Szülei szép kriptát épittettek, ez az egyetlen kripta a temetőben. Nagyon szerették gyermeküket. A kriptába abrosszal megteritett asztalt, virágvázát, ünneplő ruhát, stb. helyeztek el.

11. sz.
Forró Ferenc. / B ó d i ./
Néveredet ismeretlen; régi parasztcsalád. Nem voltak gazdagok, mégis a falu egyetlen külön nevet viselő része az ő kertjük, amit B ó d i - k e r t -nek neveznek. Nagy, a domboldalon jól felnyuló földdarab, gyümölcsös és kaszáló, de kis részét szántónak is használják. A faluban más szer, vagy rész, megkülönböztetett falurész nem ismeretes.

12. sz.
Hegedüs István. / C s i l i g a ./
Parasztcsalád, ritka család: 3 gyermekük van. Néveredet nem ismeretes, valószinü, hogy az öreganyjuk családjától ered, akit valamikor Simonfa községből hoztak Gyarmatra. Ott több német és szláv név is volt, Scheliga névre emlékszik a család, mintha ezt hallották volna az öregektől.

13. sz.
Sovány János.
Mellékneve nincs. Parasztcsalád volt mindig, ma is az.

A családról egy kis eseményt emlegetnek még ma is. 1926-ban történt az eset, amit ugy hittek, ahogy azt elmondják:" Az az eggy zsupos ház vót a faluba, és abba belevágott a villám. E z n a g y c s u d a v ó t t é n y l e g ."

13. sz.

Hegedüs József. / H e g e d é s é k ./

Szintén kiejtéses néveredet. Mindig az ő családjukból került ki a harangozó. Három gyereke volt, akik már felnőttek. K e v é s f ő d j i k v ó t, s o k a n/o s z t ó z t a k r a j t a .H a r a n g o z ó k, c s ő s z ö k v ó t a k, n a p s z á m b u, e r d ő v á g á s b u/é t e k , m e r e g y n e k-e g y n e k 3 h ó d f ő d j i k v ó t .

Ugyanebben a házban él a fia, Hegedüs Ernő, de már önálló család. Házuk cserepezett, de egészében a régi szegényes, földes ház, a két családnak való megosztással.

14. sz.

Vajda György. / B u r u s G y u r k a ./

Az anyósa gálosfai származásu, akinek rendes neve Sipos, de csak Burusnak hivták. Tehát a felesége anyja után hivják őt is Burusnak. Parasztcsalád. Szép, nagy forditott házuk van, nagy gazdasági épületekkel.

15. sz.

Kelemen József. / K e l e m e n y é k. vagy: C s e r d i é k ./

Az első név kiejtésből ered, a másik az öreganyjuk után, aki a Baranya megyei Cserdiből származott. Parasztcsalád, kb. 10 holdasok, amiből a legtöbb volt a faluban. Forditott házuk van.

16. sz.

Kósa Antal. / M á t t y á s é k ./

A ragdaványnév eredetét már leirtuk a Berkes István név alatt. Feleségét Fonai Örzsinek nevezik, mert az apósa Fonóból származott. A leggazdagabb család volt, 40 hold sajátjuk és kb. ugyanekkora bérletük volt. Természetesen csak egy gyermekük volt nekik is. Szép téglaházuk, nagyméretü gazdasági épületjeik voltak. Traktoruk, sok állatjuk volt. Mindig parasztok voltak, bár cselédjük rendszeresen volt, azt mondják, a család is sokat dolgozott.

17. sz.

Kiss József./ B a r i c s k a ./

Azon kevés ragadványnevek egyike, amelyért a család neheztel. Sokan csak B a r i s k á é k n a k nevezik őket.A név onnan ered, hogy volt a családban egy öreg lány, akit Bariskának hivtak. Egyébként mindig parasztok voltak, több gyermekük volt. Szintén a legjobb módu családok egyike volt.Téglás házuk, nagyon tekintélyes gazdasági épületeik voltak.

18. sz.

Hegedüs István. / G i l i c e ./

Sok Hegedüs volt, de többet nem tudnak róla. Mindig parasztok voltak. Szép forditott házuk van. Mindeük tiszta, szép, rendes, és ugy mondják, nagyon szorgalmas, józan, takarékos emberek voltak.

19. sz.

Forró József. / C s e r d i ./

Lásd: 15. sz. Ugyanaz a családi történet, lényegében azonos körülmények között éltek és élnek.

20. sz.

Balogh György és Kisnagy István./ Ö l l é s é k ./

Közös ősöktől származik a két család, ezek a férfiak vők voltak. Az egyik ős Illés nevü volt. Parasztok, rendes házuk van.Megosztása a szokásos. Az első lakást v e r o n d a disziti. A faluban mindig volt furófaragó ember. Bár ilyent készitettek a kisiparosok is, de mesterember ritkán járt, ill. élt a faluban. Szegény nép lakta, sok mindenre rákényszerült.A képen látható a ház előtt és mellett huzódó keskeny kertecske. Minden háznál látható ez. Virág diszlik benne, a palántázás céljára ide szoktak ősszel és tavasszal vetni magot. Fa is van bennük, rendszerint fenyő és néhány gyümölcsfa vegyesen.

21. sz.

Lőczi István.

Nincs ragadványneve.A család története a szokásos: Ős, vő, szolga váltják egymást. Igazi neve Hosszu István volt, szolga volt, a család nevére vette. Forditott ház, nagy gazdasági épületekkel. Egyik lemélyebben fekvő és legegészségtelenebb háza volt a falunak.

házhelyen fognak épitkezni.

22. sz.
Takács István.
Nincs ragadványneve. 20 éve jött a faluba. Előbb cseléd volt Kósa Antalnál, később a vasutnál dolgozott napszámosként. Idővel pedig a községi levélkézbesitői állást kapta meg. Még fiatal ember, de már rokkantositott. Proletársors, nehéz ifjusága volt. Igaz, hogy pár évvel ezelőtt szép uj házat épittetett, lányát munkához juttatta. Társadalmunk megbecsülte. Mindenki szerette, nagyon örülnének, ha még sokáig élvezhetné a nyugdiját.

23. sz.
Hegedüs Gyula. / R é t i ./
A sok Hegedüs közül azért kapta ezt a nevet, mert a rétben épitett két éve szép kis családi házat. A Hegedüsök voltak talán a legszegényebbek, ma egyik tagjuk, H. Gyula is uj házat szerzett. Parasztok.

24. sz.
Hegedüs Ferenc és Hegedüs János./ R é t i é k ./
Mindkét név azonos eredetü az előbbi családdal, hiszen a családok közös ősöktől származtak. Forditott házuk van. Itt akartuk megemliteni a faluban meglévő egyik fontos tényt: régebben majndnem minden ház tömésből volt és zsuppos. Lassan-lassan cserepeztek és kiszintezték az oldalakt, hogy szebb és tartósabb legyen. Ma is sok ház áll igy. Csakhogy egyik család előbb, a másik később ért ide. A Réti Hegedüsök a legkésőbbek között. Ők is csak 1945 után. Ma már nem láthatja a szemlélő mindezt, mert jól mutatnak és jól is állnak. Pedig 1945 előtt mindenki azt várta, mikor szakad rájuk a ház? Becsületes emberek, szeretnek dolgozni és ma érdemes is nekik.

25. sz.
ifj. Hegedüs János./ B o g n á r ./
Házukat 6 éve épitették. Régebben bognár volt. Ő is a közös őstől, Hegedüs Antaltól származik, akinek sok gyereke volt.

26.sz.
Sovány Jenő./ T ó k á é k ./
Üreganyjuk Sántosról, Tókáéktól származott.Parasztcsalád.A családfő itt is beteges, józan ember volt, de sokat dolgozott, a szive tönkrement a háboruban. Ezeknél az 55-60 éveseknél sokszor látjuk a háboru " áldásait."

Ebben a házban lakik özv. Sovány Jánosné is, akinek a férje testvére volt Sovány Jenő apjának. Tehát ismét egy közös ház. A kép sok mindenről beszél. A ház eleje már 1945 után épült toldásként. Utána jön a szokásos megosztás, földes házak, kisimitva.Itt két " verondát" is láthatunk.

A másik képen Sovány Jenőné mos. Látható a régi módszer a régi eszközökkel. özv. Sovány Jánosné gazdasági épületei/ birkaól, tyukól, disznóól/ már nagyon kopottak. 78 éves, már leginkább csak a lányánál él a faluban. A félházat, a gazdasági épületeket szeretné eladni, de vevő nem jelentkezik. A faluba beköltözés nincs, a szaporulat nem kényszerit senkit vételre. Ez is probléma egyenlőre.

27. sz.

Forró József. / F e r k ó é k ./

Melléknév eredete ismeretlen. Parasztcsalád.

28. sz.

Molnár Imre. / K ó k a ./

A nevelőapja volt Kóka Gyárfás, nevére iratta. Erdélyi származásu, járt Amerikában is és csendőr volt.

29. sz.

Hegedüs Ferenc./ A l s ó, v: Ā s ó ./

Nevezik őket N a g y k u t i é k n a k is, mert előttük nagy kut van. Községi kut volt és ma is az. Paraszti család. A ház eleje már átalakitott, modern ablakkal. Ez az átalakitási mód már általánossá vált a faluban. Az udvaron gémeskut, a háttérben jól látható a tipikus épikezési mód a gazdasági épületek megépitésénél.

30. sz.

Pásztorház.

1929-30-ban épült. Az udvaron van a kovácsmühely is. Az épületben kapott lakást a kovács és a pásztorok. Az épület a patak partján áll. Előtte áll a hármas kereszt, amelyet háboruban elesett gyermek emlékére állittatott az egyik család.

31. sz.

Kb. a község közepén áll a tüzoltószertár, és a vele egy tető alatt lévő tejbegyüjtő hely. Az épület elé tornyot épitettek, amelyben 2 kis harang van elhelyezve.

32. sz.

A termelőszövetkezet 50 férőhelyes 1964 januárjában befejezett istállója. Ez az első ilyen közös építmény. / 23. sz. dülő./

33 és 34. sz.

A térképen jelzett irányban van a vasutállomás épülete és ettől kb. 100 méterre egy szintén lakással is ellátott vasuti őrház.

35. sz.

Az erdészet szolgálati lakása a körzeti erdős részére.

36. sz.

Cigánytelep. Kunyhók állnak szétszórtan, számuk gyakran változó.

A cigánytelep a 16/d. dülőben fekszik.

A belterületen fekszik az uj temető. / A Bódi-kerttől észak-nyugatra. / Megjegyzendő, hogy állatverem, d ö k k u t is van a 15/a. dülő szélén az erdőszegélyben.--Ezen kivül a szőllőkben kis pincék vannak, 1-2 téglából épült, legtöbbje tömés, nagy részük földbevájt ürek, amely elé épületet emeltek földből. Tetőzetük azonban ma már többségükben cserepezett. Egyébb épitmény a faluban nincsen.

...

Temető

Kaposgyarmati lakodalmas

Ugy mondom el, ahogy elmesélte nekem Nagy Lajos 56 éves paraszt, a felesége, Török János 66 éves paraszt, özvegy Forró Jánosné 82 éves és özvegy Sovány Jánosné 80 éves kaposgyarmati lakosok. Ők özv. Sovány Jánosné kivételével mindnyájan a községben születtek, özv. Sovány Jánosné kaposkereszturi kislányként került ide 63 éve.

A leirás módjáról:
első személyben irom le a szokásokat, amelyek 70 éve biztosan igy éltek. Feltehető azonban, hogy régebben is igy voltak, mert az elmesélő személyek beszámoltak arról is, amit még az ő szüleiktől hallottak. A kaposgyarmati szokások egyes elemei bizonnyal megtalálhatók másutt is, főként a környező zselici községekben. A község népe azonban még most is megesküszik arra, hogy ezek a szokások csak Kaposgyarmaté voltak, erre ma is nagyon büszkék. Gyakran hangoztatták, hogy ilyen érdekes, ilyen szép, ilyen cifra sehol sem volt. Pl. násznagycimer volt másutt is, mondják, de a miénknél szebb a világon sem volt. S a szokások legtöbbjét ma is szigoruan tartják, bár egy-két dolog az élet szinte természetes rendje szerint megváltozott. Éppen ezért a lakodalmi szokások régi formáinak leirása után befejezésként közlöm a megváltozott rendet is.

A régi szokásokat ugy mondom el, mintha első személyben mesélné nekünk valaki. Igy szebb lesz, hiszen szemléltetni tudom a régies nyelvhasználat egyes szavait, nagyon sok kedves, hangulatos, igazán zamatos szót, szólást ismerhetünk meg. De megismerhetjük a kaposgyarmati mesélésből a népies mondatfüzést, gondolkodást is. Éppen ezért gyakran használom a ritkitott szedéssel való irást, vagy ugyanilyen céllal az idézőjelben való irást annak jelzésére, hogy itt szószerinti népies kifejezéssel állunk szemben. A mesélésnél a népies formát irom le, de helyesirásában a szabályoknak megfelelően irom a szavakat.

Na, de lássuk az igazi, a régi lakodalmast a maga szépségében, zamatosságában az udvarlástól az esküvőig, a lakodalom elejétől a végéig. A szokásokkal kapcsolatosan használt eszközök leirását, szemléltetését külön fejezetben adom, hogy ezek leirásával ne zavarjam a mesélést. Természetesen közben itt is kell egyik-másik eszközről szólni, mert ennek elhagyása károsan hatna a hangulat érzékelésére.

Hát ez mind ugy történt, hogy amikor Gyarmaton egy varrónő volt, Te ugye, Juliskám, hoztad ide a ruháidat varrogatni. Az is dicsért nekem, hát én aztán f ö l i g y e s z t e m r á j a, gondoltam, ne menj Te mindig magad haza, hiszen idáig már magad jöttél. El-el kisértelek. A s z t á n a r r a t e r e l ő d ö t t a d o l o g, hát egyszer megemlitettem azt, ami szándékomban volt, hogy hát talán jó lenne ugy is, hogy elvennélek én Tégedet feleségemnek. Aztán ez a dolog csak ment egy télen keresztül. Közben ha voltak a Juliska falujában, vagy a szomszéd falukban b u c s u k, akkor elmentem. Esetleg m u l l a c c s á g o k voltak, akkor sem resteltem a f á r a c c s á g o t, oda is elmentem. Annyira m é j ő d ö t t a d o l o g, hát egyszer a s z t á n r á g o n d ú t a m arra, hogy meg kellene nősünöm. Emlitettem az édesanyámnak, az édesapámnak. Egy nap akkor elmentünk édesanyámmal, aztán megkértük a Juliskát. Akkor még az volt a szokás, az első este még nem biztatták meg azzal a vőlegényt, hogy eljön a menyasszony. Ugy, hogy nem kendőzte el a vőlegényét. Még egy este el kellett menni. A k k o r m e g t ö r t é n e d e t t a z, h o g y/a d o t t a m ö n y a s s z o n y e g g y k e s z k e n y ő t, v a g y i s o d a a t t a/a g y e g y k e s z k e n y ő t. / Azt is ugy mondták, hogy g y e g y b e járnak./ A jegykeszkenőt a menyasszony vette a vprosban. Aztán azt odaadta ugye a vőlegényének zálogba. Hogy ugye majd a menyasszony ugyis a vőlegény házához kerül, akkor majd vissza megkapja. Mert akkor az volt a divat, abban az időben, h a v é l e t l e n l e m a r a d o t t a m ö n y a s s z o n y a v ő l e g é n y r ö l, akkor vőlegény nem adta vissza a keszkenőt. " Akkor má ugyi örömmē gyüttünk hazfelé, mer már aszt gondúhattuk, hogy bisztos is az egész dolog." /Kiegészités: ha nem akart a menyasszony elmenni hozzája, akkor még nem mondta azt, hogy nekem nem kellesz, hanem azt, hogy még ráérek, hogy még nem akarok f é r h ő m ö n n i. Ha a lány vidéki volt, régen mindenkinek volt egy s z ö r z ő j e. És amikor mentek kéretni a vőlegényék, akkor a szerző is ment velük kéretni a lányt. Ha a vőlegényt elutasitották, a menyasszony azt is mondta, hogy a szerzővel megüzenik, hogy jöhetne-e, vagy nem ujra? Tehát a lemondást a szerzőnek kellett megmondani.// Másik kiegészités: Ha a vőlegény közben meggondolta magát, visszaküldte a keszkenőt. Ha lány gondolta meg magát, akkor a legény nem küldte vissza./

" Akkor asztán mögtörtént az, hogy mögbeszétük a mönyasszonynak a szüleivē, hát mikor is lönne az a beiratás a jeddzőségné, mög a plebániján?" Ezért kitüztek egy napot, " amikor én összekértem a körösztapájimat, hogy gyüjjenek ē velem.

Mer az vót a divat, ugyc, ejöttek a körösztapák a vőlegénnyel." Odamentünk a menyasszonyos házhoz, ott már minket akkor teritett asztallal vártak./ Kiegészités: a mesélő természetesen kihagy néhány fontos mozzanatot, ami a krónika szempontjából pedig fontos, mint pl. ezúttal is valójában igy volt: a kéréskor is, meg az e s k ü v ő k o c s i k először a szerző udvarába á t a k be és nem egyenesen a menyasszonyhoz. Igy történt tehát az esküvőkor is, amikor is a násznagyok a szerzőtől mentek el gyalog először a menyasszonyhoz, hogy megkérdeznék, hogy k é s s z e n van-e a menyasszony. Akkor ezek visszajöttek, vagy ha a menyasszonyos ház messze volt, akkor ugy üzentek, vagy ha lehetett, ugy integettek vissza, hogy már jöhetnek.Ekkor a násznép gyalog indult el és a kocsik követték őket./

Ott volt egy ebéd, aztán elmentünk a jegyzőségre, aztán meg a plébániára. Aztán az volt a divat akkor, hogy a vőlegény meg a menyasszony elől mentek, a négy násznagy meg kisérte a fiatalokat. Akkor viszont kellett még a beiratásnál ugy a vőlegénynek az édesapja, mint a menyasszonynak az édesapja is.Oti mindjárt megtörtént a házassági beleegyezés is az anyakönyvvezetőknél, hogy jóváhagyják.
Amikor ez megtörtént, ha például ugy volt, hogy át kellett menni olyan községbe, ahol volt korcsma, amikor végeztünk ezekkel a gondokkal, akkor a násznagyok behivták a fiatalokat is a korcsmába, egy-két liter bort még megittak, aztán elindultak a menyasszonyos házhoz./ Kiegészités: Kaposgyarmatról leginkább a vidéki falukba, éspedig a szomszédos falukba mentek asszonyért, lévén a falu nagyon egykés község. A mesélőnk pl. a szomszédos Simonfáról nősült, innen nagyon sokan hoztak asszonyt, akkor a jegyzőség helyben volt, de a plébánia Zselickislakon volt és ott volt korcsma is. Igy történt aztán a kis kitérő a hazamenetel előtt, amely kitérőket ilyen nevezetes alkalmakkor nem is bántak./

Mikor megjöttünk, megint teritett asztal várta a fiatalokat, meg a násznagyokat. M ö g v a c s o r á t u n k /"mögvacsorásztunk"-kettős használat/o s z t á n a z ö r e g n á s z n a g y o k ė k e s z t e k o t t m é g k i c s i t d a n u g a t n i i s , a f i a t a l o k m á r u g y e a s z e r e l m e s é l e t ü k e t é t é k o t t a s a r o k b a , b e s z é g e t t e k ./ Kiegészités: a fenti beiratást nagyon régen nem igy mondták, hanem: " kezet foktak a papná." Hogy beiratkoztak, azt csak később mondták. Ezután a pap három vasárnapon keresztül kihirdette őket, csak azután lehettt esküdni. " Az utóbbani időben pénzér"egyszerre is kihirdették háromszor egy misén és még a mise után azonnal lehetett esküdni.Ezt a papok kb. 30 éve kezdték gyakorolni./

/ Szükséges még egy-két kiegészités, ehhez a részlethez tartozik annak közlése is, hogy a leánykérés leginkább - bár történhetett bármely napon is - mégis vasárnap és keddi napokon történt, ezeket tartották szerencsés napoknak. Pénteki napon azonban soha nem kértek lányt, mert az szerencsétlen házasság lett volna.

Ès idekivánkozik az á d o m á s i v á s szertartásának leirása is. A k é s z f o g á s t igy is nevezték. Otthon a vőlegény násznagyait összehivták, hogy mennek a kézfogásra. Akkor megbeszélték a " vőlegényháznál ", hogy a vőlegény mennyi pénzt szánt a menyasszonynak? Ezt az ajándékot pénzben adták eát, de mindent a násznagyok intéztek el. Igyekeztek minél többet adni, mert ennek hire ment. Ezt a pénzt a násznagyok átvették a vőlegény apjától. Elindultak: a vőlegény, az örömapa és a két násznagy.
Mire odaértek, a menyasszony már várta őket, ott is ott volt a két násznagy. A vőlegény násznagyai ott is mondtak köszöntőt és megkérdezték, hogy befogadják-e őket? Azután volt akkor egy kis ugynevezett t ö s z ő s k ö d é s .Próbáltak egy kicsit ā k u n n i . Ettek és ittak. Ugy látszott, hogy nem tudnak megegyezni és az elmenés szándékát is mutatták. Mielőtt azonban elmentek volna, a menyasszony násznagyai ismételten kijelentették, hogy ők bizony ingyen nem adják a menyasszonyt. Ingyen nem adnak " jányt." "Aszt mög köll fizetni!" Ismét csak alkudtak és a vőlegény násznagyai megkérdézték, hogy hát akkor mennyiért is adják utolsó áron? Mit is kérnek érte? Ekkor is igértek, de kevesebbet, mint amennyi náluk volt. / - Mint a vásáron is szokták ezt.-/ Nem azért, mert csak móka volt. A végén mégis megegyeztek, s mindezt nagyon komolyan vették. Sok kedves időt eltöltöttek ezzel. Volt azért olyan eset is, amikor összeveszés történt, még olyan eset is volt, hogy széjjelmentek, de ez nagy ritkaság volt. Ezen a pénzen vette a menyasszony az esküvői ruháját.Olyan esteről is tudnak, amikor a menyasszony megsiratta a vőlegényét, mert olyan sokat kértek érte. - Tehát tréfa volt, de azért sok komolyság is volt benne.- Ez a szokás az utóbbi időben teljesen elmaradt./

" Asztán utóvégre csak mönt pár napokon körösztü-átu, akkor az vót a divat, hogy ēmögy a vőlegény mög a mönyasszony Kaposba, hogy vösznek valami ajándékot neki./ A menyasszonynak./ Mög divat vót, hogy akkor mögnézik a mönyasszonyt, hogy ennek ez ám a mönyasszonya, mer akkor má / már/ beszéték üket ugye a hozzátartozók./ Természetesen csak vidéki menyasszony esetében, helybelinél erre nem volt szükség./" A jegygyürüt a vőlegény,a menyasszony és a két örömanya vette meg "Kaposba."

ha vidékről hozták a menyasszonyt, akkor még az is volt, hogy eljött a menyasszony, az anyja, sokszor az apja is, esetleg a keresztapa, a szerző. Ez már ugye a keszkenőadás után volt és az esküvő előtt. A lakásban néztek körül és vendégség volt. Ilyenkor ünnepélyesen bő gatyában és csizmában jöttek a férfiak. Igyekeztek fölfigyelni mindenre, az istállóra, még a padlásra is, de ezeket csak nagy óvatosan, nehogy észrevegyék a szándékukat. A szerzőtől már jóformán ugy is mindent tudtak, de azért még kiváncsiak voltak. A vendégség leginkább barátságosan tellett el, azért tudunk olyan esetről is, amikor ebből nagy bajok is lettek. Még széjjel is mentek, ami azért ritkán volt, de megtörtént.

Ez is megtörtént, akkor megbeszélték a g y e r ö k n e k a szülei, meg a l á n y é is, hogy melyik napra tüzik ki az esküvőjüket? Mikor megállapodtak, hogy mikor, akkor megtörtént a v e n d é g h i j á s .
Egy héttel előbb hivták meg a gazdaasszonyokat. A vőlegény anyja egyedül járta a házakat. Akit akkor nem hivtak meg, vagy elfelejtettek meghivni, azt később már hiába hivták, semmiért el nem ment, akár mekkora szükség is lett volna rá, vagy akármennyire szerették volna, ha eljönne. Akkor ujra meghivták előtte való este. Ha pl. a lakodalom szombaton volt, akkor csütörtökön hivták ujra, hogy pénteken reggel jöjjön meg. Ami munka előbb volt, a disznó meg a marhavágásra csak a t e s f é r e k e t , a nagyon közeli r o k o n y o k a t, azokat h i t t á k meg két napra előbbre. M ö g a z i g a z á n k ö r ö c c s é g i k ö r ö s z t s z ü l ő k e t . / Kiegészités: az igazi keresztségi koma volt a keresztségi és a bérmálási keresztapa. Volt ezen felül sok másik keresztapa is, mint pl. az andocsi, vagy a gyüdi keresztapa, keresztanya is. Amikor még évente elmentek ezekre a helyekre bucsujárásra, akkor ott megöntötték, vagy megmosdatták a fiatalokat. Keresztet vetettek rá szentelt vizzel, egymást megcsókolták, aztán keresztapám, keresztanyám. Ezt a komaságit is annyira komolyan vették, hogy még a leszármazottak is nagyon tartották. Igy aztán majdnem mindeki komája volt mindenkinek a kicsi faluban, ami gyakorlatilag azt is jelentette, hogy a lakodalomban az egész falu megjelent, ha csak nem ujonnan beszármazott volt és még keveset járt Andocson, vagy Gyüdön. Az a legritkább eset volt, ha harag miatt maradt ki valaki a vendégségből, mert inkább haragudtak, de lehetőleg nem mutatták ki. A gyarmati ember nem szeretett haragudni./ Ha tehát a lakodalom szombaton volt, akkor a meghivás pénteken

A disznóvágás alkalmával a gazdaasszonyok csak egy kemence kalácsot sütöttek, hogy mire m é n a s u m m a gazdaasszony, akkor legyen mivel megkínálni őket./ Kieg.: egy-két közeli rokon gazdaasszony már csütörtökön megjött, de csak akkor, ha a családban kevés volt a munkás./ Legelől jár az öregember vendéghivó. Ennek az volt a dolga, hogy csináljon nagy hirverést. Mindig v ó t o j j a n e l ő c s a h o s e m b ö r , é s e s z t e t s z o k t á k e r r e f ő h a s z n á l n i . A z n a p m ö n t , m i k o r a z ö r ö m a p a , csak mindig előbbjárt egy-két házzal. Ezt az öreget ugy hivták, hogy p . . . a h a r a n g . Még ma is ugy hivják azt az embert, aki nagyon szereti a pletykát. A vőlegény rokonait a vőlegény édesapja h i f t a m ö g u g y e e l s ő b e n . Az édesanyja hivta meg az asszonyokat, az édesapa az összes háznépét. A vőfények az apa után mentek egy fél órával a vőlegénnyel. " A vendéghijó kalács a vendéghijók nyakán vót." Ez a kalács kemencében sütött, külön erre a célra megnyujtott l i k a s kalács volt. De már akkor nótaszóval történt ez a " vőfényáltali " meghivás, " akkor ott montak eggy vendéghijási köszöntőt." Elfogadta a gazda, mert szivesen hivtak. A vőfények a gazda nevében hivtak, hogy legyenek szivesek eljönni a vendégségbe, meg ne vessenek bennünket. Leültették a vőfényeket, ők vittek magukkal bort, de az ü j e g nem volt kidiszitve különösképpen. És amikor elfogyott a bor, akkor leállott a menet, kijöttek azx utcára, valaki hazaszaladt és az itthon lévő pincér már a l k a l m a z ó d o t t . Mert amikor g o n d ú t a, hogy elfogyott a bor, akkor már ő maga megint viszi utánuk a bort, hogy semmi hiba ne legyen az utánpótlásban. Amikor végigértek a falun, akkor este volt a vőlegényes háznál egy ilyen gazdaasszonyi vacsora. Itt akkor a vigabb kedvü gazdaasszonyok szoktak jó mókákat csinálni. / Kiegészités: mit hoztak a gazdaasszonyok? " Akkor röggé eggy tikot, mög eggy nagy kosár egyremást: tojás, t é f ő , turó, mák, d i j ó vót, egy nagy telli kosár egyremást, kinek mije vót. Asztán hozzákesztek a munkához."/

Már akkor meg voltak h í v a a násznagyok is. Meg a kocsisok is. Ez mind az esküvő előtti estén történt.Itt aztán éjfélig, éjfél után kettőig elviccelődtek. A gazdaasszonyok a násznagyokkal olyan ezstelenségeket csináltak. Azért akkor, mert a másnap már a fiataloké volt, és akkor már jobban kellett vigyázni. Nagyokat ivogattak, pedig akkor még sok d ó g i k v ó t a gazdaasszonyoknak, sütöttek, főztek, kocsonyát t á l ú t a k , meg mindent. Azért jó kedvük volt. Ö s s z e á t a k t,á n c u n i , r i k o g a t t a k , mert csak akkor alszik meg a kocsonya, hogyha e s z t c s i n y á j j á k .Akkor nem voltak fiatalok, akkor olyan csunyákat mondtak. Másnap már idegenek is voltak,

akkor már jobban meghunyászkodta. Még ilyennel is bolondoztak, hogy a kocsonyába ugy " főfelé csinyáták" a disznó farkát, aztán a menyasszony elé tették másnap. " Asztán ojjan szép dallokat danútak." Aztán mikor ez megtörtént, hazaszéledt a jó nép.
Az volt a szokás akkor, hogy a vőlegény elment a menyasszony rokonait is meghivni. A vőlegény akkor a maga házához hivta a menyasszony rokonait. Ezért átmentem Simonfára, de viszont egyedül mentem át. Ott meghivtam a menyasszony keresztszüleit, meg a hozzátartozóit. Meg a silányoknak a szüleit is. / Kiegészités: a lakodalmi szokások leirása után külön fejezetben foglalkozok azzal a kérdéssel, hogy a lakodalommal kapcsolatban használt eszközök, dekorációk leirását adjam és azok elkészitésének módját is./

Másnap reggel a vőlegény házánál történt olyan kis lakodalom utáni reggelen feldiszitették a kocsisok a kocsikat papirszalagokkal és zászlókkal. Még a lovakat is fölszalagozták, a szerszámokat meg fényesre p u c ú t á k . A zászlók nagy kasmir kendők voltak. Nagy botokra felaggatták őket.
Magukkal vitték a násznagycimert, amit szintén papirból készitettek. És amikor ez megtörtént, amikor már akartak indulni a nászutra, a " nászbamönésre", akkorra megérkeztek már a muzsikások./ Kiegészités: nagyon régen, amikor még nem volt rezes, akkor volt cimbalmos, bőgős, sipos, hegedüs. A cimbalom kivételével mindent magukkal vittek a nászutra is és zenéltek./ Azok akkor kimentek az utcára és elkezdtek a trombitával trombitálni. Erre összejött az összes meghivott vendégsereg. A zenészeknek volt kis hegedüjük is, este itthon azzal játszottak, de az utcán csak trombitáltak./ Megj: ez. kb. 50 év óta volt igy, amióta már rezesek is voltak./
Amikor idejöttek a népek, akkor elkezdtek megreggelizni, amit készitettek, azt a b i r k a g u l á s t . " Mögröggelisztek belülle a kocsisok", s elmentek haza. A fiatalok meg az udvaron egyet-kettőt táncoltak. Voltak lányok is akkor már. Akkor mikor idejöttek a kocsisok, akkor rang szerint felültek a kocsira. Legtöbbször ugy volt, hogy a vőlegénynek a keresztapja volt az első kocsis, meg a n y o s z o l ó - a s s z o n y ./ Kiegészités: a nyoszolóasszony az a legfiatalabb menyecske volt, " aki legközelebb vót rokóny hozzája"- a menyasszonyhoz. Ha ne vót tesférgye felesége, akkor a körösztszülőknek a lányik, vagy menyik lött a nyoszlóasszony. Vütt egy pintösüjeg bort, rávót kötve szallaggal három likskalács. Eszt levötték a mönyasszonyos háznál és ott kicseréték négyre. Eszt azér párosztak mög, hogy ne lögyön páratlan az uj pár.

Na, mikor ez megtörtént, akkor a " silányokta is fültették, mind-eggyik a vőfénnyivel üt egykocsin. Asztán a többi vendégök elosz-tották a kocsikat, kik hová kerültek. A rezesöket mög eggy külön ko-csira pakúták ", akik elkisérétk a násznépet, azok voltak a legu-tolsók. A vőlegény szülei nem mentek, az nem volt szokás."Mög it-hun is vót nekik dógik." Mindenkinek a kocsin vót kalácsa, azokat do-báltak le. Ha vidéki faluba mentek, ott már mindenki főleg a rokonok-nak dobálta a kalácsot./ Kiegészités: mindez, amit eddig leirtam, pon-tosan igy történt akkor is, ha a menyasszony helybeli volt.A silá-nyok a menyasszony és a vőlegény legközelebbi hozzátartozóinak a leá-nyai voltak. A sorrend mindig igy volt: testvér, keresztségi és bérma-keresztszülő gyerekei, aztán az egyéb rokonok, s végül a jó barátok, barátnők, ill. azok gyermekei. A silányoknak és vőfényeknek is volt jelvényük. A silányoknak a fején volt egy kis bokréta, a vőfényeknek a kabátjukon. Mostanában már " mirtusznak monták", de régen olyan ol-csó papirból volt, amit ugy vettek. Ezt a diszt a lakodalom végéig hord-ták, majd eltették emlékbe. Az öregek ma is őrzik./

Mikor aztán odaértek a menyasszonyos faluba, akor l e s z á t a k a k o c s i r u , a fiatalok, neg a zenészek, azok mentek e l ü , a kocsik meg kisérték, utánuk mentek lassan. Mikor odaértek / megj.: a szerző házához / a menyasszonyos házhoz, akkor az ajtó előtt "mögát" a vőfény és beköszöntött. Beköszöntöttek a vőlegénynek a rokonait, és ezzel köszöntötte fel az egész vendégsereget is. Mikor ez megtörtént akkor bementek a vőlegénynek a hozzátartozói a menyasszonyos házhoz. ott teritett asztal várta őket, ott elkezdtek enni.

A menyasszony "ezidő alatt" meg felkészült. Akkor az volt a divat, hogy a vőlegény nem mehetett be a menyasszonyi szobába. A menyasszony az édesanyjával volt ott bent, meg a keresztanyjaival. A vőlegény meg kint álldogált az ajtóban. Nem szabad volt bemenni. Egy olyan fél órát kellett rá várni. Meg akkor aztán a kocsisok már jól,ittak, -"ráérünk még mönni, majd hazaérünk"- nem volt sürgős, késett ezzel a menet. Mi-kor a menyasszony elkészült, akkor a vőfény megfogta a mennyasszonynak a kezét és az ajtóban elbucsuztatta a háztól, az édesanyjától, az édes-apjától, a házbeliektől és még a jó barátnőktől is.Akkor a menyasszony felült az egyik vőfénnyel a kocsira és elmentek a jegyzőségre, onnan me a plébániára Aztán megesküdtek. A menyasszony szülei nem mentek el. Ha helyben volt templom, akkor gyalog mentek. Ez volt a ritkábbik eset gyarmati viszonylatban. Leginkább az volt, hogy más-más faluban volt

a jegyző is és a plébánia is. Ha valaki Simonfáról nősült, akkor a jegyzőség helyben volt, a pap Zsleickislakon; ha Cálosfáról nősült, akkor is ott volt a jegyző, de a pap Szentbalázson volt. Mindig kocsin mentek, a zenészek muzsikáltak és a templomból egyenesen a vőlegényes házhoz mentek az igazi lakodalomra. Az esküvőre a menyasszony szülei nem mentek el és még az esküvő után sem mindjárt, hanem csak pár órával később, mikor gondulták már, hogy a vacsorára érnek oda. És a szülők vittek magukkal egy nagy véka süteményt és vacsora után azt ki szokták osztani és azt mondták, hogy ez a menyasszony ajándékja és ebből mindenkinek kellettt venni. Azt ugy hordozták körül az asztalok körül. És magukkal hózták azt a ruhát is, amibe majd a menyasszony felöltözik, ha a vacsora után átöltözik menyecskének. A " nyoszolóasszony" a menyasszonytól kapott egy puspánkoszorut, meg egy kokast. Eggy hosszi füszfára kötösztéék a puspángot és azt koszoruformára összekötötték" Kötöttek rá még eggy ojjan méter hosszi pántlikát." A pántlika csak rózsaszinü lehetett. ¶ A hazafelé már a kokassal rikogattak, a kokast főtartották a magosba, az csapkodott, neszezött, a nyoszolóasszony mög kikogatott. A mönyasszony silánnyai mög kaptak a mönyasszonytól két tényért, ojjan rózsással, kalánt, mög asztán két ivópoharat. Ezis piros rózsás vót. Gyegytányér és gyegypohár-igy hitták ezöket. A lakodalomkor ezöket tötték az uj pár elé, de nekik csak a mönyasszonytánc után szabad vót önni. Nekik akkor sem tálútak különb, leginkább csak a gazdaasszonyok között a konyhába öhettek, a hun helet kaptak."

" Hogyis monygyam, hogy eggyik szavamat a másikba ne üssem "-, mikor végeztek az esküvővel, akkor felültek a kocsira, de akkor a menyasszony meg a vőlegény már egy kocsira ültek. Az volt akkor a divat, hogy a harmadik kocsin ült akkor a menyasszony meg a vőlegény. Elől voltak a násznagyok kocsijai. Összesen négy násznagy volt. A nyoszolyóasszony már ráült az ő maga urának a kocsijára. Az ura mellett ült hazafelé.

Amikor megint ideértek a vőlegényes faluba, " akkor nem szát le a kocsiru sönki, csak a rezesök." Azok jöttek a násznép kocsija előtt egészen a vőlegényes házig a falu szélitü. Megérkeztek a vőlegényes házhoz, akkor már a vőlegény lesegitette a menyasszonyt a kocsiról. De már akkor el volt készitve, hogy a menyasszonyt megöntözte a vőlegény. Volt ugy, hogy a vőlegény szájából spriccelt egy kis vörös bort a menyasszony arcára, vagy ugy is volt, hogy egy üvegből

öntött egy c s ö p p ö t az arcára, hogy a menyasszony mindig piros legyen. A menyasszony ruhájára ugye nagyon kellett ám vigyázni, nehogy a ruha ē f ó t o s o g g y o n .
Akkor leteritettek egy kék kötényt, o d a l ö t t t é v e e g g y p o h á r t e l l e v i z z ē . Azt fel kellett rugni a menyasszonynak. E z c j j a n a s s z o n y i d o l o g v ó t , azért, hogy amikor gyereke születik, akkor könnyebben meg fog születni. Akkor a konyhába kellett bemenni, ahol volt egy létra. Azon jártak föl a padlásra. A z o n i s k ö l l ö t t f ő l é p n i h á r o m l é p c s ő t , h o g y a n n y i é v i g n e m l ö s s z g y e r ö k e n e k i j j e .
és amikor megérkeztek a lakodalmasok, akkor az is volt, hogy a násznagyokat nem engedték be a gazdaasszonyok, amig meg nem mondták, hogy mi van a gazdaasszony lába között? Mindent mondtak, de nem találták el. Tiz forintot kellett volna fizetni a násznagyoknak, addig nem mehettek be. A gazdaasszonyoké lett volna a pénz. A násznagy ilyenkor azt mondta, " füzessön a rosseb, inkább ē m ö g y ö k haza." Mégsem fizetett. Akkor valahogy ügyesen a másik gazdaasszony megsugta a násznagyoknak, hogy mi van ott, megmondták, akkor bemehettek./ Megj: paraszttök volt./

Utánna bevezették, vagyis beköszöntötték a menyasszonyt. Annak meg kellet csókolnia az uj szülőket, "mög a k ö z e l e b b i r o k o n y o k a t ."
Közben mindenki leszállt a kocsiról. Miközben a vőfény beköszöntötte az uj menyasszonyt a lakásba, a násznép bevonult a lakásba. A bevonulás nem azonnal történt, mert még közben a nyoszolyóasszony egy koszorut dobott a háztetőre, azt a papirkoszorut, a puspánkoszorut, amit a nászba is elvitt magával. Ha lecsuszott a koszoru, akkor azt szokták mondani, hogy nem marad meg az uj menyecske, mert elmegy haza. Akkor addig dobálták a háztetőre, mig egyszer csak fönnakadt. Akkor r i c s a j - k o d t a k , " hogy most itmarad ám az uj mönyecske!" Mikor ez megtörtént, akkor mindenki tényleg bevonult a szobába. E g g y k i c s i t o t b e n n ü d ö g é t e k , közben meg kijöttek az udvarra, a fiatalság egy kicsit táncolt. A k k o r k ö z b e m ö g l e p t é k a t á j t o g a t ó k i s a m u l a c c s á g o t , e g g y j ó d a r a b i g a z o k n a k i s m u z s i k á t a k a z e z e s ö k . Azok közben mulattak, ittak, kinálták őket a csaposok borral. Egy fehér kötény volt a csaposok előtt, erről tudták meg a többi vendégek, hogy ezek a csaposok. Aztán esetleg ital kellett, akkor mindig a csaposhak kiáltottak, hogy " csapos, hozzá bort!" Vagy:" Aszt az asztalt hozzad, és hozz eggy széköt!" Ez volt a dolga a csaposnak. Berug-

ni nem nagyon volt szabad nekik, mert akkor nem tudtak szolgálni. Amikor már a vacsorához készen lettek, akkor mondták a vőfények a rezeseknek, hogy " fujják ē a tájtogatóknak a kisérőt!" Akkor a muzsikások fujtak egy kisérőt, ez a Rákóczi induló volt, e z z ē s z o k t á k ē k ü n n i ü k e t h a z a . Akkor el is mentek haza, az ittmaradt vendégsereg meg behuzódott a szobába és készülődtek az első szobába a vacsorához. Az volt megteritve nekik. Eközben a menyasszonyt a másik szobában ültették le, " amejjikbe nem táncútak, vagy ha nem vót másik szoba, akkor még ugy is vót, hogy a konyhába, vagy a szomszédba ütették. A bekérésig nem szabad vót főkēni és ēmönni. Ott őrösztek a nyoszoló, nög a silányok, mer ha ēmögy a helirü, akkor mögrontják."

Amikor meg volt az asztal teritve, akkor bement a vőlegénynek mind a két násznagya a szobába vele együtt. Aztán mentek a menyasszony násznagyai is és xxxxxxxxxxxxxxx a menyasszony szülei. A vőlegény szülei egyáltalán nem ültek be. A többi vendég aztán ült be.

Ü l é s r e n d .

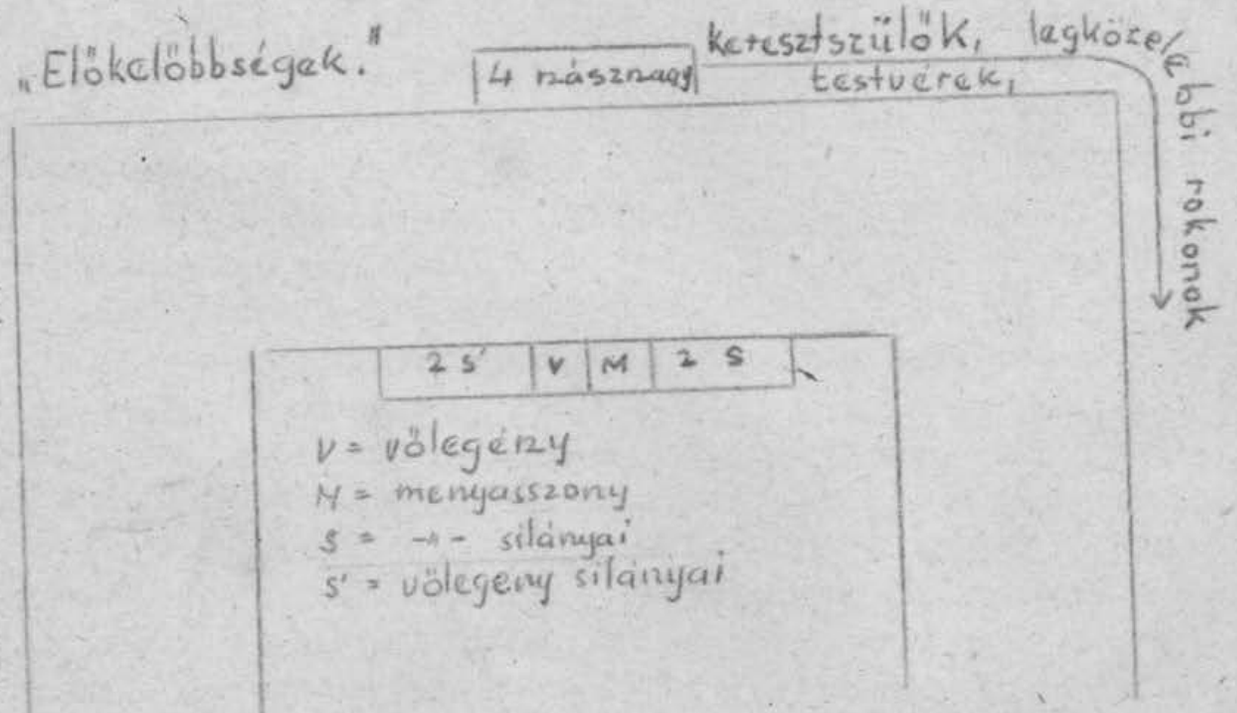

/ Kiegészités: a vőlegény, menyasszony, silányok azért ülnek az asztalfőre, - mert az ajtóval háttal az asztalfő - őket fogják a vacsora után kikérni és innen könnyebben állhatnak fel. " Az előkelőbbségek" alatt kell érteni a községi előkelőségeket. Közülük " a tanittó, a jedző, az urassabb rokonyok, az erdős " el szoktak jönni lakodalomba, de a pap csak az " utóbbani" időben, kb. 20 éve " ezök az uj papok." Az előkelőbbségeket ugy ültették, hogy láthassák az uj párt. A többi vendég " ugy ügyesködött, hogy jobb hejre kerüjjön."

Amikor már elhelyezkedtek, akkor a vőfények legelőször beköszöntötték egy öreg gazdaasszonyt, hogy az ott lévő násznép hogyan fogadja azt? " Hogy ez lössz-e a vőlegénynek a h i t v ő s p á r g y a , v a g y e l u t a s i t t y á k - e ? Legtöbbször mindig elutasitották ezt, hogy nem ez az, m ö n n y ö n k i i n n e n d ! A következőt hozta a vőfény. Ez volt a nyoszolyóasszony. Azt elfogadták a násznagyok, nem bocsájtották el, de azért megmondták, hogy ez se a vőlegénynek a hitves párja. De azért helyet foglalt az " eggyik ü l ő s a r k o n ."/ Kieg: ülősarok volt az a sarok, mely a rajzon megjelölt részt mutatja: ahol helyet foglaltak a legközelebbi rokonok./ Akkor aztán jöttek a silányok. Először jöttek a menyasszonynak a silányai, beköszöntötték azokat. A vőlegény mellett egy helyet elhagytak, ahol majd a menyasszony m ö g t é r . Azután köszöntötték be a vőlegény silányait a vőlegény mellé. " Legutójjára vót a mönyasszonybeköszöntés. Akkor vót nagy öröm: ez a vőlegény hitős párgya, eszt ēfogaggyuk!!!"

Megkezdődik a vacsora.
Legelőször bejön a vőfény és csendet kér a szobában.Elkezd beszélni, amikor is beköszönti az első tál ételt, a levest. Ez minden lakodalomban igy van. L e g e l ü áll a vőfény, egy tál van a kezében, utána sorakoznak fel a gazdaasszonyok. Ugy hogy akkor már folyvást jön a vacsora. Lesik, hogy elfogy-e a leves, akkor a tálakat kiviszik, hozzák utána a főtt hust, " mög a paradicsommártóst." / Kiegészités: baromfihus, volt, a többi husból mint a bikából, b o r g y u b u, disznóból nem adtak fel főtt hust, azokból volt a p ö r k ü l t, a pecsenye, a marhának a l á b á b u meg a kocsonya./ Aztuán meg jött a pörkölt meg a r i z s a . Közben aztán jött a savanyuság s ü t t h u s s a l , pecsenyével. Volt paprika, uborka, szelt káposzta, " möz ez a céklarépa." Akkor l e g u t ó j j á r a meg jött e réte: turós, mákos, darás, meg krumplis is. Almás az nem volt még akkor.
Akkor a vacsora alatt még a zenészek végigjártak, minden vendégnek megkérdezték a nótáját, lejátszották. Ezt hivták d u s n a k, azaz d u s o z á s n a k . Egy tányér volt, abban volt egy rozmaringos pohár, a vőfény kezében volt egy p i n t ö s ü j e g bor.Mindenkinek öntött egy pohár bort, az ivott és aztán megmondta a nótáját a muzsikásoknak, azok " mög ēmuzsikáták neki." A másik vőfény meg tartott egy tányért, a vendég meg beletette a tányérba azt a pénzt, amit a muzsikásoknak szánt, " amiér ēhuszták a nótáját nekije." " Evvel asztán ēmullott a vacsora." / Kiegészités:még a vacsora közben volt egy-két szokás. Pl.:a lakodalomkor, mikor még mindenki az asztalnál ült, akkor a két vőfény bevitte a " kiscimröket alanni." Mindenkinek adtak egy " cimret"; az egyik vőfény

osztotta a cimert, a másik meg szedte utána egy tányérban a pénzt. Az igy összegyüjtött pénzből jött ki kb. a cimerekhez vásárolt papir ára. Ez az eladási cimer egy kis darab p u s p á n g r a v ó t ráköt-ve.
A "rizsa" bevitelekor szedtek a gazdaasszonyok " kásapénzt" is. Ez ugy történt, hogy a vőfény az egyik gazdasszonnyal bement a szobába. A gazdasszony vitt be magával egy nagy fakanalat és a vendégek abba tették a pénzt. Ezt azért szedték, hogy majd éjfél után a zenészeknek adják oda és a gazdaasszonyok külön táncolnak egyet./

Akkor " mögen" kikérték a menyasszonyt meg a silányokat az asztaltól és akkor mindig az volt a szokás, hogy az egyik vőfény kikérte a menyasszonyt, táncolt vele egy kurtát, azután kikérték a silányokat és azokkal is táncoltak egy kurtát a vőfények. Ezt hivták menyaasszonytáncnak.

/Kiegészitás./
A rontás ellen nagyon védekeztek. A vőlegény és a menyasszony között nem volt szabad tálat áttenni. Ha mégis megtörtént véletlenül, akkor valaki hirtelen odaugrott, hirtelen összecsapta őket, hogy el ne váljanak.
Amikor a menyasszony és a vőlegény ki akartak menni a menyasszonytánc után, akkor egy nagy kendőt, vagy egy lepedőt dobtak az uj párra és abroszt a vőlegény hátát ütögették kézzel, de még "söprüvel" is. Ez mind azért volt, hogy egészségesek legyenek és hogy a menyasszony ruhájához ekkor senki hozzá ne érhessen, mert ezzel megrontották volna./

Akkor kiment a menyasszony a másik szobába, ott á t ű t ő z ö t t. U j m ö n y e c s k é n e k. " Eddig k i p a k ú t a k akkor a táncteremi szobábu, az ősö szobábu", akkor a menyasszony már fel volt öltözve./ Kiegészités: a menyasszony fejét fekete selyem kendővel kötötték be"konyra". 40 éve azonban már piros babos kendővel kötötték be a fejét. " Régön nem vót fehér" amenyasszony ruhája, amilyen volt, de leginkább égszinkék volt. 40-50 éve pedig már csak fehér ruhát viselt a menyasszony. A menyecse ruhája is régen olyan volt, amilyen volt, most már leginkább piros karton../
Akkor a vőfény ismét beköszöntötte a menyasszonyt a menyecsketánchoz. Itt áll előttünk a szépséges menyasszony, aki most először menyecskefővel mulasson. Akkor minden vedég táncolt vele egy rövidet, / r ö v i d ö t ./. Amit szántak neki pénzt, meg ajándékot, azt megint egy tányérba belerakták, amit a vőfény tartott. Két tányér volt a kezében, amikor valaki tett bele pénzt, akkor azt a tányérral letakarta, hogy valaki ki ne vehessen belőle. Amikor ez megtörtént, akkor

akkor a menyasszony összeóvasgatta azt a kis táncpénzit. Ekésztük neki mondani, vögyön uj cipőt, mert ugyis letiportuk a cipőjének a sarkát. Nagyobb ajándék akkor nem volt. Esetleg a vőlegénynek a keresztapja vett neki egy fekete bársonykalapot, esetleg a másik keresztapja inget vett neki, vagy pénzt adott neki egy kalap árát. A menyasszony keresztszülei tőle meg keszkenőt kapott kettőt, más-más szinüt, ezt a keresztanyák megbeszélték. Aztán tovább ment a tánc, hun eggyik embör, hunegygyik körösztaptyais elhitta az ujmönyecskét táncúni, "asztán röggelig csak táncútak."
A menyecsketánc után elkisérték az uj párt az istállóba, vagy a pajtába, esetleg a padlásra, amelyik a gazdának a legszebb volt. Ott az uj pár egy kicsit elidőzött.
Akkor jött az éjféli ebéd. Akkor más ételek voltak. Éjfélkor volt fasirozott, azután maradék, meg rétes, sütemény. Akkor még csak a bort itták, meg esetleg ha valaki mëgóhajtotta a pálinkát, akkor mondta annak a csaposnak, hogy " neköm aggy ëgykis pálinkát!" Akkor már az ivott. Akkor bejött, a többi nép között megérezték a szagát, akkor " aggy neköm is " mondták. Igy aztán lassan kénytelen volt már az a csapos nékibocsájtani a pálinkát, akinek kellett, az ivott.

Még igen sokféle szokás volt a lakodalomban. Az is egy szokás volt, hogy a gazdának példát kellett mutatni a mulatságban:"Vig a gazda, vig a vendég " ezt kiabálták, neki kellett a legtöbbet táncolni is.

Sokat mókázott még a násznép.A menyasszonynak a cipőjét a vacsora alatt el szokta valaki lopni az asztal alatt. A lopó pénzt kért a cipőért a menyasszonytól. Ezt a násznagy fizette ki, a lopó azonban ezt odaadta a menyasszonynak.

A menyasszonytáncor 3 égő gyertyát tartottak kézben. Táncolás alatt az első gyertyát a koszoruslány fujta el, a másodikat a menyasszony és a harmadikat a vőlegény. Ekkor lett vége a menyasszonytáncnak.

Nemcsak az ételeket köszöntötték be, hanem a bort is. Ezt a mondókát mondták:" Sok vidámságu bort az isten adta, gazdánk hordóját mind kifuratta és teli kácsó borát idehozta."

Éjfél után a gazdaasszonyok maguk között összeszedtek egy-egy forintot és ezt a zenészeknek adták. Ezen ők külön táncoltak. A táncolás nagyon érdekes volt. Karikába álltak és ugy táncoltak, kiabáltak, rikogattak.

Főzőkanál volt náluk, tepsi, seprő, "meszellő", meg a nyakukon olyan piros paprikafüzér. Az eszközöket összeveregették és nagy zajt csaptak. A zenészek addig huzták, a fiatalok fizették a cigányokat, hogy csak huzzák, hogy " dögüjjenek ki a gazdaasszonyok", " ollik má a nyelvit is kilógatta, s még a verbungot is járták. A fiatalok akkor féreátak."

" Tilulás is vót. mint amikor régen tilútak.Eggy embört lefektettek a padra, aszt lëteritötték fehér l e p ö d ő v ē, és akkor annak az embörnek a kezit fokta az az embör, aki tilút. Annak a kezivē tilút ëggy törülközőkendőt. Evvel a kendővel oda-odacsapott hun az ëggyikre, hun a másikra a bámulók közé.Azok hāgatták a tilulót, mer az mindég beszét, hogy csak ürá ügyejjenek. Vót nagy s i k é n t o z á s . Ez é f é után vót, hogy a nép në ámosoggyon."

" Gyütt a halá. Ëggy embört betakartak lepödővē. Akkor a népek a fal felé huzóttak. A népek nem ismerték mög, hogy kijez? De ez ëggy kicsit kikukucskát, ütet azonban nem ismerték mög. Akkor ēkapott valakit, akit ugy kiválasztott, annak nekiugrott, mögölēte, ēkapta, asztán kivitte a táncszobábu a gazdasszonyokhó. Eszt töpször mögismétüte. Az ámukat igy akarták ēvönni, mikor má kesztek lankanni."

Felöltöznek papnak és gyóntatnak és temetnek is. Fehér lepedőbe öltöztek fel, minden bolondságra ezt használták. Valakit lefektettek a padra, letakarták, elénekelték, sok bolondságot gyóntak, mondtak, hogy ilyen meg olyan ember volt, ezt csinálta, azt csinálta és ezeken nagyokat nevettek.

Köszörültek is. Ez ugy volt, hogy egy embert meghajlitottak, annak az ülepéhez kést tartottak, azt ugy mozgatták, mintha valóban köszörülnének. Az ember a lábát mozgatta és berregett. Az volt a mulatság, hogy hogyan tudott mozogni, meg berregni. Az egyik falubeli ember o yan jól tudta ezt utánozni, hogy rajta is maradt a név, hogy a Köszörüs Hegedüs. Természetesen ehhez is volt jóizü mondóka és ezen is nevettek.

Reggel.

Amikor visszajöttek a reggeli táncolásba, akkor ették a kocsonyát. Amikor v é r a t t , a vendégek mosakodni mentek az i t a t ó k u t h ó . A falu végére. Az egész násznép ment muzsikaszóval. Akkor aztán mosakodtak, a vőfényeknek meg a v á l l i k o n volt a kendő, akkor aztán t ü r ü s z k ö t t e k . " A kokát mög az a vendéghijó mindég ü s z t e,

hajtotta előtte, a kakas mög r ö p k ö d ö t t , a n n á m ö g v ó t e g g y b a l t a, aztán oda-odavágott hozzá, annál jobban röpködött a kakas. A kakast aztán a vőlegényes házhoz vitték vissza é v ē, " mer a vendéghijó nem találta ē. " Amejjik embör nem akart ēmönni a kuthó mosakonni - ú mán nem mén el oda - akkor a vőfényök fokták a tragacsot, asztán ētóták oda, ahun köllött mosakonni. Ammög aszonta, ti vótatok a bolondokAkkor asztán kimöntek a rezesök, mög a fiatalságok és összeszöttek mindön vendégöt." Akkor azok, akik eddig már megszöktek, kaptak egy büntetést. Ami összejött pénz, az mind a muzsikásoké volt. Körülbelül 10 P. jött össze . " Vót aki csak azér mönt haza, hogy möglán-cújják." Akkor esetleg olyan helyre is "odakattak" a muzsikások, hogy ott már a háznál fogadták őket pálinkával. Amire visszajött a"jónép", egy kicsit már be is rugtak. Akkor lett meg aztán a kocsonyából a regeli, meg tésztából. Mákos tészta, diós, meg ilyen hosszu kőttes volt, rétes és " kuglóf " is volt.

Reggeli után egészen délig ment a tánc, a gazdaasszonyok meg csinálták az ebédet. Ebédre " becsinátt leves" szokott lenni vadasan, tejfelesen. A " háziasszonyok" / igy is mondják / számbavették, hogy mi is maradt: általában csak tejfel, turó, meg tojás, ezt aztán eladták, " tortaféle" akkor még nem volt. Délután 2-3-ig tartott a lakodalom, de volt még négy óra is, mire elszéledt a násznép. Itt maradt minden féle edény m o s o g a t a t l a n ú , n e k i n y o m t á k a menyasszonynak a kezébe is a m o s o g a t ú r o n y g y o t , hogy mosogasson. A butorokat a szomszédba vitték. " Belekerült ojjan három napba, amig az embör aszt monta, hogy i t t h u n vagyok. Az ujj házasok külön szobába möntek az ö r e g e k t ú ."

" Másnap, vagyis mikor a lakodalom ēmullott, akkor az örömszülők elindútak haza. Fölütek a kocsira, kiméntek a kapun, fölát a kocsiba az örömapa. Kezibe fokta a telliüjeg bort és szentúte a falut végig, még ki nem ért a falubu. Ojjan körösztöket vetött úgy öntötte a bort, még ki nem fogyott az üjegbü."

.. ..

/ Kiegészités:

a./ a következőkben leirom a mai helyzetet;

b./ majd azokat az eszközöket ismertetem, melyeket a lakodalmakkor használtak, Közlöm azokat szemléltetve eredetben és készitésük leirását is. Sok házban őrzik még ezeket kedves emlékként az első szobában./

.. .. ..

A lakodalmi szokások helyzete ma

Egy esküvőkör már előfordult, hogy autóbusszal hozták a násznépet a szomszéd faluból, bár az autóbuszt is fellobogózták, mint régen a kocsikat./ 1962 /

Megváltozott az ajándékozás is. Azt ma már nem a régi kedveskedés, egyszerüség jellemzi, hanem a divattá vált nagy ajándékozási láz. Nem is szerénykedve adják a mosógépet, motorkerékpárt, drága ruhákat, órát, stb., hanem minél nagyobb nyilvánosságot biztositva: mekkora ajándékot viszek! Hadd lássa mindenki! És már az átadás előtt gyakran fel is bontják, sokszor maga az ajándékozó. Változnak az idők, változnak az emberek, jobban élnek, többet tudnak adni. Az viszont természetesen ma is szabály, hogy jól fel kell jegyezni, hogy kit és hová is hivtak meg, a meghivás módját, az ajándékozás mértékét, mert mindezt pontosan igy kell majd viszonozni is. Ezért gyakran meg is beszélik, hogy mit vegyenek pl. a menyasszonynak, nehogy egy fajta tárgyból sok összeszaladjon. Bár ilyen óvatoskodás ellenére is megtörténik, hogy egy-egy fiatal pár kap mondjuk 5, vagy 10 feketés készletet, egyéb készleteket, törülközőt, stb. Sebaj, majd csak törik belőle, meg aztán szép,csendben tovább is lehet a felesleges dolgot ajándékozni, mint pl. a hetedik vasalót.

Az anyagi gazdagság mellett is szintelenebb lett a lakodalom. Nagyon megváltozott az étrend is, az italok is. Az u.n. divatos sütemények is szerepelnek az étrenden, elsősorban a torta. De ma már ezt is nem egyszer a városi cukrászdában veszik meg. Érdekes feljegyezni a tortahozás módját. Már a városból is legtöbbször csomagolatlanul hozzák haza. De még ha ott becsomagoltatják is hazulról a lakodalmas házhoz biztosan nyitva és nagy feltünőséggel viszik el. A gazdaasszonyok igen szigoru kötelessége erre a tortára vigyázni. Feltétlenül az elé kell tenni az asztalra, aki hozta. A kinálás gondja már ezé a vendégé, aki mindenképpen jól jár. Ha nagyon dicsérik és elfogy, akkor ez az ő dicsősége. Különösen akkor nagy dicsőség, ha éppen ő maga sütötte. Ha nem fogy el, akkor is jól jár, mert a lakodalom után ugyanis minden vendég kap az otthoniak részére is egy kis k ó s t u l l ó t . Ha semmi sem marad, akkor is kap tortát, amit a házigazdáék adtak fel. Ha pedig nem fogy el, akkor azt mind neki kell becsomagolni. Lényegében ugyanez áll a hozott süteményekre is. A forma kedvéért azért más fajta süteményt is csomagolnak be.

A bor és a pálinka ma is megvan, de emellett nagyon elterjedt a házilag készitett édes rövid italok felszolgálása is.

Bár ma is megvan még a rozmaringos pohár, a menyasszony kitáncoltatása is, a pénzadás azonban már szintén az uj ajándékozási lázt mutatja. 1-2 forintot adni már szinte szégyen. A közelebbi rokonnak pedig szinte illik százast, vagy százasokat dobni a tányérba. Meg is teszik, sőt még meg is lobogtatják. Persze igy bizonyosan többen látják. Ugy hogy ma sem zárkózik el senki pl. a násznagyi tiszt betöltése elől, de azért titkon örülnek, ha elhuzódik az esküvő ideje. Az ajándékokat is az örömanya szedi össze kosárban, ill. kosarakban, másként el sem férne és nagyon ajánlatos ügyelni a drága holmikra. Ezt nekünk igy mondták el, egymás előtt azonban mindezt tagadják. A többi szokások ma is élnek, ugy hogy, ma is szép még a lakodalom falun, de egyre modernebb lesz. Eltünőfélben vannak a régi szép köszöntők, ma már sokan irnak ilyesmit, természetesen ezek már amolyan utánzások csak. Dalaik azonban még a régiek, azokat nagy szeretettel éneklik. Igaz, hogy a fiatalok már énekelik lakodalom alatt az uj dalokat is, és táncolják az ujakat is. Az idősebbek még szivesen csárdásoznak és verbunkoznak, de leginkább csak ők.

.. ..

Násznagycimer teljesen feldiszitve.

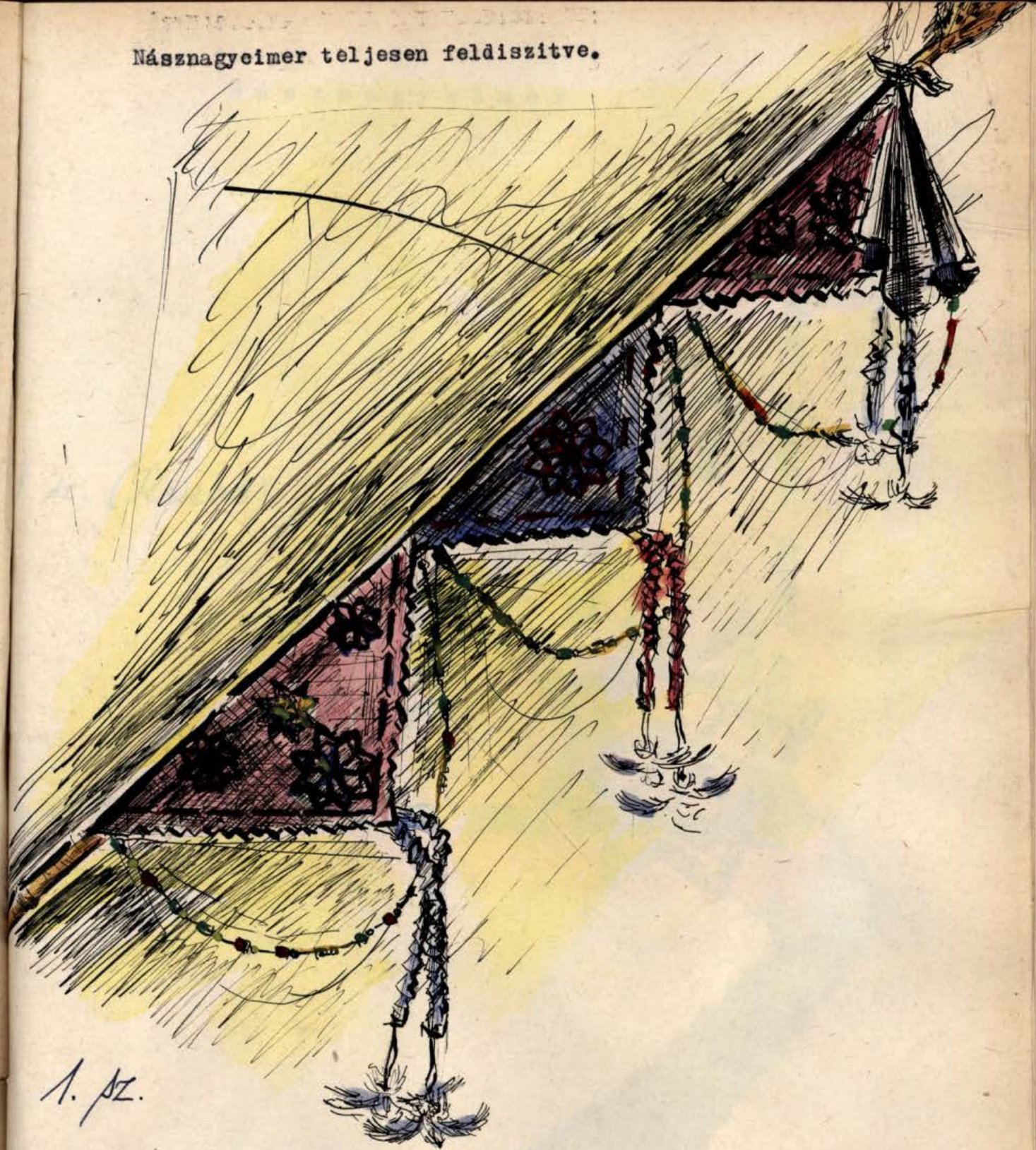

1. sz.

/ Megjegyzés: a násznagycimer tartozéka még 4 kiscimer is, amelyet a háromszögek felerősitési helyéhez, az u.n. csucsokhoz kötöttek. A rajzon azért hagytuk el, hogy ne okozzon zsufoltságot./

Násznagycimer

Kis „cimer" - fül, Eladási cimer"

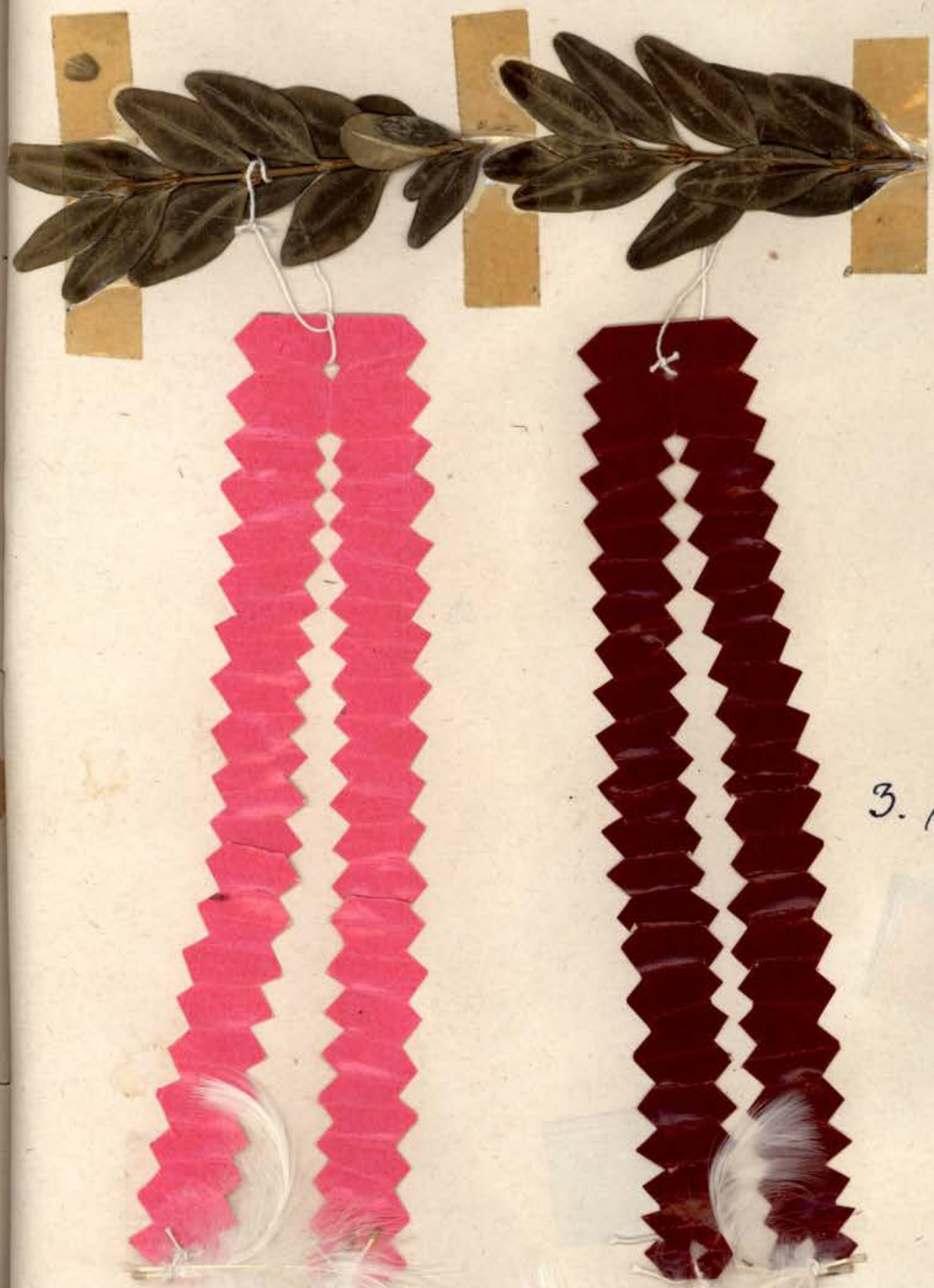

3. pz.

„Füzér"

4. sz.

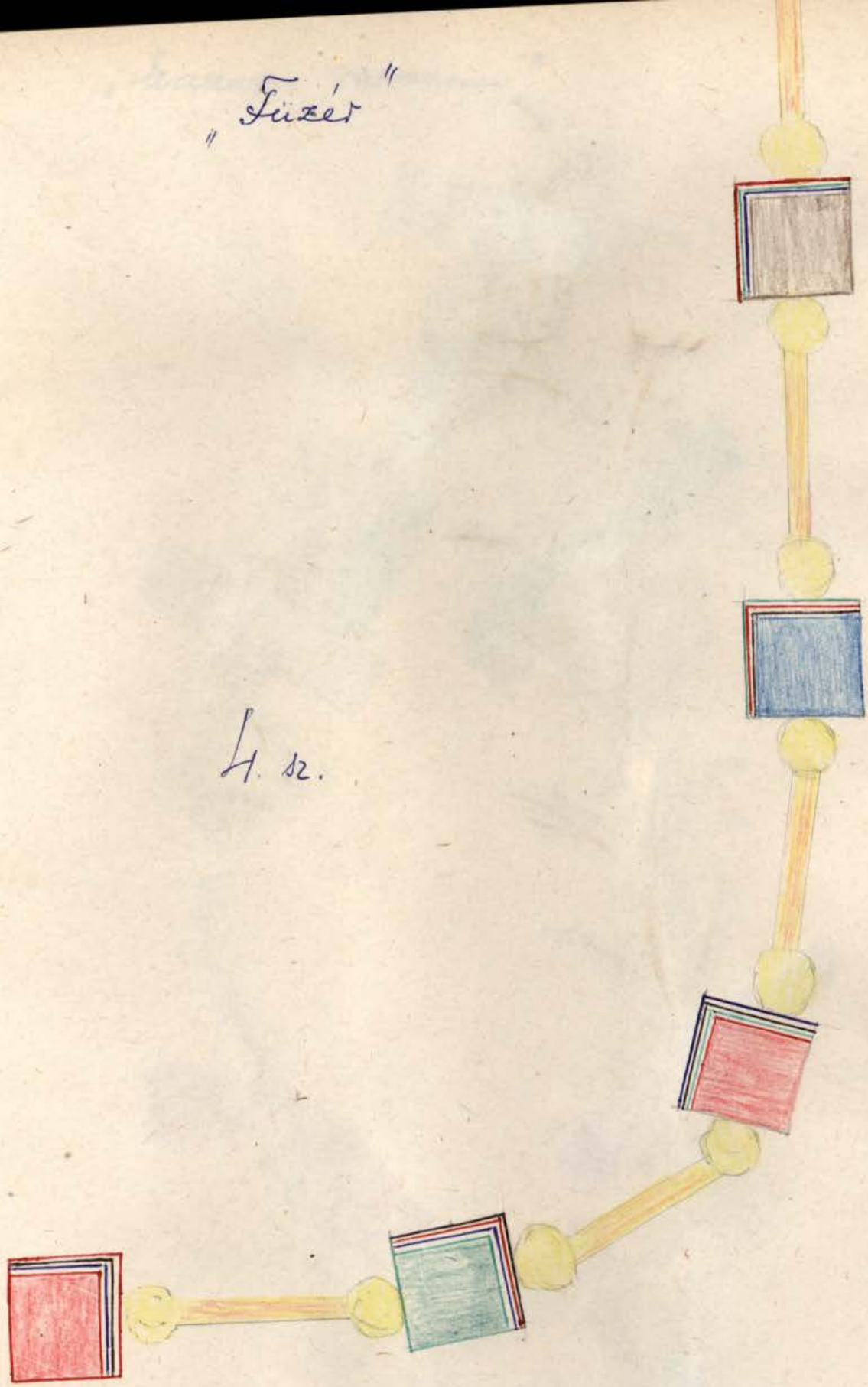

„Szallagos rozmaring"

„Rozmaringos óra."

6. pz.

A lakodalmashoz szükséges néhány kellék készitésének leirása.

1. sz. Násznagycimer.

Az esküvő előtt egy héttel a menyasszony összehivja lánybarátnőit cimröt csinyáni. Azt cimerpappirbu "csinyáták." Az olyan fényes papir volt/ Megj.: ma márványpapirnak hivják/ sokszinüt vettek. Aranyszinüt csak egyet, mert az drágább volt. Vágtak egy szál nádat, amelyen volt szép cimer. A szines papirt kivágták négyszögletüre és azt összehajtották három sarokra. Kicsipkézték a két csucsoldalt. Akkor aztán a két kicsipkézett oldalon ujra csináltak egy keskeny behajtást és egy centisre bevagdalták. Aztán befüznek egy másik szinü füzőt. Aztán kivágtak egyrétü csillagokat és azt tojásfehérjével ráragasztották a háromszögre. Egy-egy háromszögön 3 ilyen csillag volt körben. A középre egy " pupos " csillagot ragasztottak. Ahány csillag volt, az annyi szinü volt. Csak olyan nem lehetett, amilyen az alap volt. Egy nádra három ilyen háromszöget tettek, a sarkokon odakötötték a nádra. A nádon volt még a füzéris, amit a csucsokhókötöttek három hullámba./ Megj: a füzér készitését külön irom le./ A násznagycimert a násznagyok vitték a kocsin nagy kevélössen, oldalt forditva./Lakodalom után az első szobában őrizték, ma is sok házban megtalálható még/A háromszögekre tettek még három kis cimert is, a csucsokra is 1-1-et, tehát négyet összesen. III. hétet

2. sz. Kiscimör.

A " kiscimröt" a következőképpen csinálták:
7 db. volt , a násznagycimer 7 sarkára, csuccsára vót csinyávā . / Megj.: a násznagycimer rajzán az egyszerübb lerajzolás miatt csak a három háromszög csucsára rajzoltunk kiscimert, ezen felül még négy volt azokon a csucsokon, ahol a háromszögek a nádhoz voltak erősitve. Ha azonban igy rajzoljuk, akkor a násznagy cimer nem lett volna szemléletes a zsufoltság miatt, a valóságban persze a méretek nagyobbak voltak és ugy nem keltette a zsufoltság látszatát./ " A pappir amijjen hosszi vót ", abból kétujjnyi szélesset vágtak le és azt két ágra kicsipkézték. Aztán két-két ludtullat összekötöttek házi cérnával, azt a cimer végére vágott lyukba beledugták és cérnával odakötötték. " A kiscimer ki vót redüve ."/hullámositva./

3. sz. Eladási cimer.

Lényegében ugyanaz, mint a"kiscimer" azzal a különbséggel, hogy a kiscimert egy darabka "puspángra" kötötték rá. Ebből annyit készitettek, ahány vendégre számitottak és nagyon vigyáztak arra, hogy egynek is ne jusson véletlenül, mert az nagy sértés lett volna. Ezeket az eladási cimereket adták el a vacsora alatt a vendégeknek. A beszedett pénz fedezte a papir árát, tehát csak egy szép kedveskedésről volt szó.

/ Lakodalmi kellékek leirásának folytatása./
Kiegészités: a nászнagycimer rajzán látható még, hogy a cimercsucsnál lóg egy zsebkendő is. Általános szokás volt, hogy a menyasszony vett még négy szép nagy zsebkendőt is, egyet-egyet rákötött a cimerre, s mivel 4 násznagy volt, négy zsebkendőt kellett vennie./

4. sz. Füzér.
Mint fentebb irtam, a násznagycimerre volt kötve hullámosan, a rajzon ez jól látható. Készités módja: kukoricát pattogattak, kiválogattak szép egyenes és szépszinü zsuppszálat, azokat kb. 3 cm-es hosszura vagdosták el. Összeszedtek sok maradék ruhadarabot és azokból kb. 2 cm^2 nagyságu négyzeteket végtak ki különféle szinü ruhadarabokból. Az összeállitás módja: 2-3 ruhakockát összefogtak, tüvel, ill. házi cérnával átszurták, kukorica, zsupp, kukorica, ruha,....volt a sorrend. Természetesen ebből is négyet kellett készitени.

5. sz. "Szallagos rozmaring."

Egy darabka rozmaringra különböző szinü szalgocskákat kötöttek. Ezeket a diszeket is a menyasszony készitette és osztotta ki a násznagyoknak és a vőfényeknek és ugy mentek az esküvőre. A kezükben tartották, fölemelgették a magasba és nagyokat rikogattak az uton.

6. sz. " Rozmaringos óma."

" Amikor odamöntek az ótárhó, eskünni, akkor a nyoszolóasszony eggy szép nagy, a legnagyobb piros ómába eggy hosszi szár pántlikás rozmaringot beleszurt és aszt az ótárra tötte és az otmaratt a papnak. És ezeggy ajándék vót, evvel kedvesködtek a papnak."

Ezen felül a lovakat is f e l s a l l a n g ó s z t á k különféle szinü szalagokkal, de az utóbbi - 40-50 év - időben a menyasszony kocsiját és a lovakat csak fehér szalagokkal diszitették.

Emlités még néhány szokásról, ill. tevékenységről:
Leánybucsu a faluban nem volt szokás. Legénybucsu szokott lenni, de különösebb szokások nélkül egyszerüen összejöttek a korcsmában a legény barátai és ittak és énekeltek. Ez az esküvő előtti második napon szokott lenni, de ez sem volt mindenkinél.
A vőfény a kikérést mindig a lány nevében mondta. Hogy sértődés ne essék, a vőfények megbeszélték a kikérés, általában a teendők rendjét. Pl. esküvő előtt az egyik a háztól, a másik az esküvőre kért ki.

Hiedelmek- babonák - jóslatok

Kísértés:

1. Ugy napszálltam után, amint lovaival hazafelé tartott a mezőről a kocsi előtt feltünt egy kotlós sok csibével. Vissza kellett tartani a lovakat, nehogy agyon tapossák a csibéket. A kotlós a kocsi előtt ment, s amint egy hidhoz értek azon által-menve csibéstől együtt eltünt. Valószinü boszorkány volt.
2. Élt a faluban egy Nagy Pál nevü ember, aki valahonnét sok kincsre tett szert, ennél fogva a falusiak azt tartották róla, hogy a szellemekkel cimborál. A kincset valahol a szőlőben elásta, s hamarosan meghalt. Különösen esténként sokan láttak egy fekete kutyát kóborolni arrafelé, ahol a kincset elásva vélték. Azt mondtá-k, hogy az nem lehet más, mint Nagy Pál kóbor lelke, amely a kincset őrzi. Nem merték megszólitani, ha láttá-k is messze elkerülték.
3. Az erdő közepén, egy mély vizmosás felett volt egy hid, amint át akart rajta menni a tuloldalt egy hatalmas ember lépett a hidra. Az illető megijedt - mivel már sötét volt - megfordult, de a hatalmas ember is utánma ment. Ha sietett, akkor az is sietett, ha lassan ment, akkor az is lelassitotta lépteit. Amikor az urodalmi erdőhöz értek, azt mondta a hatalmas ember; annak köszönheted az életedet, hogy lejárt az időm! Ezzel eltünt. A kakas elsőt kukorékolt.
4. Hajdan, nem is olyan régen az öregek még jól emlékeznek rá - a lovakat kint szokták legeltetni éjszakénként az erdei tisztásokon. Az őrzőik is kint aludtak subában. Egyszer amint hosszabbanm elszundiottak, a lovak elkalandoztak, elszéledtek. Egyik ember elment utánuk. Mikor rátalált az egyikre, megszólitotta "no hová kóboroltatok" felakarta ütni az állát, akkor látta, hogy a lónak nincs is álla. Nagyon megijedt és elszaladt.
5. Történt egyszer, hogy egy legény a szomszéd községbe járt udvarolni. Esténként szokott át menni, és utja mindig a faluszéli temető mellett vitt el. Egyszer, amikor késő este jött haza a temetőből kijött valaki és elkisérte, utána ment. Annyira megijedt, hogy hazáig szaladt, ágynak esett és megx is halt.
6. Máskor késő este jöttek haza a szőlőből s utánuk jött egy fekete kutya. Ha el akarták zavarni megállt, ha meg akarták ütni eltünt. Biztos, hogy kisértet volt.
7. Jó régen még az emberek talpat já-rtak faragni az erdőbe /háztalpat/. Késő este szoktak hazatérni a fáradságos munkából. Utközben esett a szőlőhegy, s gyakran be-betértek egy-egy pincébe néhány korty bo-

rocskára. Történt egyszer, hogy amint ugy napszállta után a pince előterében mécses mellett poharazgattak, zörgést hallotak bent a hordók között. Mintha valaki az abroncsot huzta volna. Egyik közülük kapta a mécsest, hogy megnézze mi az. Nem látott semmit. Mikor visszaült a többiek közé ujból hallatszott a zörgés, sőt mintha erősödött volna. Annyira megijedtek, hogy hazá-ig futottak.

A halottak visszajárnak

Volt a faluban egy fiatal házaspár, akik nagyon szerették egymást. Született egy gyönyörü kisfiuk is. A szülés után rövid idővel a fiatal menyecske meghalt valamilyen nyavajában. El is temették és el is siratták annak rendje és módja szerint. Egyszer csak hire járta, hogy éjszakánként a házbeliek nem tudnak nyugodni, mert a halott hazajár megszoptatni a kisfiut. Nem egyszer éjszakánként hallották is a kicsi nyöszörgését és cumizását, amint a csöcsöt szopta. Amint azonban világosságot gyujtottak minden elcsendesedett, semmit sem láttak. Élt a faluban két testvér. Az egyik, az idősebb megnősült és szép fiatal menyecskét hozott a házhoz. Egy idő mulva, - ahogy a menyecske nevezte - meghalt a kisebbik uram. Attól kezdve nagyon félt, kivált éjszakánként. Azt beszélte, hogy éjjel hazajá-r a kisebbik ura, és szólongatja. Később már nappal is látta, amint bejött az ajtón - nemcsak éjszaka. Mondták neki - az ura és a háznépe - , hogy szólitsa meg. Mondta is neki, hogy minden jótétlélek az urat dicséri. Mire a megholt azt válaszolta, hogy ő is dicsérné, csak tudná. Mikor azt kérdezte tőle a menyecske, hogy mit kiván, azt válaszolta, hogy szolgáltassanak érte misét Gyüdön /Márjagyüd/ A beszélgetést csak a menyecske hallotta. Utánna a halott többet nem járt haza, nem háborgatta a menyecskét.

Történt egyszer, hogy meghalt egy fiatalasszony, aki szintén nem tudott nyugodni a tulvilágon, méghozza azért, mert mikor eltemették, nem tették melléje az olvasóját. Miután azonban sirján ástak egy gödröt és abba beletették az olvasót, megnyugodott, és többet nem nyugtalanitotta hozzátartozóit.

Rontások

Ha valaki - férfi vagy nő, de inkább nő különleges betegségbe esett vagy gyötrelmes fejfájás kinozta - orvosnak, patikának hire-hamva sem lévén - felkereste a kenőasszonyt, aki minden nyavajára talált irt. Kenőasszony általában idősebb, tapasztalt nő volt, de akadt fiatalabb menyecske is.

Gyarmat környékén - Törökszigén ismertek ilyet. Akinek hosszabb ideig fájt a feje, arra azt mondták, hogy megrototta valaki vagy megverték szemmel. Annak el kellett menni a javasasszonyhoz, akinek a népek tudomása szerint hatalma volt a rontást meggyógyitani. A javasasszony aztán kikutálta a következő képpen: egy pohárba vizet öntött, majd három faparazsat tett bele, ha a parázs hamar leszállt a pohár aljára, akkor az illetőt szemmel verték, ha nem szállt le a parázs, akkor csak megfázott.

Aki szemverésben volt, annak inni kellettk a vizből három cseppet és meg kellett benne mosdani. Ha ennek ellenére sem mulott el a fejfájás, akkor meg kellett ismételni az eljárást, miközben a javasasszony érthetetlen szavakat dörmögött - mondván, hogy "édös gyerököm nagyon benne vótál".

A rontás elháritása.

Az ujszülött fölül ugy háritották el az ártást, a szemverést, hogy megköpdösték miközben imát /vala milyen varázsszöveget mormoltak/

Másik módja volt az elháritásnak a szemvizkészités, amikor három darab faparazsat egy pohárban lévő vizbe dobtak, s az ilyen vizzel megkenték az ujszülött szemét. Utána leguggoltak a bölcső mellé és valamilyen "imát " mormoltak, majd megnyalták az ujszülött szeme alját - mondva "Szeme nézte, szája szóba

Vedd le róla Szüz Mária ". Ezt hangosan mondták; az imát csak magukban, mert akkor nem használt az elháritás.

Állatrontás

Az öntő asszonyok nemcsak ahhoz értettek, hogy a legények szivét a lányok felé forditsák, henem más egyébhez is. Például ha valakinek az állatja: tehén, ló megbetegedett szintén őket kereste fel. Ha tehénnek esett baja, azaz nyilvánvaló, hogy megrontották, akkor a tehén szarva mellett szőrből háromszor /három alkalommal / kellett vágni, azt elvitték a törökszkei kenőasszonyhoz, ő aztá n egy kis láboskában viaszt olvasztott, aztán a szőrt egy vizeslábas fölött tartva leöntötte a forró viasszal. Miután a viasz megállapodott a lábasban, és különböző formák rajzolódtak ki, a kialakult formák alapján, magyarázta meg az öntőasszony, hogy mi a rontásx oka, és hogyan lehet a bajt elkerülni. Fáradságáért pénzt vagy valamilyen terményt, esetleg szárnyas jószágot adtak a hálás gazdák.

Hiedelmek - babonák

"Ollan boszorkányforma vót, pörlekedős vót, veszekedős " - mondják a falusiak egyik öreg gazdaasszonyról. Mindig több tejet adott a tehene, többet tojtak a tyukjai. Nem is szerették, ha a házakhoz járt, mert hátha megrontja a tehenet vagy bajt hoz a házra. Nagyon sokat dolgoztak az urával - éjjel arattak. Este még állt a gabonájuk, reggel meg már mind keresztben volt. Kötényéből evett, hajtotta a háza népét. Ha valakinek a tehene megdöglött, azonnal ráfogta, hogy ezt csak az a büdös boszorkány tehette."Az rontotta mög ".

1. Amelyik ablak alá kuvik repül, vagy amelyik házra kuvik száll és ott kuvikkol, ott rövidesen halott lesz.
2. Ha a kutya ugy tutul, hogy lefele van az orra, akkor halál lesz a faluban, ha pedig ugy, hogy felfele van, akkor meg tüz lesz.
3. Ha a kutya lukat kapar a ház tövében, akkor a gazda meghal.
4. Ha sok a pucokturás /vakondturás / a házz táján, akkor meghal valaki a házból.
5. Ha uj házat épitettek felszentelték, de felszentelték akkor is, ha ujból lett meszelve azért, hogy az ördög /gonosz lélek / ne tudjon bejönni a házba.
6. Ha patkót találtak az uton, hazavitték, és az istállók küszöbre szögezték, hogy szerencsét hozzon az állattartásra.
7. Istállótakaritás közben a hullaékot és a szemetet mindig befelé kell söpörni, hogy a szerencse befelé menjen.
8. Ha a kakas a pitvarajtóban kukorékol, akkor vendéget jelent be.
9. Ha vásárra mentek - általában kora hajnalban indultak el, mert az állatok lassan haladtak - és asszonnyal találkoztak legelőször az uton, akkor még azok is visszafordultak, akik jószággal voltak, mert az asszony bajt hoz a házra.
Ugyanugy tettek a vadászok is, ha vadászatra indultak és asszonnyal találkoztak.
10. Szerencse érte az illetőt, illetve elkerülte a rontást, ha az ingét forditva vette magára. Ennek különösen a menyecskékre nézve volt nagy jelentősége.
11. Vihar előtt félreverték a harangot, hogy elüzzék a falu határa fölül a bajthozó vihart.
12. Ha a vőlegény megérkezett a menyasszonyát vörös borral szokta lespriccelni, hogy az piros legyen.
13. A tejesfazekat nem szabad kitenni az udvarra, mert megrontják a tehenet. A tejet nem szabad késsel piszká-lni, mert rugni fog a tehén.

. Ha valakinek elveszik valamilye, a tolvaj lábanyomát fel kell szedni, és el kell ásni valahová, egy megjelölt helyre; a tolvaj oda fog menni.

. Abban az esetben, ha a gyerek nem jól szopik, a fürdővizébe tojást kell keverni - minnyájárt jobban fog szopni.

. Egyik gazda tehenének nem volt teje. A tehenet naponta legelőre szokták hajtani. Boszorkány jár a tehénhez - mondták. Átváltozik csuf varangyos békává, és kiszopja a tejet. Az egyik ember látta is, és meg is szurta vasvillával. Másnap a szomszédasszony arcán látszott a szurás. A tehenet a favasasasszony megöntötte viasszal, s miután tetőtől talpig, szarvától a farkáig alaposan megmosták, ujból lett teje.

. Ha temetéskor eső esik, akkor a halott a mennyországba jut, mert az eső a büneit lemossa.

. Ha valakitől tyukot vásároltak, és nem akarták még levá-gni, a gazdaasszony a lábak között elbuftatta, hogy el ne menjen a háztól.

. Addig nem adtak tojást kölcsön, amig maguk nem ültettek tyukot, mert akkor elviszik a szerencsét.

. Luca napkor semmit sem kértek kölcsön, s nem is adtak kölcsön, mert akkor a szerencsét is elviszik illetve eladják.

. Karácsony másnapjján a lányok piros almával szoktak mosdani, amelyet először hideg vizbe mártottak, hogy pirosabbak legyenek.

. Luca napjára szokás volt Luca-széket csinálni. December 13-tól minden nap kellett valamit rajta cainá-lni. Pontosan éjféli misére kellett neki elkészülni. Aki csinálta a misére magával vitte és ha a mise alatt ráállt, akkor meglátta, hogy a templomban ki a boszorkány. A mise végét nem volt szabad megvárni. Már a mise közepén visszafele kellett a székkel indulni, mert a boszorkányok ugy is utána mentek. Csak ugy tudta elháritani őket, ha mákot vitt magá-val és azt az uton visszafelé elszórta. Ugyanis a boszorkányoknak azt fel kellett szedni. Mire felszedték, az illető addigra hazaért. Ha nem vitt magával mákot, akkor hamar utolérték és széjjeltéptékk.

A Luca-székkel másképpen is meglehetett látni a boszorkányokat. Ha szenteste éjfél és egy óra között valaki kiment egy utkeresztezőléshez, és ott egy kört rajzolt - lehetőleg szentelt krétával - és a körön belül ráült a székre, a boszorkányok mind köréje gyülekeztek. Ijesztgették, hogy kikaparják a szemét, széjjeltépik stb. Ha az illető kijött a körből széttépték. Egy óra után már kijöhetett, mert a boszorkányok ideje akkor már lejárt. /A falusiak köztudatában elterjedt, hogy karácsony éjelén, 12-1 óra közötti idő a gonosz lelkeké, mert ilyenkor az isten is megengedi, hogy megkisértsék az embereket.

3. A vőlegényt és a menyasszonyt édes borral itatták, hogy a családi életük is boldog legyen.
4. A faluban van egy kut, amit ugy hivnak, hogy jó kut, mert nagyon sok beteg meggyógyult nála.

Egy asszony - aki nem tudott járni - egyszer azt álmodta, hogy a faluvégi keresztnél egy forrás buggyant ki a fölből. Azt mondta az urának, hogy menjen el oda, mert van ott egy kis forrás, azt vállya ki a kocsut közepén, "mert én azt álmodtam, hogy ott gyógyforrás van és én attól meggyógyulok. Tudok majd akkor menni, és tudok dolgozni is."

El is ment az ura, ki is ujtja, meg tetőt is csinált rá, meg olyan vá-lyut, ahol olyanok moshatták a lábukat, akik nem tudtak menni. Hire szaladt ennek, és csakhamar bucsujá-ró hely lett. Annyian jöttek prosesszióval, hogy majdnem végigérték a kis falut. Ez a bucsjárás sokáig tartottx /több évig /, s rengeteg mankó maradt ott. A szomajomi Józsi bácsi két mankót is itthagyott, mert meggyógyult. Két hétig is itt volt, itt fürdött abban az árokban. A "gyógyforrásnak" nagyon hideg volt a vize. Később még hordóban kocsikon is hordták a vizet a távolabbi községekbe is. A csodaforrást megálmodó asszony ura lett a vizhordó. Sok pénzt kapott érte.

Ezen a szentbalázsi pap fölhorkant, mert hogy a pénzből ő nem kapott semmit, ezért eltiltotta a vizá-rusitást. Amig jól ment a bolt hétszámra volt bábos, cukrász, mert minden nap jött a nép, hogy gyógyulást keressen. Még a Balaton környékéről is érdeklődtek, hogy meg-van e még a csodakut. Ez az 1900-as években történt.

Legényfogás

Különösen a pártában maradt lányok, vagy az olyan lányok tették ezt, akik szerették volna, ha az általuk kiválasztott legény szive felé-jük fordul. Az öreglányság ugyanis megalázó volt.

Ilyen esetekben öntőasszonyhoz mentek. A falusi idősebb asszonyok tudomása szerint Kaposvárott, Töröcskén, Lábodon, Polányban voltak öntőasszonyok, akik jó pénzért vagy természetbeni javakért szivesen vigasztalták a rájukszoruló hajadonokat vagy megcsalt menyecskéket.

Főztek valamilyen szert, azt valamilyen módon a legénnyel megitatták vagy arra a keresztutra öntötték, amerre a legény este vagy hajnalban járni szokott; vagy éppen a kapu előtti járdát locsolták meg vele, igy akarták becsalni a legényt, esetleg észrevétetni magukat.

Péntek:

Nem szabad pénteken kenyeret sütni, mert az a gazdaasszony, aki

ezt nem tartja be, rövidesen meghal.

Ha a kenyér - mégha nem is pénteken sütötték - megreped; nem az oldalán, hanem a tetején, a gazdaasszony megbetegszik vagy meghal.

Nem szabad pénteken mosni sem, mert ha olyan ruhát vesz valaki, amelyet pénteken mostak, az illető megbetegszik.

Hasonlóképpen a lábmosás is elhanyagolandó, mert aki ezt nem tartja be, az megbetegszik vagy meghal.

Természeti jelenségek megfigyelése és az abból való következtetés

Ha a pocok/vakond / naovilágra buvik esőt jelez.

Ha ugy alkonyattájt visszanéz a nap, azaz újból kisüt és beara-nyozza a felhőket, akkor jó idő lesz.

Ha a nap lángvörösen nyugszik, akkor másnapra hüvösebb, szeles idő várható.

Ha a Holdnak nagy az udvara, akkor esős időre lehet számitani.

Nagy pontossággal meg tudták állapitani a harangszóból is, hogy milyen idő várható. Ha például a gödrei harangot hallották kelet felől, akkor hideg időtk vártak, ha dél felől a gálosfai harang szavát hozta a szél, akkor esős meleg időre számitottak.

Ha a fecskék magasan szálltak, jó idő lesz,ha alacsonyan akkor eső várható.

Ha az állatokat nagyon csipi a bangócs, eső, vagy nagy vihar várható.

Ha pásztányosan /pásztákban, meg- megszakadva/ esik az eső, akkor sok esőre lehet számitani. Akkor is sok eső esik, ha a pocsolyákon buborék képződik; bár ilyenkor rövidebb ideig szokott esni az eső.

Ha a forgószél felkavarja az ut porát vagy akár a száradó szénát, száraz, aszályos nyárra lehet számitani.

Ha golya száll a rétre eső lesz, mert békát keres. Ugyanis eső előtt a békák is előmásznak.

Ha nagy köd volt- három nap mulva eső lesz, mert annak le kell esnie.

Ha nagy pelyhekben hull a hó - kevés lesz belőle, ellenben ha apró esik és sürün, akkor sok lesz.

Ha délután vagy alkonyat felé sok hangya bujik elő, biztos, hogy eső lesz.

Megfigyelték a vadludak járását is. Ha lefelé szálltak, akkor havat vártak, Ha felfelé szálltak Kaposvár felé, akkor jó idő következett.

Ha a varjak magasan keringtek az időjárás rosszabbra fordul, esetleg nagyon hideg lesz.

Ha az erdőből a csókák vagy az erdei madarak bejöttek a faluba, hosszu, kemény télre lehetett számitani.

Egyéni fogadalmak:
Hamvazószerdán csak délben ettek és csak zsirnélküli ételt és aszalékot.

Csonkacsütörtökön - hamvazószerda utáni csütörtök - meg elfogyasztották a hushagyókeddi maradékot, mert ilyenkor sem főztek.

Általában a husvétig tartó hét hét alatt csak zsirnélküli ételeket ettek.

Az egyházi böjtökön kivül még sokan tettek egyéni böjtölési fogadalmakat is. Volt aki a szerda mellett a pénteket és a szombatot is átböjtölte.

Egyik adatközlő elmondja, hogy amikor apósa 33 éves volt, megfogadta, hogy abban az esztendőben a böjti hetek alatt kenyéren kivül mást nem fog enni./Krisztus is 33 éves volt, amikor keresztre feszitették./ Fogadalmát meg is tartotta.

Egy másik asszony, aki sulyos hangszalagoperáción esett keresztül sikeresen , megfogadta, hogy szombatonként nem fog enni főtt ételt. Fogadalmát 30 éven keresztül meg is tartotta.

A garabonciás: Öreg nénikék mesélték, hogy gyermek koruban időnként itt járt egy garabonciás. Férfi volt, és mindig fehér ruhában járt, bot volt a kezében. Belátogatott a házakhoz, de nem fogadott el mást csak aludt tejet. Mikor evett, látták, hogy két sor foga van egymás felett. Erős fekete haja volt. Beszélgetés közben megérdeklődte, hogy mi b baj van a faluban. Kinek mi az óhaja. Az emberek mindig esőt kértek. a garabonciás mindannyiszor megigérte, és másnap esett is.

Sokat játszott a gyerekekkel. Egy-két erős legény ki is állt vele birkózni. Ő csak a karját mozditotta meg, és az ellenfél már is a földön feküdt. Ezt a rettenetes erőt a népek onnan vélték származni, hogy a garabonciás a falun kivül egy bozótos nagy gödörben egy sárkánnyal lakik, az tanitja birkózni, és az segit neki az időjárást megváltoztatni. A faluból való távozása után mindig elment a barátjához a "Sárkánygödörbe" /Ma is ennek nevezik ezt a helyet./

Egyszer összebeszéltek a falusiak, a legények a szomszéd községbeliekkel, hogy meglesik őket. Sokáig keresték, mig végre megtalálták a helyüket. Levágták a sárkány farkát és megsebezték a nagy

állatot. Estére olyan jégeső verte el az egész határt minden terméssével, hogy még az öregek sem emlékeztek olyan ítéletidőre. Ez volt a sárkány és a garabonciás bosszuja, mert bántották őket. Ettől az időtől kezdve nem látták többet a garabonciást a faluban.

Ahol ez az eset történt, azt a gödröt ma is "Sárkánygödörnek" nevezi a nép.

Egy kis kaposgyarmati nyelvszótár

/ avagy: kiegészitős a kaposgyarmati helytörténeti íráshoz/

Mint a cim is mutatja, nem nyelvészeti szakmunkáról van szó, hanem a kaposgyarmati helytörténet kiegészitését szeretném adni az alábbiakkal. Kaposgyarmat községről Marek János tanár kartársammal együtt készitett helytörténeti irás sem teljes, hiszen az élet nemcsak mult, hanem minden nap jelen és jövő is.

Célunk annak a kérdésnek az erőteljes felvetése is, hogy van-e zselicic nyelvjárás? Mi azt állitjuk, hogy nemcsak somogyi, hanem szinte önálló nyelvjárás is van! Távlati - kb. két évi - célkitüzésünk ennek igazolása.

A község nyelvi életének egészét sem tudjuk adni, csupán arra törekedtünk, hogy összegyüjtjük a legtipikusabb szavakat, szóhasználatot és mondatfüzést, amelyből megközelitően következtetni lehet a község népének nyelvemlékeire, a nép azon törekvésére, amellyel nyelvét gazdagitani akarja szavait, stilusát. Gazdag ez a nyelv, de az is igaz, hogy sok helytelen szóalkotással is találkozhatunk.

Szeretném azt is megmondani, hogy nem egy esetben lehetetlen a teljes bizonyosság megállapitása, hiszen gyakran a falu népe is rosszul beszél. Az 50-60 évesek beszédje gyakran kevert. Az idősebbek is másként ejtenek ki szavakat ha gyorsan beszélnek és másként ha komótosan mesélnek. Ez az oka annak, hogy helyenként egy-egy szó más alakban fordul elő, de az bizonyos, hogy mindkettőt használják. Mi is igy vagyunk: gyakrabban irjuk a gyakrabban használt alakot.

A nyelvészeti kiegészités a következő témák szerint rendeződik:

1./ Népies szóhasználat,

2./ érdekes szókapcsolatok,

3./ népies jelentéstartalmu mondatok.
   a./ a paraszti élettel kapcsolatos társalgási nyelv,
   b./ babona, hiedelem, rontás,
   c./ népszokások,
   d./ történelem, politikai élet.
   Mindezt ugy dolgoztam fel, hogy ne csak a nyelvtani jelenség legyen megfigyelhető, hanem a társalgási nyelv szerkezete és stilusszépségei is.

4./ Rövid nyelvi elemző munka, egy-két nyelvi trövényszerüség megállapitása.

Mindezek előrebocsájtása után kérjük, illetékes biráló szervek sziveskedjenek a kis tanulmányt ugy nézni, hogy birálatuk egyben lehessen utmutatás is annak eléréséhez, amely segitené távlati célunk megvalósitását. Nagyon ismerjük és szeretjük ezt a népet, és ez igen fontos alap. Szeretnénk a Zselicség életének kutatásával is szolgálni életüket, hogy megláthassák, mennyi gazdagságot őriznek. Szeretnénk minél szélesebb körben megismertetni ennek a népnek, az életét, amely nép nagyon szereti földjét, ezért sokat lehet tőlük tanulni. Távolabbi célunk tahát nemcsak a nyelvemlékek felkutatása, hanem a Zselicség legszélesebb néprajzi kutatása.

.....

N é p i e s s z ó h a s z n á l a t

Népies kiejtés	Köznyelvi értelmezés
abba	abban
aszonygyuk, aszonygyák, aszontuk	azt mondjuk, azt mondják azt mondtuk
āsó	alsó
aszt / asztat/	azt
alla / alja, ajja /	alja
akó, akójik	akol, akoljuk
apa, aptya, aptyik	apa, apja, apjuk
ádomás / ivás/	áldomás,
ākunni, ākudott, ākuggyon	alkudni, alkudott, alkudjon
alkalmazódni, alkalmazódott, alkalmazóggyon	alkalmazkodni, alkalmazkodott, alkalmazkodjon
ámos / ámosoggyon ë ē?	álmos, álmosodjon-e el?
odaakattak, odaakkanni, odakaggyon	odaakadtak, odaakadni, odaakadjon
anni, adott, aggyon	adni, adott, adjon
beleájni, beleájta, beleájja / ájja bele/	beleásni, beleásta, ássa bele
bucsu, bucsuk	búcsú, búcsúk
bisztos, bisztossan	biztos, biztosan
beáni, beátak, ájjon be	beleállni, beleálltak, álljon bele
beszéni, beszétek, beszéjjén	beszélni, beszéltek, beszéljen
belülle	belőle
borgyu/ borgyubu/	borjú, borjúból,
bóklyó/ békó/	béklyó
barbó	borbély~~xxxxxxxxxxxxxxxxx~~
csinál, csinát, csinájjon, csinálló / ritkábban: csi-nyálni, csinyáni, csinájják/	csinál, csinált, csináljon, csináló
csuda	csoda
cimër, cimröt	címer, címert
danúni, danútak, danújjon	dalolni, daloltak, daloljon
dökkut	dögkút
dógik vót	dolguk volt
dal, dallokat,	dal, dalokat
dus, dusozás	tus, tust adni
dögüjjenek mög	dögöljenek meg
elejbe	elébe
eszt / ezstet /	ezt,
ēvinni, ēvitték	elvinni, elvitték
épűni, épűtek, épűjjön	éppíteni, építettek, építsenek

épies kiejtés	Köznyelvi értelmezés
szélenni, ēszélettek, széleggyek ē	elszéledni, elszéledte, széldjenek el
térni, ētértek, térgyenek ē	eltérni, eltértek, térjenek el
ccörre	egyszerre
gész / egésszen/	egészen
ggy	egy
bbü	ebből
ni, étek, éjjen	élni, éltek, éljen
sküvőkocsi	esküvők alkalmával használt kocsik
lőcsahos/ embör/	sokat beszélő ember
ősben	először
gyremás	amikor több dolgot összeraknak pl. a vékába
lü, előbben/i/ legelü	elől, előbb, legelőbb /pl. álló ember/
z, ezöket, ezzē	ez, ezeket, ezzel,
ēfótosonni, ēfótosodott, fótosoggyon ē	elfótosodni, elfótosodott, fótosodjon el / III. elföltösödni/
lőkelőbbségök/ tanittó, tanéttó, pap, jeddző, urassabb rokonyok, erdős	a község előkelőségei: tanító, pap, jegyző, a rokonságból kikerült tanult emberek, az erdős, stb.
ēső/ szobábu kipakútak/	első / szobából kipakoltak/
éfé	éjfél
fü, füjet	fű, füvet
fija, fijik	fia, fijuk
főső	felső
fájizás / fájzás/	fakitermelés
fölépni, fölépött, léptyen fö	fellépni, fellépett, lépjen fel
fertáj, /fertál, fertála/	negyed , negyedje
főd, fődpince, fődgyik	föld, földpince, földjük
folás, viszfolás,	folyás, vízfolyás
fészer	félszer
föligyekésztem	arra törekedtem
fárccság	fáradtság
férhőmönni	férjhezmenni
figyēni, főfigyēni	figyelni, fölfigyelni
fölsallangószták	fölszalgozni
gyünni, gyüttek, gyüjjön	jönni, jöttek, jöjjön
Gálosfáru, Gálosru	Gálosfáról, Gálosról
Gula, gulakut, gulaakó	gulya, gulyakút, gulyaakol
gang	keskeny folyosó
horó, horóut	keskeny átjáró út két domb között
gyegykeszkenyő, gyegytányér, gyegypohár	jegykeszkenő , jegypohár, jegytányér
gyerök	gyerek, de csak fiú

...ies kiejtés	Köznyelvi értelmezés
...lás	gulyás
...a	hímes tojás készítéséhez való ezsköz
...sznát	használt
...tta, hijás, hijja	hívta, hívás, hívja
...nap	holnap és a hónap neve azonos
...szhel	házhely
...sszu, hosszi	hosszu és hosszi: ugyanaz a jelentés hosszú, de utóbbi használat a gyakoribb
...r, hire,	hír, híre
...tös, hitvös	hitves
...n	hol
...lá	halál
...ssziszár	bot, amelynek hosszú a szára
...gallössz	igaz lesz
...gai-igaz	gyakran használt bizonyítás
...ppen	éppen
...rtás	írtás/ erdőírtás/
...thun, ihol	itthon
...jen, ijene, ijent	ilyen, ilye e, ilyent
...a p u j i k b a	k a p u j u k b a
...inna	kint
...üszöp	küszöb
...ésén	későn
...ujcsā	kulccsal
...ülső	külső
...kő, kü, küjes	kő, köves
...kanáris	kanális
...körösztt, körösztűtet	kereszt, kereszteltet
...késszen	készen
...készfogás	kézfogó
...kalán	kanál
...kevélössen	kevélyen
...láccik	látszik
...ulláccik	úgy látszik
...létánnya	litánia
...lány, lánnak, lányok	lány, lánynak, lányok
...lik, likas	lyuk, lyukas
...legellő	legelő
...luggal, luggāva	lyuggal, lyuggalva
...lepödő, lepödővè	lepedő, lepedővel
...lankanni	lankadni

épies kiejtés	Köznyelvi értelmezés
áncúni, láncúták, láncújják	láncol, láncolt, láncolják
otyúni	locsolni/ pl. husvétkor/
er, meraki	mert, mert aki
ozsdózik	mosakszik
agos, magossabb	magas, magasabb
ingyá	mindjárt
indóg	mindig
önyecske	menyecske
ullaccság	mulatság
ögy, mén	megy
enyik	menyük
agos, magosba	magas, magasba
ögrontyák	megrontják
ögtér	megjön
mártós	mártás
mögön	ismét,
meszellő	meszelő
má	már
nesze, neszezött	lármázik, lármázott
nekibocsájtani	nekiadni, nekiengedni
nyövit	nyelvét
osztá, osztanik	aztán
ötek	öltek
ódal	oldal
osztózni	osztozkodni
örömmö	örömmel
ollik	némelyik
ótár	oltár
röggö, röggöre	reggel, reggelre
piharc	piac
pitar	előtér a házhoz épitve
polva, polvás lik	pelyva, pelyvás lyuk
puptya	púpja
pintösüjeg	pintesüveg
ricsajkodtak	zajongtak
prkütt	pörkölt
párgya	párja
pappir	papír
rizsa	rizs
szóma	szalma
szinte	szintén
szógál	szolgál

Népies kiejtés	Köznyelvi értelmezés
bumma	a legtöbb
szallag	szalag
eilány	koszorús lány
sütt hus	sült hús
söprü	seprő
sikóntozás	sikoltozás
szenitányóma	szentiván alma
tik	tyuk
tesfér, tesférgye	testvér, testvére
tó, tók, tója vót	tó, tavak, tavá volt
tanittó/ tanóttó/	tanító
tögy	tölgy
töszösködés	teszi-veszi magát
tófő	tejfel
telli	tele
tájtogató	tátogató
türüszködik	törülközik
tóeccső	termelő szövetkezeti csoport/ értsük alatta azonban a mai szövetkezeteket/
ültözött	öltözött
ujjan	olyan
üdőbe	időben
ülősarok	asztal sarka, ahol ülnek
vagymer	vagy miért / vagy amiért/
vadúltó/ vadváltó/	erdei utak összetalálkozása
vőgy	völgy
veronda	veranda/ előtér a házhoz épitve, de nem azonos a pitvarral, az külön kis épitmény kb. 2x2 m./
vidékrü/ vidék falubu is mindég hosztak lánt/	vidékről, vidéki faluból is hoztak menyasszonyt
vérad, vératt	virrad, virradt,
valahunnaj	valahonnan
verbung	verbunkos
vőlegényház	a vőlegény háza
vissza mögkaptya	visszakapja
vanúgy hogy	bizonyitásul: van az úgy, hogy
zsváb	sváb
zsup, zsupos	zsupp, zsuppos
zsibavirág	tavaszi konkolin

.....

Érdekes szókapcsolatok - mondatszerkesztés

Megjegyzés:
Ezen fejezet alatt csak olyan szókapcsolatokat tüntetek fel, amelyek alkalmasak a falu népnyelvének alaposabb megfigyelésére. A feljegyzés első részében csak szókapcsolatok szerepelnek népies lejegyzéssel. A második részében mondatokat szerepeltetek, de nem összefüggő szöveggel. Ez az anyag egyik alapja annak a résznek, amely ezután következik és amelyből nemcsak a szavak, szókapcsolat, hanem a mondatfüzés, a népies elbeszélés, mesélés stilusa is megfigyelhető.

Népies kiejtés	Köznyelvi értelmezés
meszelis után	meszelés után
otthattaja	ott hagyta a
máhogy ēhatároszták, hogy	már hogy elhatározták, hogy
hátés akkor a	hát és akkor a / gyakran használatos mintegy az és kötőszó helyett /
azér mer hotyha asszól	azért, mert hogyha az szól
már ugyis vót	már úgy is volt
szoktak a mijejink	szoktak a mieink
mink csak ezt tuttuk	mi csak azt tudtuk
mögértük tőtteni	alig győtük tölteni
és hotyhaja	és hogyha a
ha mög nëm fertőzötte tüle	ha meg nem fertőződött tőle
monták nekijje hotyhát	mondták neki, hogy hát / csak akkor használatos, ha valaki elbeszél, mesél /
hát ű is dicsérné, ha tunná	hát ő is dicsérné, ha tudná
és osztá mikor	és aztán amikor
hátaszonygya hogy	hát azt mondja, hogy
sok mindön vót ijjenkök	sok ilyen volt
annyira möghāt	egészen meghalt
Gálos felé ētérni	eltérünk Gálosfa felé
még ahhó	még ahhoz
mint átmén aza nagy híd	amint átmegy az a nagy híd

.....

Messzi ut vót neki hazaszalanni/hazaszállani/.	messziről kellett hazaszaladnia, hazaszállania./ utóbbinál madárról van szó/
Nëm köllött neki ehhét.	Nem kellett neki egy hét sem.
Ajis löhet, még az legelébb mög-vót.	Az is lehetséges, még az volt meg legelőbb.
Öj, de sima vagyó!	Ó, de sima vagy!/A lányokra szokták mondani, ha nagyon simára fésülték a hajuka/

Népies kiejtés	Köznyelvi értelmezés
A kutyák nagyon tutúnak. Ha főfelé tutúnak, akkor tüz lössz.	Ha a kutyák nagyon ugatnak és ha a a fejüket fölfelé tartják, akkor tűz lesz.
Csináta a vállukat.	Csinálta a vályúkat.
Aiturta a háztu.	Kitúrta a háztól.
Sokszor taláni döglött puckot.	Sokszor lehet találni döglött vakondot.
Vót benn valami igasság.	Volt benne valami igazság.
Vótaki fönmaratt.	Volt aki fennmaradt.
A szentütt viz aza nagy ellensége az ördögnek.	A szentelt viz az ördög ellensége.
Odaszögétek esszögét.	Odaszegeltek egy szöget.
Dögüjjön mög!	Dögüljön meg!
Mer ha befelé áll a patkó, akkor befelé mén a szöröncse.	Mert ha befelé áll a patkó, akkor bemegy a szerencse./ Az istálló ajtajára tehát ugy szegezik fel, hogy a szárai befelé álljanak./
Váltózás lössz.	Változás lesz./Főképpen az időjárásra mondják./
Vótak nálunk régöbben nagyon sok vadászók.	Nálunk régebben többen vadásztak./ Ez gyakran hallott mondás, mert a vadkár sokat árt és a hatalmas erdőség védett terület, keveslik a vadászást, nagyon szaporodnak a vadak./
Viszájára vödd rád az eggyik ásó ruhádat, mer akkor nem ver mög a szöm.	Az egyik alsó ruhát a szemverés ellen fordítva kell felvenni. /Csak a lányoknak természetesen./
Ha vótis gyülőködés, azis a vagyonér vót.	A községben mindig kerülték a gyülölködést, de a vagyon miatt nem mindig volt elkerülhető.
Először má ugyë möghitták a vendégöket.	Először a vendégeket hivták meg./Gyari bizonyitás az ugye-val./
Amijjen vót a kisgyerök, fétek, hogy mingyá möghã, ëvitték körösztüni, hogy addig mög në hajjon.	Gyengébben fejlett gyereket azonnal elvitték megkereszteltetni, nehogy pogányként haljon meg lelkén az eredeti bünnel. Még a pap sem temette volna el és a mennyországba sem kerülhetett volna be.
Vitték a nagyebédöt a körösztszülők a vékává.	A keresztszülők három napon keresztül vitték a nagy ebédet.Ezt ugy kell érteni, hogy reggelit és vacsorát nem vittek és azért is nagy, mert mások is vittek ajándékot, de a legnagyobb kosárral a keresztszülőknek kellett vinniök. A többi látogató nem feltétlenül a születés utáni első három napban mentek ajándékozni, mint a keresztszülők.
A gyümücs ném vót ëmetéve.	A gyümölcsöt nem metélték el.
Vót még kifőttészta is.	Volt még kifőtt tészta is.

Népies kiejtés	Köznyelvi értelmezés
Kikaprai a lukat	Kikaparja a lyukat
Vótaki fönmaratt	Volt aki fennmaradt
Párhónapos kizsgyeröke vót. /párhónapos szopós-szoplatós- kizsgyereke vót./	Pár hónapos szopós kis gyerke volt. / Érdekes, hogy leginkább a szoplatós kifejezést használják a gyerekre is, pedig ezt elsősorban álltra kell érteni./
Nagyon sok kisértetëket látott.	Nagyon sok kisértetet látott.
Azér járt haza, hogy az óvasóját nëm tötték a koporsójába.	Azért járt haza, mert az olvasóját nem tették a koporsójába.
Mér széletté igy ē?	Mért mentél el tőlünk?
Ájtak ëggödröt.	Ástak egy gödröt.
A segittő mög vitte a bort ugye.	A segítő vitte a bort./ Ismét egy példa az ugye-val való bizonyitásra./
A harang szó Gálosru-vagy: a haragn hallik Gálosru.	A harangszó áthallik Gálosfáról./ Az időjárással kapcsolatos megfigyelés./
Ára terelődött a dolog.	Arról beszéltek.
Osztá utóvégre csak mönt a dolog napokon körösztü átu.	Napokon keresztül ment a dolog.
Beleis hāt.	Belehalt.
Beszíték üket.	Beszéltek róluk.
Csunyáru kikiabáta.	Megpletykálta.
Szép dallokat danútak.	Szép dalokat daloltak.
Eszt röndös embörnek nésztem.	Ezt rendes embernek néztem.
Ejëknek/ ezöknek/ sok a rokonyuk/ rokonnyik/.	Nekik sok rokonuk van.
Ëggy szövet ótőzet ruhát vött. Vagy: ëgy szövet utőzet ruhát vött; ëggyőtözet szövetruha jópénz vót.	Jó szövetből vett egy öltözetre valót, ami sokba került.
Esső lössz.	Eső lesz.
Ëggy pohár telle/telli/ vizzē.	Egy pohár viz.
Föligyekësztem rája.	Arra törekedtem.
Olliknak röndös, olliknak forditott háza van.	Egyik gazdának rendes, a másiknak forditott háza van./ Ha hosszanti irányban az udvar felé húzódik, az rendes ház, ha az utca irányában, akko az már nem rendes, hanem forditott ház
Füzessön a rosseb.	Kemény visszautasitás a fizetést illetően. A rosseb sajnos igen közhasználatban van.
Előkelőbbségök vótak a pap, a tanéttó, jeddző, urassabb rokonyok, az erdős.	A falu előkelőségei voltak: a pap, tanitó, tanultabb rokonok, erdős.
Rágondútam a házasságra.	Nősülni akartam.
Akkor mögtörténödött az, hogy adott a mönyasszony ëggy kesz-	Lánykéréskor történt ez: jegykeszkenő adott a menyasszony és ettől kezdve jegyben jártak.

Népies kiejtés	Köznyelvi értelmezés
...keszkenyőt, vagyis odaatta gyegykeszkenyőt. Azutántu fogva gyghejrátunk.	
A vendéghijás a vendéghijó kaláccsa történödött.	A vendéghívást vendéghívó kaláccsal végezték./ A vőfény egyik jelvénye volt./
Hát igön-igön, én nëm tudom esztet.	Ezt én nem tudom. / Igen gyakori bizonyitási nyelvhasználat az igön-igön, vagyi az igen megismétlése. Valószinüleg a környező német községektől jött hatás magyar kifejezéssel.
Iszik az embör.	A magyar ember szokott inni.
It vót az akójik.	Itt volt az akoljuk.
A Burus az igazán köröccségi körösztkomám.	A Burus/ ő egyik gazda a faluban, ez a név a ragadványneve/ az igazi komája. A sok komasági viszonyban első helyen a keresztségi komaság állt.
Allig vót jártányi ereje.	Alig tudott menni.
Jöhetne ë vagy nem ujra?	A kérdés egyik formája: eljöhetne-e ismét?
Nëm tálútak külömb.	Nem tálaltak külön, csak hagyták a régi tányért. Lakodalomkor nem szoktak tányért cserélni az egyes fogások után.
Ulláccik gyeröke lössz nekijje.	Ugy látszik, gyermek elsz.
Méjődött a dolog.	Komollyá vált az ügy.
Csötörtökön mén a summa gazdaasszony.	A legtöbb gazdasszony csütörtökön megy.
Nekibocsájtotta a pálinkát.	Adott pálinkát.
Nëm vötte eszre.	Nem vette észre.
Nehezen mögy átu.	Nehezen megy át.
Na, itt gyünnekë./ gyünnekë./ Na, iggyünnekë!	Itt jönnek./ Az e-t mindig hozzáragasszják a szóhoz./A második kifejezési mód is gyakori, ha gyorsan mondják ki a közlést és ez a gyakoribb. Ha azonban csak elbeszélnek valamit, akkor sokkal tagoltabban beszélnek és akkor az első módon ejtik ki.
Nëmis tunnám mi lössz velünk?	Nem is tudom, hogy mi lesz velünk?/ Gyakran kérdeznek feltételes móddal./
Összekértem a körösztapájimat.	Összehivtam, meghivtam a keresztapáimat.
A kiscimörbe a papir redüvë vót. / Vagy gyorsabb kiejtéskor: a kiccimörbe a pappir redüvë vót./	A kis címer lakodalmi dísz volt, papirból készitették a menyasszony barátnői, akiket a lakodalomba is meghivott. A papirt redőzték, összehajtogatták többrétüen.
Sokszo / sokszor/ este vörösödnek a sujtások, ujjan vörössek azok a fötok.	Ez is megfigyelés az időjárásról: ha este vörös csikok láthatók az égen, akkor vagy eső lesz, vagy jég, ha a sujtások nagyobbak és mérgesebbek.
Küttem ëggy telli kosár ëgyremást.	Küldtem sok mindent a kosárban, amely egészen tele volt.

Népies jelentéstartalmú mondatok

1./ A paraszti, falusi élettel kapcsolatosak

Gyuri bácsi Mujkója

Kedves, tanulságos történetet mond el az alábbi lejegyzés. A kaposgyarmati paraszt mindig büszke volt az állataira, de különösképpen a lovaira. Szépek, egészségesek és jó tenyészállatok voltak. Általában a nehéz lovakat kasználták, mert ezek tudták megmunkálni a dombos, agyagos terepet. S ha még jó futó is volt, az még külön értéket jelentett. Ilyen lovakról szól történetünk is, amely igaz volt, esetleg arról lehet szó, hogy a hintó és a kocsi közötti távolság nem volt olyan nagy, mint az emlékezés.
Tanulságos az is, hogy a négy lovas hintót nem volt szabad elkerülni még a XIX. sz. végén sem, amikor ez a történet lejátszódott. A hintó utasai törvényszéki birók voltak, a mi kocsinkon pedig " csak " ügyvédek utaztak. Ugy látszik, még a jogászok között is volt rétegeződés.

Régön nagy vót a lólopás. Ezér őrösztek a lovakat is. Eggyik éjjē ippen a Lankán vótak./ Határrész neve./ A lovak békóba vótak, a békó az ujjan kujcsos vaslánc vót. A béko a lábikra vót téve és a kujcsra igön vigyásztak. A Gyuri bácsi Mujkója akkora járó ló vót, hogy nëm vót külömb anná, ujjan gyorsan futott és ujjan kevélössen tartotta a fejit. Vót eggy jó párgya is.

Eccörre csak ugy éfé tájba eszrevötték, hogy nincs a Mujkó. Lött nagy keresés. A Rásztorán / ez is határrész / talát rá a gazdája. Ott ötte a hajdinababicát. / kévét / Gyuri bácsi ujjan mérges lött, hogy a Mujkó nyakáru levötte a csöngőt, a fejihő ütötte és a csöngő ërepett.

Hanëm eccör ujjan üszi üdőbe buzát vitt Kaposba elanni. Ippen hazafelé indút vóna, amikor odamönt hozzája két urassan ütözött embör. Asztat monták, hogy ük ügyvédök. Igön nagy bajba vannak, mer Pácsre möntek vóna tárgyulásra, de lekésték a vonatot. A birók mög ëmöntek má korán röggē. Azok négylovas hintón möntek. Azokat kéne utóérni. Husz koronát füzetnek a fáraccságér. A Mujkó asszinte röpút.Eszre se vötte az embör, má láccott is a hintó. Igaz, hogy ippen Pécs határába jártunk. Csakhogy ám a hintót nëm vót szabad ēkerüni. A Mujkó mög a párgya mög nëm tudott vóna mögáni. Még a hánfagombot is kirukták. Egész éjjē hajtani köllött üket lassan, hogy mögnyugoggyanak. Azér mögérte, mert a husz korona az nagy pénz vót.

Vasárnapi beszélgetés

Ma sem ment ki teljesen a szokásból, hogy a tüzoltó szertár mellé kiülnek az öregebbek. A falunak nincs kulturotthona, a korcsmába sem megy el mindenki, az iskolában pedig oltár van, ott mégsem illik csak ugy elbeszélgetni. Ezért ügyes-bajos dolgaikat mai napig is gyakran beszélik meg a gyepen, lefekszenek, kivételesen még pokrócot is visznek ki. Ma már nem olyan jelentősek ezek a beszélgetések, hiszen a tsz-ben és a tanácsban is gyakran összejönnek. Ma már a kaposgyarmati

paraszt is a politikai élet terén.

Sokáig vót az, hogy a faluba nëm vót kocsma. Akkor az embörök a szërtárná ütek lë, és ott beszégettek mindön vasárnap. Ebéd után möntek ki ötetésig. Ott mögbeszéték a politikát, az üdőjárást, mög mindönfélét. Mindég vótak ujjan előcsahos embörök, azok beszétek legtöbbet. Vót aki ēlangatt, az ëggyet alutt is. Pipásztak, mög néha hāgattak is. Ollik embör mög kártyázott. Ötetési üdőbe asztán ēszélettek.

Aratáskor

A legnehezebb munka az aratás volt. Munkában érte a parasztembert a harmat, a holdvilág, sokszor éjszakáztak a tarlón. Meséli, hogy amint mentek hazafelé, elmentek egy tábla mellett, amely nem volt kevesebb egy holdnál sem, reggel csak látták ám, hogy az éjjel lefogyott. Gazdája családostul egész éjjel dolgozott.
Azért nem csüggedtek el sohasem, inkább daloltak, csakhogy menjen a munka. Egész évben takarékoskodtak, hogy a nehéz aratási időben legyen komolyabb ennivaló is.

Az aratás az nagy dolog vót. Még a gyerökök is dógosztak. Harmattā möntünk ki kötelet sodorni, amikor még nëm is vératt. Mink hortuk a vizet a Jegeskutru. Ha a Rásztorán arattunk, az messzi vót a Jegeskuttu, nehéz vót az ódalon hozni a telli korsó vizet. Bort ujjankor nëm ittak az embörök së.
Ugy ozsona tájba szettünk keserü gombát. Lëváktuk a szárát, rátöttük a tüzre és sütögettük. Szalonnát csöpögettünk rája. Ippen ujjan finom vót, mint a legfinommabb sütemény. Ebédre akárhogyann is, de mindönkinek vót sunkája, baromfija, az ebéd az mindég kiadóssabb vót, mer köllött az erő. Este leginkább csak buborkát öttünk, vagy amit a hászkörü talátunk. Sokszor mög nëm is öttünk, ujjan fárattak vótunk. Ha szoritott a munka, még éjjē 10 - 11 órakkor is kinn vótunk. Sokszor löhetött hallani, amikor gyüttek haza éjjē, ujjan szép dallokat danútak. Vót aki haza së gyütt a mezőrü.

Őrzéskor

Régebben a 10 hold föld nem ért annyit mint ma. Kezdetleges szerszámokkal dolgoztak, trágyáztak ugyan, de mütrágya kevés volt. A teheneket sokáig kellett őrizni, hogy takarékoskodjanak a takarmánnyal, mivel a községnek kevés rétje volt, a hercegtől pedig nem kaptak pénzért sem. A csordás kihajtott ugyan, de volt sok különőrző is. Bár igy is kellett a marhák után fizetni a csordásnak, de kevesebbet és ez is megérte. Az őrzésre már nem tartalékoltak komolyabb élelmet, ezért étkezésük is gyengébb volt. Erről szól a kis beszámoló.

A tiz hód főd së vót sok, allig tudott ëggy paraszt megéni belülle. Ujjan kezdetlegös szerszámgyajik vótak. Ēső lisztyik csak vasárnap vót. Külömben csak hajdina, mög kukorica vót. E köllött mönni napszám-

-ba is.
Mikor a bérösök kihajtottak ijen különőrzők öt-hat embör, sorra vetötték ki, hogy ki hoz eggy kis szalonnát? Ott a mezőn a seregéjt szötték össze a fészekbü, aszt sütögették és arrā csöpögették a hozott szalonnát. Ēs kukorica könyérrē ötték mög.

Vadkár

A falunak örökös problémája volt és még ma is sulyos gond a vadkár elleni védekezés. Mint óriáskigyó fogja körül a szántóföldet az erdő és a legnagyobb vigyázat esetén is sok kárt okoznak a vadak, különösen nagyobb hidegben. Régen is sok okos dolgot kigondoltak az elháritás érdekében. Ma már vannak hatásos elháritó módszerek, de a kárt megszüntetni ma sem tudták.

Nálunk sok kárt okozott az erdőnyomás mög a sok vad. A vadak mindönt ēpusztitottak. Ugy védekesztünk, ahoccsak tuttunk.A fődeket körükeritöttük kendörfonállā. Bőrt is égettünk, mög ronygyot is. A kendörásztató tókból szettünk ki békagyönygyöket és aszt fölaggattuk a csutaszárra. Ennek nagyon büdös szaga vót, ērisztotta a vadot. Legtöbbet ért a vadászás. Valamikor külön mezőőr is vót. Ez mindég járt, csak télön nëm betakarittás után. A mezőcsősz a embëri lopást is figyēte, mer sok lopások vótak. Később a csőszök is loptak, ēre rágyüttek és az utóbbani üdőbe má nëm fogattunk, most az orosz világ óta nincs. / Hétköznapiasan nem a felszabadulást használják kifejezésként, de a fenti megjelölést ilyen értelemben mondják./

Községi alkalmazottak

a./ Csordás.

Valamennyi községi alkalmazottat ugy fogadták, s bár a tanitót választották, azért arra is csak azt mondták, hogy megfogadtuk. A papot ugy kapták, mivel a község katolikus, egyéb vallásu ember igen ritkán akadt a faluban, az is csak " bevándorló" lehetett.

Az egész kösség fogatta. Gyülést tartottak, az egész falu emböre odamönt. Ez vót a pásztorfogadás. Április elsején vót a fogadás. Asztán kocsivā ēmöntek érte.
Tavasszā leginkább Szengyörgynapkor köteles vót nekijje kihajtani. Esetleg József napkor is, ha ujjan üdő vót, de ez ritkaság vót. Ekkor még jobban csak a különőrzők hajtottak ki. Az üdőtü függött, vagyis hogy mikor gyütt ki az üdő, de mindönszentökkor röndössen lekötött.Legkésőbb akkor.
Amiér mög a bikákat ötette, azér külön kapott eggy kis fődet, eggy kis pénzt. Eszt fogadáskor beszéték mög.A csordás csak a marhák után kapott járandóságot. Ezér köllött neki az apaálatokér való járandóság és ēszokta váduni az éjjeliőrségöt is. Ezér is

járt nekijje ëggy fölöntő gabona, őszi-tavaszi, ebbü válaszhatott. A különőrzők mindég ötettek a kárba, ezér eszt nagyon akarták tiltani.

b./ Kanász

A kanász is ēváduta az éjjeliőrségöt, ha a csordás nëm váduta ē. A kanász az jobban ē vót látva azér. Köteles vót, hogy kihajcson, egész estéli kin lögyön. Az vót az ötetője a kannak is. Ezön föllü herét a faluba, ezér is kapott mindég valamit. Mindég ki köllött hajtani, de vót nekijje / igy is használják: nekije / szabadnaptya is. Ünnep csak karácsonkor és husfétkot nëm köllött kihajtani.

c./ Tanitó

A tanéttó az iskolán kívü tartott még létánnyát is.

d./ Plébános

Igön régön csak az ëggy Orbánkor gyütt ē. Asztán ëggy évben háromszor köllött hejben misézni/ mését mondani/ Orbán naptyán, karácsonkor és husfétkor. Ha ugy szógátattak misét, azér külön köllött füzetni. Az uttóbbani üdőbe sokszor gyütt, hoccsak tarcsák fönn a hitöt az embörök. Mindönér köllött füzetni, csak az ëggy gyóntatásér nëm. Gabonát, pénszt, adót füzettünk. A hitkösségi adót aszt az egyházkösség szapta ki. Korábban az iskolaudvarba az öreg szödött mindönt / az esperes-plébános/ maga. Miuta téesz van, azuta gabona nincs, a pénszt mög ëggy hászhó vitték ëggynegyedrész falu. Esküvőkor, hálálkor, temetéskor mindönt ki köll füzetni az ēmaradást is eccörre. Ez nagy szömtelenség a paptu. Mosmár ü jár házru-házra. Igy sokkā többet füzetnek, igy má nëm meri mögtönni aza valaki, hogy nëm füzet.

S z o k á s o k

1. Babona- hiedelem - rontás

Jégverés ellen

Ha esik a jég, élivē főfelé kitöszik a fejszét az udvāra, hogy vággya ē a jeget.

Szilveszteri tollas pogácsa

Szilvesztör naptyán luttollat szurnak a pogácsa közepibe és ugy sütik mög. Ahány családtag van, annyit sütnek. Ha möggyullad a toll és elég, akijé az a pogácsa, az abba az évbe möghā.

A betegségről

Egy félig hasznos, félig babonás felfogás: sulyosabb betegség esetén a józanabb gondolkozásu asszonyok is felkeresték az orvost. Es ha sikerrel járt a gyógyitás, akkor utána nem maradt el a hálaadás a jóistennek sem. Az alábbi igaz történet erről beszél.

Eccörcsak az anyám ërekett. Es három egész évig ugy susogott. Es a végin már utóbb mindég rosszabu tudott susogni is, ugyhogy má csak ugy mutogatott. Együtt Kaposba a kórházba. A tüdőosztálra. A főorvos aszt monta, hogy tüdőbajja van, ujtásra köll neki járni mindön hétön. Má tizennyóc ujtást főszödött. De nëm hasznát neki sëmmi. A patikábu horta a sok orvosságot. Ott vót ëggy őszhaju patikáros, az osztán mögsokäta a sok orvosságot és aszt kérdeszte tüle, hogy mi a bajja, mönyecske, hogy eszt a sok rossz orvosságot horgya? Anyám ëmonta, ahogy tutta, ugy mutatta, hogy tüdőbajja van. Es akkor aszt monta neki, hogy nincs magának tüdőbajja, mer az nëm ugy néz ki, mint maga. Mönnyön el ide átellenbe, itt lakik ëggy uj gégeorvos. Elis mönt akkor mingyá. Az aszt monta, hogy a hangszallaggyán babilómák nyünnek. Aszt kőne leoperäni. Ü mingyá ajákozott is rá, rájis készitötte a namát, de mégsë tutta megoperäni, mer még ëggy másik gyalu is kőne. Inkább mönnyön ë Pestre.Osztán elis mönt. Ottan mög is operäták. Néccör operäták és nagyo sikerült. Most emönnyön haza és csak akkor gyüjjön vissza, ha valamit éröz. De mac csak hat hónap mulva tud csak beszéni. Es mikor a hat hónap kikerült, az vót ott a szokás, hogy mikor a harang mögkondút hajnäba, aszt szokták mondani, hogy jézus segéj mög. Es anyám máskor is szokta mondani, de akkor nëm hallották, és mast hangossan monta. A nagymama ëszalatt az istálóba, mer a édösapám má akkor ott ëtetött. " Gyere be, fijam, mer tud a feleségöd beszéni." Vót nagy öröm!Akkor mögfogatta édösanyám , hogy eszt a napot mög foggya bütüni, mer ippen szombati nap vót. Azuta mindön szombaton nem övött së zsirossat, së főttet, csak könyeret, vizet és aszallékot, de sokszor még aszallékot së. Még ha lakodalomba vót, akkor së. Eszt mögtartotta egész / egésszen / hetfen éves korig.Addig birta.

Böjti, ünnepekhez füződő babonák, egyéb hiedelmek.

Nagykeddön

a jézust abba az üdőbe a szógálló asszonyok meszellővë kergették. Ezér nëm vösznek kezikbe meszellőt azuta së.

Naccsötörtökön

röggë májig is visznek ki ëggy kis parazsat a kapuba. Ott lëtöszik a közepibe. Ekis forgácsot tösznek rá, hogy füstüjjön. Mer ábba bujt el a jézus a zsidók elü.

Nagypéntökön

mög mindég kimönnek a kapuba korán röggē, hogy füstül-e má valahun a kémény? Aki legelőbb tüzet rak nagypéntökön, odamén mindön csótán, poloska, tetü, ahhol a házhó. Ha uj asszony gyün valahunnand, az rak, a régiségök mög nézik, azok addig nem raknak.
Ha nagypéntökön esik az esső, akkor bőtermő lössz a kukorica.

A tolvajlás ellen

Ha tolvaj jár a hász körü, akkor hamut kő szórni az udvārā, akkor a tolvajnak főszödik a lábnyomát, aszt beleköti eggy acskóba és aszt fölakasztották a füstre. Hogy ugy sorvaggyon ē a tolvaj lába.

A ház csurgója

Nem szabad a hász csurgója alá úni, mer akkor mögrontyák. Még akkor sē szabad odaúni, ha ēfárad az embör, mer akkor is mögrontyák.

Temetőskor

Mög szokták figyēni, hogy temetés után ki gyün ki utójára. Ha férfi, akkor a legközelebbi halott férfi lössz, ha asszony, akkor asszony.

Boszorkányság

A boszorkányok a varangyos béka képibe szoktak mögjelönni. Ha sz istálóba találtak eggy békát, , aszt nem vót szabad agyonverni, , nemis szurták mög, mer huggyozott. Aszpedig rontást jelönt. Az öreg papa eccör trágyázás közbe nem vötte eszre a békát és mögszurta. Ammög sántikávā kimönt az istálóbu. Másnap a B. Rozi nénnye lába bevót kötve. / Megj.: szegény öreg asszonynak fekélyesek voltak a lábai és soha nem is gyógyultak meg./ Az vót a boszorkány, aki mög is szopta a tehenet. A békát asztán a papa agyonverte és elájta ellikba. Az összes tehenet mög köllött öntetni.

Az első tavaszi munka

Mikor először főtöttük a boronát, ekét a kocsira, hogy mögyünk ēsőbe a fődre, vagyis az ēső tavaszi dologra, akkor eggy tojást töttünk a kapu közepibe. Letöttük a fődre. A lovaknak azon köllött körösztü mönni, hogy ujjan gömbölüek lögyenek a lovak, mint a tojás.

Nem szabad kölcsönözni

nem szabad addig vetőmagot és tojást addig kölcsönadni, amig a gazda a sajátját el nem vetette, illetve a kotlósokat el nem ültette. Ha mégsem tagadhatta meg a kérést, akkor legalább egy kicsit visszalop belőle, mert igy már nem viheti el a háztól a szerencsét. Ha ezt elmulasztja, vagy megszegik a szokást, abból csak szerencsétlenség származhat.

Hogy má vetőmagot së annak kücsönbe, amig ü nëm vetött. Addig nëm ád, mer ëviszi a szöröncsét. Még akkor is ha ád, akkor is vösz vissza ëggy kicsit a züjejjihő, hogy akkor nëm tuggya ëvinni a szöröcsét. A tojással is igy vót, së kotylóst, së tojást nëm adott, amig ü maga nëm ütetött. Azis ëvitte vóna a szöröncsét. Sokszor montuk mink is, hogy azér nincs szöröncsénk, mer mi attunk. Hogy minek is attunk?

A jérce ne kukorékoljon!

Ha valamelyik kis csibe nem kakas és mégis kukorékol, azt azonnal földhöz kell vágni, különben a házban halál lesz, vagy legalább is szerencsétlenség.
Ugyanez a helyzet a tyukoknál is, de azt már el lehet adni is, az is feloldja a szerencsétlenséget. Nincs ebben egy kis falusi spekuláció?

Amöllik kiccsibe kukorékul, aszt azonnä mögfogik és fődhő vágik, mer az szöröncsétlenségöt hoz a házhó. Amöllik gérce is kukorékul aszt is vagy lëvággyák, vagy elaggyák. Hogyhát ugyé / hotyhát ugyë / a maga vesztit érözze, në a háznépijét. Valaki möghal a héznépibü, ha a tik mögmarad tovább éve. Ez még a mostani üdőben is fönnál, mer most tënnapelőtt is vót ëggy ijen tikunk, hogy aki tényleg kukorékút. Mögfoktam és ëhosztam a piharcra elanni. Itt ugyiscsak lëvággyák. Mer még lëvágni së szeressük. Tényleg vót ujjan hej / hel / ahun rávigyásztak, hogy nëm vákták lë, , szóval nëm öték mög, akkor igazán möghät valaki a családba.

A jóisten és a villám

az időjárással kapcsolatban is nagyon sok mondás, babona maradt fenn. Ezek között természetesen sok tapasztalati megfigyelés is van, ami sok igazságot is mond, de legtöbbször keveredik vallásos hiedelemmel is. Az alábbi történetben is a jóisten küldte a jeget, sőt a jóisten nézte ki a faluban az egyetlen zsuppos házat is, villámot küldött bele, hogy az az egy már ne csufitsa a falut. Ezt ma is nagyon komolyan elhiszik.

Má hogy az üdőjárásru is mongyak valamit. Amikor nagyon sok esső esött, a mucsara helekön sok viz gyütt össze. Még a Surgyán, vagyis a kanáris is kiöntött. A parasztnak sokszor ellensége az üdőjárás. Fagyosszentök

... alkalmával a hideg várható vót. Még hót is vártunk. Pedig ujjankor
már nem kőne. Eccör még mi történödött junisuba? Hú, áru Simonfa felü
a szél fővitte a magosba a sok port. Ujjan nesze vót, hogy jég lössz.
Hát igön, lött is. De még mijen! Jézusom, segéj mög! / Mindkét esetben
használják a két j-t is, de eggyel általánosabb./ Nem is tunnám, mi
lössz velünk?-monták az embörök. Mosmá gonduhattyák, mijen nagy baj vót,
mikor mindönt évitt tisztára a jég! Annyi esött, hogy lapátúni köllött.
Egész nap állandujan esött. Ujjan pásztányossan. Mikor émút a jég, több
nap esött az esső. A falu közepibe vót éggy zsupos ház, abba beleütött
a villám. Ugy monták, hogy ez tisztára csuda vót tényleg. Az öreg Gi-
za mama nagyon rét. " Hogyan löhetött ez tejóisten!" Mér verte mög üket
az isten ennyire?

2. N é p s z o k á s o k

Komatál

Husfét másnaptyán a lány ékészitött éggy tálat. Ára sokféle sütemént
rakott. Ez vót a komatál. A komatálat két másik lántu kütték é annak a lánnak, aki égondút komának. Ott mondókát montak és odaatták az
égyremást.
Fehérvasárnap aza lány kütte vissza a komatálat, akinek előbb kütték.
Akkor ezök örökös kötött komák löttek, Még égymás nevit se monták
ki, csak komám!

Komázó

Mikor szentiványnap van, akkor érik a szentiványóma. Akkor a kissebb
gyerökök jártak házru-házra, ahun vót szentiványómafa. Akkoriba sok
helön vót. Es még a nagyobb gyerökök / legények/ is émöntek. Mindehun
bekiabátak:" Szénát, szómát, szentiványómát! Aki nem ád ómát, száraggyon
el a fája tüjjestü, gyökerestü, mindönöstü!" Ésőbe nem attak éccörre,
akkor a gyerökök mögint / mögén / kiabátak. Az öreg asszony ekkor
mögrászta a fát, a sok ómát kosárba szötte és dobáta ki a gyerököknek.

Este a falu szélibe nagy tüzet raktak, odamöntek a lányok és a legé-
nyök is. A tüz körü táncútak, karikásztak, évinyárosztak.

Még a lányok aszt is szokták, hogy éggy hossziszár botnak a kihögyö-
zött végire szurtak éggy szentiványómát, a botra végig möggyet füsztek.
A möggyet száráná fogva körürakták a botra ujjan koszoruformán és aszt
rákötötték. Végig-hosszatt több ijen möggykoszorut kötöttek rája. Ak-
kor a tüznó a lány eszt odaatta a gyeröknek és akkor ezök is komák löt-
tek. A gyerök eszt èfogatta, táncútak, de az nem adott a lánnak sem-
mit. Cserébe ezök is örökös kötött komák löttek.

3. Történelem, mozgalmi élet

A község bélyegzője

A kösség pöcsétjének a közepinn látható vót ëggy bika. Ez ugy történt, hogy ëccör vót ëggy goromba bikánk és az ëszabadút. Mink asztat agyonvertük, mer másképp nem tuttuk mögfékezni. A bikát a főbiró büntetésbü tötte bele a pöcsétbe.

A napszámos élet keserveiből

A szegénység miatt el kellett az uradalomba napszámba. Még a lányoknak is, pedig őket csak sirva eresztették el. Nagy volt a szegénység, ruha is kellett, meg a télire való élelem, a pénz is. Ezért akármilyen nehéz is volt a munka, menni kellett.

Emöntek napszámba az uradalomba. Néha igön messzi köllött mönni. Sokszor ott hetëtek. Az annyik mög ritt utánnik. Má réva eresztötte ë a lányát. Mitis öttek? Leginkább csak hajmát, ha azis vót. Nehéz vót a munka. Egész nap hánták a kepéket ára a nagy szekérre. Efárattak igön. Ott aluttak a kepe tüjibe. Muszáj vót ëjárni. Mer otthun nagy vót a szegénység. Ha három férfi is vót a házná, csak ëggy kalaptyik vót. Aszt horták, ha köllött valahová mönni. Nadrággyik is csak ëggy vót. Osztá abba jártak. Máskor mög csak abba a szélös gatyába, abba a vászonba.

Az 1919-es időkről emlékeznek

Őszintén meg kell mondani, hogy a fogalmaik nagyon tisztázatlanok, hiszen olyan kicsi, mindentől elzárt kis falu volt, hogy ide aligha juthatott el a kommunizmus eszméje. Bennük csak a jobb élet utáni vágy élt. Az azonban helyes meglátás volt, hogy várták a földet, hogy nem volt jó az agitáció. És dicséretükre váljon, hogy 1919 után nagyon sajnálták azokat, akiket meghurcoltak. Igy mondják el vázlatosan a történteket.

A vasuti főnök -/ Pekl Ferenc, főnök volt, bár csak egyedül dolgozott az állomáson / mög a Suszter/ Szijártó/ Gyula bácsi vótak a főfő komonisták. A falubu tizenketten irtunk alájja. Aszontuk, hogy mink nem tuggyuk a komonizmust, de bisztos jobb lössz. Mög osztá a fődet is emlögették. De jobbára csak a szakszervezetöt hallottuk, aszt is csak ippen. Abba az üdőbe osztottak sok mindönt: sót, dohánt, cukrot, szappanyt. Azér az nagy hiba vót, hogy kivételesztek. Aki nëm irt alájja/alája/ az nëm kapott. Ezér sokat gyülököttek. Amikor ëmullott a komonizmus, sokat szaglálóttak. A Gyula bácsit a Huttya százados verte. Aszonta nekijje, ha nëm tuggyátok a nevemet, csak monygyátok, hogy kutya. Na azis vót tényleg. Azelőtt sok mindönféle irás mög könyv vót a pallásokon. Ijettünkbe mindönt elégettünk, eszt tanácsuta mindönki. Ezér nincs mög sëmmiféle régiség.

A szemelvény alapján levonható elemzés

Az előzőkben bemutatott szemelvény alkalmas arra, hogy belőle néhány általánositást végezzünk. Az elemzést a szóhasználat c. rész alapján készitettem. Ismétlem: ez még nem a Zselicség képe, hiszen csak egy község adatait alapján irtam és azt sem egészében a teljes szókincs alapján, csak többszöri társalgás megfigyelése után.

Példa	Elemzés
meszelis	feltehetően szláv hatásra - hiszen a község környékén éltek szlávok is, amit a fennmaradt helynevek is igazolnak, mint pl. Tótváros -a szóhasználat nem tartja be a magyar hangrend törvényeit.
otthattaja	Igen gyakori nyelvi jelenség a hátrafelé ható hasonulás ez esetben a gy kidobásával. Egyuttal szóegybevonás is látható, ami szintén sajátos és szintén gyakori jelenség.
máhogy	Különösen érdekés tájnyelvi jelenség a szóvégi mássalhangzók elhagyása. A magyar nyelv általában nem szokta elhagyni a kemény r hangot. A kaposgyarmati nyelvjárás sem mindig, de főként az egy tagu szavaknál igen.Pl: má/r De mássalhangzóelhagyás mutatkozik lágy hangok, ill. folyékony hang elhagyásakor is, tehát nemcsak a rezgő r hang szokott elmaradni, hanem az l hang is.Pl. akó/akol helyett / Ugyanigy elmarad a szóvégi n és z hang is, valamint a t hang.Példák: osztá / aztán/, ahhó / ahhoz /, mór / mórt /Az elhagyás mintegy kárpótlásként maga után vonja az előtte álló magánhangzó meghosszabbodását. Irásban ugyan nem tudjuk ezt jelölni, mert az á már ugyis hosszu hang, de a kiejtésben érződik és meglehetősen erősen érződik a hosszabbodás.
határosztak	Egyike a leggyakrabban tapasztalható jelenségeknek a nyelvjárásban megtalálható részleges hasonulás, amire a példák tömegét lehet felhozni.
hátés	Ha beszéd nem elóggé tagolt, gyakran használnak népies szóösszevonást, hogy a tagolatlanságot megszüntessék.
azór	A fentiekben már emlités történt arról, hogy gyakran elhaggyák a szó végén a mássalhangzót. A máhogy példánál csak ezért került példaként a mór szó, hogy egyben is látható legyen az elhagyás a mássalhangzók esetében. Itt természetesen elsősorban azért van mássalhangzóelhagyás, mert a magyar nyelv nem szereti a mássalhangzótorlódást.
hotyhaja, asszól, aszt, tuttuk	A részleges hasonulás különböző formái: a./ aszt,tuttuk: egyszerü részleges hasonulás b./ asszól: u.az, de népies szóösszevonással c./ hotyhaja: u.az, de a hasonulás és szóösszevonás mellett szerepel még a kiejtéskönnyitő j is, ami igen gyakori eset.

Példa	Elemzés
ugyis	Ez esetben valóban jellegzetes dunántuli magánhangzórövidítésről van szó. A magyar nyelv inkább hosszan ejti a rövid magánhangzókat is, de feltehető, hogy német hatásra a Zselicségben a rövidítés jellemzőbb.!Kaposgyarmat szinte az utolsó magyar község a szigetvári vonalon, ettől délkeletre hosszan elnyuló német községek sora következik./ Néhány példa a rövidítésre: bucsu, belü, elü, borgyu, kut, elejbe, ebbü, fü, fölépni, Gálosfáru, hitta, hosszu, hir, irtás, söprü, tanittó, vidékrü, stb.
mijejink	Nem szereti a Zselici ember sem a magánhangzók torlódását se. Ezért használja a könnyebb kiejtés kedvéért a j betoldását.
mink, nekijje	Általánosan használt népies alak a személyes névmás hosszabb és a ragozott alakja.
tőtteni	Szintén hátrafeló ható teljes hasonulásról van szó. A hosszabbitással a nyelv is kárpótlást kap és a tt kiejtése rövidebb, mint a két különböző mássalhangzóé /lt /
mög	Ez a szó nem szorul különösebb elemzésre, az ismert özésről van szó, ami a Zselicségre nagyon jellemző. Minden nyelv kerüli az egybanguságot, igy a magyar is, csak ez az özés itt gyakoribb, mint más vidékekenn. Sok példa felsorakoztatását ezért nem tartom szükségesnek.
fetőzötte tüle	Nagyon érdekes nyelvi jelenség. Visszaható ige helyett cselekvő igét használ. Nem általános használat, de elóggé gyakori. Ha olyan értelemben használnák, hogy magát nem fertőzte meg, akkor a használat helyes lenne Itt azonban általános értelemben használt alakról van szó: ha meg nem fertőződött. Tehát: a visszaható ige mult idejü mellóknévi igeneve helyett a cselekvő ige ugyanezen alakját használja az e toldalékkal, amely lehet birtokos személyrag is.
monták, horták	Mássalhangzókiesés. A magyar nyelvben ez gyakori, hogy a 3 egymásmellett lévő mássalhangzó közül az egyik, és pedig a középső kiesik.
tunná	Teljes hasonulási eset, szintén egy mássalhangzó hátraható esete / a d tőhangzó /
osztá	Ez a szó példa lehet a szóvégi mássalhangzó elhagyására is, itt azonban azt szeretném kiemelni, hogy a zselici tájnyelvben felfedezhető jelenség az u és ü felé való tendencia.Igaz, hogy népies alak részleges

Példa	Elemzés
	hasonulással, de itt többről is szó van. Az a o u egymáshoz közel álló hangok. A kaposgyarmati nyelvjárásban sok ilyen, vagy ehhez hasonló tendencia figyelhető meg.
	1. ő helyett ü. Példák: belülle, ebbü, elü, gyünni, küjes, dögüjjenek, ütőzött, vidékrü, gyümücs, redüve, üszi, ük. Kivétel: mójődött, csötörtök.
	2. o helyett u. Példák: csuda, dalútak, Gálosru, hun, láncúni, lotyúni, hásztu, gondútam, azutántu.
	3. a helyett o. Példák: magos, mártós, veronda,
	4. a helyett u. Példák: tálútak, tárgyulás.
	5. e helyett ü. Példák: körösztüni, szentütt.
	6. e helyett ő. Példák: főső, fölépni, förhőmönni, köröszt, .Kivétel: későn.
	7. o helyett a. Példa: osztá.
	8. ó helyett i. Példa: ippen.
	9. i helyett ó. Példa : mindég.
hátaszonygya	Analógiás eset. A gy és ny egy csopertba tartoznak, lágyitott mássalhangzók zörrés inyhangok. A nyelv tendenciája szerint hasonulás jön létre.
sok mindön vót ijjenök	Egyes és többes szám összekeverése, népies szófüzés. jj mássalhangzóhosszabbodás a kiejtésben.
möghát	Nem tartja be a részleges hasonulást. Nem állja meg a helyét Balogh Lajos cikke/ Somogyi Néplap 1964. III. 29./ amely szerint itt a k a használatos. Itt igen: mögfokta. A nép erős hangsulyt ad az igekötőnek és ez akadályozza a részleges hasonulást elől.
Gálos feló	Népi jelenség, amikor a személynév minden változtatás nélkül helységnév is lehet. Csak ezt használja, a toldalékot elhaggya.
átmón	Régies ós népnyelvi igealak.
messzi	Határozószó népies alakja.
ajis	Mássalhangzókiesés, könnyebb kiejtés, az i és a j szintén közeli hangok.
eggyik	Azon szabály alá esik, amikor a szót hosszan ejtjük és röviden irjuk. Nagyon elterjedt kiejtési hiba.
mingyá	Érdekes eset, amikor a szó végéről mindkót mássalhangzót elhaggya.
kikapari	A tárgyas igeragozás i ragja, amely néhány igénél szabályosan szerepel, de az analógia alapján más igéknél is jelentkezik, ami szabálytalan.

MA-342

Példa	Elemzés
kisgyerök, kizsgyerök	Utóbbi az általános, de még nem vált kult ki a tiszta hasonulás.
szoplat	Nagyon érdekes nyelvi jelenség. Lat képzőnk nincs. Valószinüleg az l igeképzőt tette hozzá és még a müveltető at képzőt is. Teljesen helytelen, hiszen az l képző nem igéből, hanem névszóból képez igét.
nagyon sok kisérteteket	A sok után gyakran használt népies többes.
segittő	Az it képzős igék o ő végü melléknévi melléknévi alakjában a t meghosszabbodik, és az előtte álló i megrövidül.
legelóbb	Népies használat, hangzóilleszkedés. Az ajakkerekitéses ő magánhangzó helyett a könnyebb kiejtés miatt ajakkerekités nélküli magánhangzót használ.
vagyó	A vagyol helyett áll, elmarad az l és hosszabbodás történik. Az ikes ragozás személyragja ment át iktelenbe.
vállu	Tipikus eset: ly helyet l-t ejtenek.
szentütt	Hátrafelé ható hasonulás, népies ü kiejtése. Érdekes szófordulat: előre veszi a birtokos szót a birtokos jelző elé. Ez nagyon gyakran használt stiluselénkitós.
dögüjjön	Hibás képzésről van szó. A köznyelvi l képző helyett ül képzőt használ, amikor f főnévből képez igét az ül képző analógiájára. A népnyelv a dögöt melléknévnek veszi és igy képez igét az olyan analógiára, mint szép-szépül, mert csak igy a helyes. A szó kialakulása csak igy érthető. Emellett természetesen történt még mássalhangzó összeolvadás is.
vadászók	Érdekes népi képzés: a vadászik igéből az ó képzővel jelen idejü melléknévi igenevet képez és azt főnév helyett használja a tanitó analógiájára.
visszájára	Mássalhangzó rövidités. A vissza igekötőt, illetve határozószót főnév gyanánt használják.
Beszótók üket	A Magyar Nyelv Értelmező Szótára szerint az üket népies alak. A beszélni igéket ról-ről ragos határozói igeneve helyett tárgyesetet használ.
csunyáru	Csunyárul helyett. Az ul módhatározó rag helyett ru ragot használ.
ejeknek, ajis	Gyakori eset, mikor bizonyos zöngés hangok helyett j-t ejt, leginkább az az-ez mutató névmás esetében.

5103

82

V/15/57

KUTAS

5103

Somogy Megyei Múzeum
NA - 1118
Néprajzi adattár

KUTAS

V/15/58

F: 5104 Kutas

V/15/54

Magyar Nemzeti Múzeum Kaposvár

Somogy Megyei Múzeum Néprajzi adatlát
MA - 1118

F: 5101
Kutas Kadarkút
Somogy Megyei Múzeum
NA - 1118
Néprajzi adattár
Kutas
v/15/59

C417 7: kutas

Somogy Megyei Múzeum
NA - 1118
Néprajzi adattár

V/15/60

Kutas F: 5102

V/15/55

Somogy Megyei Múzeum
NA – 1118

Kutas

08

F: 5102

V/15/56

Somogy Megyei Múzeum
NA – 1118
Néprajzi adattár

kutas

kadarkút

08)